

פרק א

יבאר כל דרכי שבירות המדות הרעות בדרך כלל שהוא שורש כל עבודת ה' ית.

אות א

כל עבודת ה' תלוי בתיקון המדות שהם כמו לבוש להמצות וכללי התורה (א) וכל החטאים מושרשים במדות והמדות מושרשים בד' יסודות (ב).

(א) משלי יד ב^א, שם כב ה^ב, אסתר י ג^א,

לשון המקורות

א) הולך בִּישָׁרוֹ יֵרָא ה' וְגִלּוֹז דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ. בהגר"א - כל אדם צריך לילך בדרכו הצריך לו, כי אין מידת בני אדם שוים זה לזה, ומחמת זה הוא רגיל בעבירה הבא באותו מידה, וצריך לגדור עצמו מאוד בזה, מה שאין חבירו צריך לזו השמירה, וחבירו צריך לדבר אחר. ולכן "הולך בישרו", בדרך היושר שלו, אע"פ שבעיני הבריות הוא רע, כי אינן יודעין מה שהוא צריך. ואעפ"כ הוא הולך בישרו, הוא "ירא ה'", כי מתירא הוא שלא יבא לידי עבירה מחמת טבעו הרגיל בו.

ב) כל אלו [ד'] היסודות שבאדם וכו' כל א' מוליד פחיתות באדם, ומחמתם קרוב לבא לידי חטא, ולכן נתן לנו ה' נגדם אלו ג': תורה ומצות ומדות, והם שומרים ומגינים על האדם כאשר ידבק אדם בהם. והגנתם בדרך זה, כי המצות הן מן הארץ, כמו לולב סוכה ושאר דברים, וכו' והם

מגינים על פחיתות הבא מחלקי הדומם והצומח. והתורה שהיא מן השמים מגין על פחיתות הבא מאש ואויר. והמדות הם מורים להאדם אם הדרך אשר ילך בה וכו'.

ג) פִּי מְרַדְּכִי הִיְהוּדִי מִשְׁנֵה לְמַלְךְ אַחֲשֹׁרוֹשׁ וְגָדוֹל לְיִהוּדִים וְרָצוּי לְרֵב אֶחָיו דָּרֵשׁ טוֹב לְעִמּוֹ וְדָבָר שְׁלוֹם לְכָל יָרְעוּ, בהגר"א - דורש טוב - הוא מעשים טובים ומדות טובות, והמדות טובות הן יותר מכולן, כמ"ש *שלא נכתבו המדות טובות בתורה, כי הם כוללין כל התורה, כמ"ש (זהר ח"א כז ע"ב) כל הכועס כאלו עובד ע"ז, וכל המספר לה"ר ככופר בעיקר (ערכין טו ע"ב) וכן כולם וכו', והמדות הם כלל של המצות.

*עי' ספר שערי קדושה (ח"א ש"ב): ובזה תבין ענין מה שאמרו רבותינו ז"ל (שבת דף ק"ה ע"ב), כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה ממש שהיא היותר שקולה ככל תרי"ג המצות, וכן אמרו (סוטה דף ע"א) מי שיש בו

שיה"ש א ה^ה, ישעיה יא ה^ה (וי"ש ט"ס). ועי' משלי יא כב^ה, שהכל תלוי

לשון המקורות

מדותיו, כמ"ש (ויקרא ו ג) ולבש מדו בד, ואמרו (פסחים סה ע"ב) מדו כמדתו, ויעמיד אותו כדרכו כמו שצריך להיות, והיינו בדרך הממוצע.

ה) **נראה** שכוונתו לישעיה ג ו: מדות הוא בגדיו של אדם, כמו שנאמר (שיה"ש ה ג) פשטתי את כותנתי כו', והוא חלוקא דרבנן כמו שאמרו חז"ל (שבת קיד ע"א) איזהו תלמיד חכם היודע להפוך חלוקו כדרכו, היינו שמקפיד במדותיו להעמידן בדרך הישר.

ו) **נזם זהב באף חזיר** אשה יפה וסרת טעם. בהגר"א - נזם זהב באף חזיר, כי החזיר היא מפרסת פרסה ואינה מעלת גרה, והיא טומנת את אפה ופיה באשפה ומגלה טלפיה, להראות שהיא כשרה, וכאשר הנזם זהב על אפה, היא מלכלכת ומטנפת גם את הנזם זהב. כן ה"אשה יפה וסרת טעם", שכבר כתבתי שהמדות הן בנפש הדבקה אל הגוף, וכאשר יש לה גם נפש השכלית שהוא מן התורה, אז היא אשה יפה, כי המראה של אדם הוא תלוי בלב, כמ"ש (נחמיה ב ב) מדוע פניך רעים, אין זה כי אם רע לב, לכן מי שיש לו מדות טובות הוא נקרא יפה מראה, כמו שאמרתי בשה"ש ובישעיה ובמגילת אסתר ובכמה מקומות, אך העיקר הוא המעשה וכו', והכל תלוי במעשה, שאם עושה מע"ט שהן מצות, אז הוא אשה יפה, ומטה את הטע"ם הכל לטוב, אבל כאשר מעשיו רעים, אז הוא מהפך גם המדות והתורה להרע, וזהו אשה יפה וסרת טע"ם, שמהפך הטע"ם

גסות הרוח הוא ככופר בעיקר וראוי לגדעו כאשירה ואין עפרו ננער וכו' וכאלה רבות. והבן זה מאד, כי להיותם עקרים ויסודות לא נמנו בכלל תרי"ג המצות התלויות בנפש השכלית, ונמצא כי יותר צריך ליזהר ממדות הרעות יותר מן קיום המצות עשה ולא תעשה כי בהיותו בעל מדות טובות בנקל יקיים כל המצות.

ד) **הנהגת האדם** וההכרחי לו הם ב' דברים, שהם מדות שבין אדם למקום ומדות שבין אדם לחבירו. ומה שבין אדם למקום הוא מבפנים, ובין אדם לחבירו הוא בחוץ. וז"ש בגמ' (שבת קיד ע"א) איזהו תלמיד חכם היודע להפוך חלוקו כדרכו [הנוסח בדפוסים שלנו: אמר רבי יוחנן איזהו תלמיד חכם שמחזירין לו אבידה בטביעות העין זה המקפיד על חלוקו להופכו], והענין כי המדות הם מבחוץ, והם כמו לבוש להמצות, והם עיקר התורה, כמ"ש כל הכעוס כאילו עבוד ע"ז, וכל המתגאה וכו' (ב"ב צח ע"א) [ז"ל: א"ר יהודה אמר רב כל המתגאה בטלית של ת"ח ואינו ת"ח אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה], והם אינם כתובים בתורה מפני שהם כללי התורה [*ע"י לעיל הערה הקודמת בשם שעה"ק], וכמו שכתבתי במגילת אסתר ע"ש. והרוצה לכבוש פחותה, ההכרחי להטות עצמו אל קצה ההפכי, כמו מכעס מצעדיך אל החמלה, ומגאוה אל הענוה, ואח"כ יבא אל הדרך הממוצע. וז"ש איזהו ת"ח היודע להפוך חלוקו, שהן

במעשה המצות ועל ידם מהפך גם המדות והתורה לטוב וכן להיפך (וכמ"ש לקמן סי' ה' ופרק ה' סימן ז'). וע"ש לא יא⁽¹⁾, שהתורה היא כלל הכל כי במדות מי שהוא מוחזק במדה טובה אחת אינו בטוח באחרות, אבל בתורה הוא בטוח מכל המדות רעות (כי היא נר לרגלו לתקן את כולם בכלל). וע"ש ד יב⁽²⁾, שם

לשון המקורות

להרע, ואומרים לטוב רע גו'.
 ז) בַּטַח בַּה לֵב בַּעֲלָה וְשָׁלַל לֹא יִחָסֵר, בהגר"א - איזה ת"ח המקפיד על חלוקו כו', היינו שמידותיו של אדם הן חלוקו, ולכן נקרא מדו כמ"ש ולקח הכהן מדו בד, ואמרו ז"ל מדו כמדתו. והיינו במדה שהוא מודד וכו' (ברכות נד ע"א) [הנוסח בדפוסים שלנו: בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו.], והנה אין צדיק בארץ גו' (קהלת ז כ), אבל הת"ח אם רואה שנכשל באיזה דבר מגונה, מיד הוא רואה להפכה, כי התורה כרכא דכלא בה (חולין נו ע"ב), לכן מסיים בן בג בג סוף אבות, שהן תקוני המידות (פ"ה מכ"ב) הפוך בה והפוך בה דכלא בה ומינה לא תזוע, והיינו שרפואת הנפש היא דוגמת רפואת הגוף, שצריך לרפאותה בהפכה כמ"ש למעלה, כן המדות צריך להפכן לטובה. והנה ראש כל מדות הרעות הוא מדות התאוה, שהיא מביאתו לכל מדות הרעים שבעולם, ובזה יובן מה שארז"ל (ב"ב נח ע"ב) בראש כל מרעין אנא דם, כי הדם הוא הנפש המתאוה, כי תאוה נפשך כו' (דברים יב כ), ובריש כל אסוון אנא חמר, יינא דאורייתא, כמ"ש (משלי ג ח) רפאות תהי לשרך ולכל בשרו מרפא, והוא סם חיים. וא"ת למה מנו חכמים כל מדות טובות באבות, היינו למי שאינו בעל תורה, וזהו

באתר דלית תמן חמר, תמן סממנים מתבעין, אבל הבעלי התורה אינן צריכין, כי התורה היא כלל הכל, וזהו (משלי לא יא) בטח בה לב בעלה, מכל החלאים שבעולם. וכשמחז"ל (שבת סג ע"א) אם ראית ת"ח נוקם כו' חגריהו כו' אם עם הארץ חסיד אל תדור בשכונתו [אם תלמיד חכם נוקם ונוטר כנחש הוא חגריהו על מתניך אם עם הארץ הוא חסיד אל תדור בשכונתו]. משא"כ במדות טובות, אם הוא מוחזק במדה טובה אחת, כגון שיש לו ענוה, אינו בטוח רק מהגאווה, ואינו בטוח מהתאוה, וכדומה בשאר המדות. אבל בתורה הוא בטוח בכל המדות רעות.

ח) בְּלִכְתָּךְ לֹא יֵצֵר צַעֲדְךָ וְאֵם תְּרוֹץ לֹא תִכְשַׁל, בהגר"א - בלכתך לא יצר צעדך, כי ההולך בדרכי ה' צריך ב' דברים: א', לילך בפתח צר וקטן וביסורין עד שיבא אל דרך הישר, כמשחז"ל (מנחות כט ע"ב) ליעול בהאי לא מסתעיה מילתיא [ומפני מה נברא העולם הזה בה"י מפני שרומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא ומ"ט תליא כרעיה דאי הדר בתשובה מעיילי ליה וליעייל בהך לא מסתייעא מילתא.], כי (בראשית ד ז) לפתח חטאת רובץ, וא"א אלא בהפתח הקטן, כמ"ש בגמרא שם. והב', שלא לקפוץ למעלה מן הדרגא אשר ראויה לו, כמ"ש (סוכה מט ע"ב) שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ כו' [אמר רבי אלעזר כל העושה

כה בא^ט, אסתר ב ז^י.

(ב) תאווה ביסוד המים והדיבור ברוח והכעס באש והעצלות בעפר (ביאורו על י"א תיקונים אחרונים תיקון ג'^ט) (וכמ"ש לעיל במבוא, ועי'

לשון המקורות

צדקה ומשפט כאילו מילא כל העולם כולו חסד שנאמר אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ תלמוד לומר מה יקר חסדך אלהים (חסד ה' מלאה הארץ) וגו' יכול אף ירא שמים כן תלמוד לומר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו. [וז"ש שהתורה יגין עליך מהכל, בלכתך לא יצר צעדך, שלא תהיה צריך לכנוס בדוחק. ואם תרוץ מדרגה לדרגה לא תכשל, שלא תפול מחמת זה.

ט) אִם רָעַב שִׁנְאָךָ הֶאֱכַלְהוּ לֶחֶם וְאִם צָמָא הִשְׁקָהוּ מַיִם. בהגר"א - אם פגע בכ' מנוול זה משכיהו לבהמ"ד אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ (סוכה נב ע"ב), והיינו אם יפגע בכ' מנוול, שהוא היצה"ר, ורוצה להטות אותך מן התורה שלא תלמוד כלל, משכיהו לבהמ"ד, כי אם האדם יתחיל ללמוד תיכף לשמה, לא יניח לו, אך יתחיל שלא לשמה, ומתוך שלא לשמה בא לשמה. וזהו משכיהו ג"כ לבהמ"ד, שיהיה עמך, והיינו שתלמוד שלא לשמה, וממילא יתבטל, כי מתוך שלא וכו'. אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ, אם אבן הוא נימוח, שנאמר (איוב יד יט) אבנים שחקו מים, ואם ברזל הוא מתפוצץ, שנאמר (ירמיה כג ט) הלא כה דברי כאש גו'. והיינו ששני מיני יצה"ר הן כמ"ש למעלה, תאוני וכעסני, והן ימין ושמאל, מים ואש, וכנגדן נקרא התורה ג"כ אש ומים, כמ"ש הלא דברי כאש גו', הוי

י) וַיְהִי אִמֶּן אֶת הַדָּסָה הִיא אֶסְתֵּר בַּת דָּדוּ כִּי אֵין לָהּ אָב וְאִם וְהַנְּעִרָה יַפֶּת תֹּאֵר וְטוֹבַת מְרָאָה וּבְמֹת אֲבִיָּהּ וְאִמָּהּ לְקַחָהּ מְרַדְּכִי לוֹ לְבַת. בהגר"א - יפה תואר שהוא חיתוך איברים שהם נגד המצות, ויפה מראה נגד המדות טובות וכוונת הלב.

יא) דָּף קֶסֶד ע"ב ד"ה דמעפרא נפקין זרעין - כל החטאין מושרשין במדות,

משלי טז ד⁽²⁾) ובריש אנגרות ב"ק⁽¹⁾ כתב, כי עצלות הוא ממים נגד מ"ע שהוא בימין כו', ונגדן ד' דינין עוברין על האדם, חיבוט הקבר, שמנערין העפר

לשון המקורות

יהמדות מושרשין בד' יסודות, כמ"ש שהתאווה ביסוד המים, והדיבור ברוח, והכעס באש, והעצלות בעפר. ע"י שערי קדושה ח"א שער ב' - יסוד האש ממנו נמשכת הגאווה הנקראת גסות הרוח להיותו היסוד הקל וגבוה מכולם. ובכללה הכעס, כי מפני הגאווה מתכעס האדם כשאין עושים רצונו, ואילו היה שפל רוח ומכיר חסרונו לא היה מתכעס כלל, נמצא כי הגאווה והכעס מדה אחת הם. ותולדותיה שלש. הקפדנות בלבו כי לולא הגאווה לא הי המקפיד בלבו, כענין שבארנו בענין הכעס ובקשת השררה והכבוד להתגאות על הבריות. והשנאה לזולתו על היותו גדול ממנו, וזה ענף מהגאווה גם כן. יסוד הרוח ממנו נמשך דבור הנקרא שיחה בטלה לדברים שאין בהם צורך כלל או נפשיי או גופני. ותולדותיו ארבעה. והן, לדבר חנף, ושקרים, ולשון הרע, ולגלות שבחיו לבריות להתגדל בפניהם. יסוד המים ממנו תאות התענוגים כי כן המים מצמיחים כל מיני תענוג, ותולדותיה שתיים. החמדה, לגזול ממון חברו ואשתו וכל אשר לו להתענג בהן. והקנאה, כי יקנא בחברו, אשר לו ממון רב וכיוצא להתענג בו. יסוד העפר ממנו מדת העצבות בכל פרטיו, ותולדותיה אחת, והוא העצלות לקיים התורה והמצוות מפני עצבונו על השגת קניני הבלי העולם הזה, או על היסורין הבאים עליו ואינו שמח בחלקו בשום דבר, גם עינו לא תשבע עושר.

יב) כשהיו נביאים, היו הולכין אצל הנביאים לדרוש את ה', והיה הנביא אומר ע"פ משפט הנבואה דרכו אשר ילך בה לפי שורש נשמתו ולפי טבעת גופו, וזהו (משלי טז א) לאדם מערכי לב שלו, לא היה רק לערוך לבבו לדרוש את ה' בכל לבבו, ומה' היה מענה לשון, ע"י הנביא איך יתנהג. וכשבטלה הנבואה, היה רוח הקודש בישראל, ואיש רוחו הוא יודיענו איך להתנהג, ורוה"ק יש לכל אדם ואדם. אך אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון ואין ברוחו רמיה (תהלים לב ב), כלומר כי מחשבות אדם הוא מד' טבעות, אש מים רוח עפר, והן נגד ד' רוחות השמים, והן נגד ד' אותיות השם, וכאשר יש באדם רוח שלים, שכל הד' רוחות וכן הד' יסודות, הן מרכבה לד' אותיות השם, ואין ברוחו שום דופי, אז תוכן רוחות ה', וכל דרכי איש זך בעיניו, וזהו רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום (משלי יט כא), אבל מי יאמר זכיתי לבי, שאין ברוחו רמיה כלל, ואין טבעו מתאווה ונוטה חוץ מדבר רצונו ית'.

יג) היצרים ב' שהן ד' וכו': א', העצלות במצות עשה. ב', התאווה במצות לא תעשה. ג', ביטול מדברי תורה וכו', והן נגד ד' עבירות: ע"ז נגד המלכות שמים, וגילוי עריות ושפיכות דמים ידוע שהן ב' יצרים דכר ונוק', ימינא ושמאלא, אש ומים, שמשם התאווה ועצלות. ולשון הרע, מות וחיים ביד הלשון (משלי יח כא) נגד

ונע ונד ברוח והוא על הדיבור כו'. וב' מיני גיהנם על מ"ע ומל"ת כו' (של שלג על מ"ע ואש על מצות לא תעשה⁽⁷⁾), וכנגדן ד' אבות נזיקין שהן ד' מדות ראשיות, והם התאוני וכעסני ושמחה ועצלות, שכל א' מאלו כולל הרבה מאד, ואלו הד' הן מד' מרות (עי' רש"י סוטה ה ע"א ד"ה אדם אפר דם מרה⁽⁸⁾), הלבנה הוא מיסוד המים, והאדומה כו', ומהן התאוני והכעסני, ומהירוקה השמחה, ומהשחורה העצבות כו' (ועי' ברכות פרק ט ביאורו ד"ה ת"ר כליות⁽⁹⁾). ועי'

לשון המקורות

מרות, הלבנה הוא מיסוד המים, והאדומה מהאש, ומהן התאוני והכעסני, ומהירוקה השיחה, ומהשחורה העצבות, והן נחש שרף וכו', אשר אין מים, והבור רק כנ"ל, וכנגדן מדות טובות, מוח לב ריאה וכליות יועצות.

(יד) נידונו ברותחין, וכן נידונין בגיהנם, נגד ב' הנ"ל, חצי השנה באש וחצי בשלג, והוא נגד ו"ק דכורא ונוק'. (וז"ש שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות, והן ב' עונשין גיהנם ושעבוד מלכיות, שעבוד מלכיות נגד ע' אומין פלחי כוכביא, וגיהנם נגד ב' הנ"ל. והן נגד תורה ומצות, כמ"ש למטה. ואע"ג דאמרינן שאברהם בירר לו המלכיות, היינו בביטול תורה, וכמ"ש (אבות פ"ג מ"ה) כל המקבל עליו עול תורה כו' וכל הפורק כו' וז"ש הראה לו ד' כו').

(טו) למה נקרא שמו אדם, שהוא אפר דם מרה, כלומר כולו הבל, לכך אל יתגאה. מרה היא ליחלוחית מרה היוצאה מן המרירה שבכבד ומתגברת באדם, הכל לפי החדשים ושינוי העתים, ולפי המאכל שאוכל, ועל ידיה באין חליים ונגעים ומכאובות, יש שקורין בדברי הרופאים מרירה שחורה ויש שקורין מרירה אדומה.

(טז) עי' הערה 13.

התורה, והוא כלל הכל וכו'. וכן הן נגד ד' יסודות: מים, משם העצלות, כמ"ש בתקונים, נגד מצות עשה שהוא בימינא. ואש בשמאלא, ושם התאוה כמ"ש בתיקונים, נגד מצות לא תעשה. ורוח בתורה, שמשם הדיבור, לרוח ממללא. ועפר נגד עול מלכות שמים וכו'. ונגדן ד' דינים עוברים על האדם: חיבוט הקבר, שמנערין העפר ונע ונד ברוח, והוא על הדיבור, כמ"ש (קהלת ד טו) הבל ורעיון רוח, דמתבר לרוחא הבלים דפומא וכו' (זהר ח"ב נט ע"ב). וב' מיני גיהנם על מצות עשה ומצות לא תעשה, והן כסדר היסודות ממטה למעלה, במקומם שבתחלה דנים על הגס והעב שבכולם, והן הן ד' אבות נזיקין שבכאן (כ"ק ב ע"א), שור והבער ימינא ושמאלא, כי ההבער הוא אריה כד געי' וכו' (זהר ח"ג קנד ע"א), והן על מצות עשה ומצות לא תעשה. ומבעה זה אדם, נגד התורה, שאדם הוא הפה בדיבור, ברוח ממללא, והוא גדר האדם מדבר, וכמ"ש (במדבר יט יד) וזאת התורה אדם כו', וכמ"ש בר"מ פרשת צו (כט ע"ב). ובור הוא העפר, והוא רק כו' [אין בו מים]. וכן הן ד' מדות ראשיות, שכוללין התאוני וכעסני ושיחה ועצבות, ואלו הן ד' אבות נזיקין, שכל אחד מאלו כולל הרבה מאד. שאלו הד' הן מד'

תיקו"ז מה ע"ב^(ז) והענין כי התעוררות כו', ע"ש דבתחילה הוא אש, שמאלו תחת לראשי, ואח"כ וימינו כו', ועי' תיקו"ז צו ע"א סד"ה רכל מאן דכעיס כו'^(ח)).

לשון המקורות

(ז) ד"ה קשתותיהן - והענין כי התעוררות הזיווג הוא בשלהובין דגבורה שמאלו כו' [תחת ראשי] [שיה"ש ח ג], ואח"כ וימינו [תחבקני], שהוא טפת החסדים, והחסדים גוברים מאד ומכבים את אש התאווה, ולכן נפסק התאווה עד זמן גדול. אבל לעתיד לבא, אף שתמלא הארץ דעה כמים כו', שכ"כ יפוצו נהר הדעת טפת החסדים, מ"מ תהיה שלהבת האהבה גדולה מאד, עד שלא יוכלו לכבות האהבה, ולכן יהיה הזיווג תמידי, ולכן תתרבה ג"כ הדעת מאד, שכל שהשלהבת האהבה גוברת, יורד החסדים תמיד כמים לים מכסים, וזהו מים רבים כו' ונהרות כו'. והענין הוא, כי בזמן הזה שאין אהבה שלנו לבורא גדולה כ"כ, שלא יוכלו לכבות לון, אינו תמידי.

(ח) ז"ל הגר"א: עי' ברע"מ פנחס (רלד ע"ב): כעיס עליה במרה דאיהי גיהנם איהי דאתבריא את ביומא תניינא מותא דרברבי ואיהי נוק' בישא אש זרה עבודה זרה קרינן לה, ובגין דמינה אתער כעס לכבד אוקמוה רבנן במתני' כל הכועס כאילו עובד ע"ז ולא עוד אלא דלית שריפה וחמימות בכל מרעין דאברין דגופא אלא ממרה דאיהי אדליקת בשלהובין על ערקין דכבד ובעי לאוקדא כל גופא ואיהו כגוונא דימא כד איהו כעיס דגלי ימא סלקין עד ריקעא ובעו לנפקא מגבוליייהו לתברא (נ"א לחרבא) עלמא אי לאו שכינתא דאיהי לחולה כחול דאסחר לימא דלא נפקת מפומהא אופ הכי שכינתא אסחרת לגופא וסמיך ליה כד"א יי' יסעדנו על ערש דוי.

תרגום: אמר הרועה הנאמן ודאי כך הוא, שהכבד הוא מדרגה של עשו, "עשו הוא אדום", הוא כונס את כל הדמים, בין הצוללים בין העכורים, ולא מבחין בין טוב לרע, לא עושה הבדלה ביניהם. הלב הוא

ובכ"ק על אנדות ברכות (לא ע"א)^ט על מאמר, אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק כו', כתב שיחה הוא סיפור מעשה שהוא צריך, כמו סח לו כל אותו המאורע. והן ו' דברים, עצלות הוא מרה לבנה. וקלות ראש הוא מרה אדומה. ושיחה הוא מרה ירוקה. וכנגדן במרה שחורה ג', עצבות ושחוק ודברים בטלים. והוא צמאון אשר אין בה מים כו', והוא רביעית של ארבעה אבות נזיקין, עכ"ל הזהב בקיצור. ובתיקוניז (יד ע"ג ד"ה ומאי ניהו כו'), כתב שהכבוד הוא הניהנם שהוא התאווה. ומרה הוא אש של גיהנם שהיא הקנאה, שכל החליים תלויים בה, כמ"ש (כ"מ קו ע"ב) על פסוק (שמות כג כה) והסירותי מחלה מקרבך כו', וכ"כ בביאורו לס"י (עא ע"ב)^פ. ועוד כתב שם בס"י, שהלשון בו תלוי כל הגאווה והכבוד להתפאר

לשון המקורות

(ט) כ ע"ב אות ד': ת"ר אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה - פי' סיפור מעשה שהוא צריך, כמו סח לו כל אותו המאורע, והן ששה דברים [ז"ל הגמ': אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה]: עצלות היא מרה לבנה, קלות ראש היא מרה אדומה, שיחה היא מרה ירוקה, וכנגדן ג' במרה שחורה: עצבות ושחוק ודברים בטלים וכו', והיא רביעית של ד' אבות נזיקין.

(כ) פ"ו מ"ה (כא ע"ב): ג' שונאים הכבוד והמרה והלשון - כל התאווה בכבוד כידוע, כמ"ש במדרש הנעלם (ח"א קלח ע"ב) ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא כו' הכבוד אל הלב כו' עי"ש [ז"ל בשלימות: ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדום האדום הזה. אמאי כתיב תרי זמני האדום. אלא, בגין דכל מה דאית ליה אדום, הוא אדום, כד"א ויצא הראשון אדמוני. ותבשילא דיליה

ישראל, שמבדיל בין טוב לרע, בין דם טמא לדם טהור, ולא לוקח אלא המבורר והנקי של אותו דם, כבורר אוכל מתוך פסולת. ואחר שנוטל הלב שהוא יעקב בירור של הדמים שהוא למעלה, ונשאר כבד שהוא עשו עם הפסולת, הוא כועס עליו במרה שהיא גיהנם, שנברא ביום השני. מיתת הגדולים, והיא נקבה הרעה אש זרה עבודה קשה עבודה זרה קוראים לה. ומשום שממנה מתעורר כעס לכבוד, פרשוה חכמי המשנה, כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה. ולא עוד אלא שאין שריפה וחמימות בכל המחלות של אברי הגוף אלא ממרה, שהיא מדליקה בשלהבות על העורקים של הכבוד, ורוצה לשרוף את כל הגוף, והיא כדוגמת הים, כאשר הוא כועס, שגלי הים עולים עד לרקיע ורוצים לצאת מגבולם לשבור (להחריב) העולם, אם לא השכינה שהיא לחולה כחול המקיף את הים, שלא יוצא מפיו, כמו כן כאן השכינה טובבת לגוף וסומכת אותו כמו שנאמר "ה' יסעדנו על ערש דוי".

עצמו ולגנות אחרים ולהתכבד בקלון אחרים. והן שרשי כל המדות התלויין בלשון. ואלו ג' דברים הם, הקנאה והתאוה והכבוד שמוציאין את האדם מן העולם, ר"ל מן העוה"ב. והן מדות של בלעם הרשע. עין רעה קנאה. ורוח גבוה כבוד. ונפש רחבה תאוה. שתלמידיו יורשין גיהנם וכו'.

לשון המקורות

אדום.]. ומרה כל הקנאה תלוי בה כידוע, וז"ש (ב"מ קז ע"ב) מחלה זו מרה ולמה נקרא שמה מחלה, שהיא מחלה כל גופו של אדם, כמ"ש (משלי יד ל) ורקב עצמות קנאה דא מחלה כו' ופת שחרית כו' [מחלה זו מרה ולמה נקרא שמה מחלה שהיא מחלה כל גופו של אדם דבר אחר מחלה ששמונים ושלשה חלאים תלויין במרה וכולן פת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן תנו רבנן שלשה עשר דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין ומחכימת פתי וזוכה בדין ללמוד תורה וללמד ודבריו נשמעין ותלמודו מתקיים בידו ואין בשרו מעלה הבל ונוקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת והורגת כינה שבבני מעים ויש אומרים אף מוציא את הקנאה ומכניס את האהבה אמר ליה רבה לרבא בר מרי מנא הא מילתא דאמרי אינשי שיתין רהיטי רהוט ולא מטו לגברא דמצפרא כרך ואמרו רבנן השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה אמר ליה דכתיב לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש לא יכם שרב ושמש כיון דלא ירעבו ולא יצמאו אמר ליה את אמרת לי מהתם ואנא אמינא לך מהכא ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך ועבדתם את ה' אלהיכם זו קריאת שמע ותפלה וברך את לחמך ואת מימך זו פת במלח וקיתון

של מים מכאן ואילך והסירותי מחלה מקרבך.], והטעם כמ"ש שם למטה, פת שחרית מוציא את הקנאה כו'. וכן כל הי"ג מדות ששם הכל ענפי הקנאה, שמבטלן. והלשון בו תלוי כל הגאווה והכבוד להתפאר עצמו, ולגנות אחרים ולהתכבד בקלון חבירו, והן שרשי כל המדות התלויין בלשון. ואלו ג' דברים הנ"ל הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם (אבות פ"ד מכ"א), ר"ל מן עוה"ב, והן ג' מדות של בלעם הרשע (אבות פ"ה מ"ט) עין רעה קנאה, ורוח גבוהה כבוד, ונפש רחבה תאוה שתלמידיו יורשין כו' [וזה"ל: כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו, מתלמידיו של אברהם אבינו. ושלשה דברים אחרים, מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה, ורוח נמוכה, ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם הרשע. מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע. תלמידיו של אברהם אבינו, אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא, שנאמר (משלי ח), להנחיל אהבי יש, ואצרתיהם אמלא. אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת, שנאמר (תהלים נה), ואתה אלהים תורידם לבאר שחת, אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, ואני אבטח בך.].

ובביאורו לחבוקק (א ו^כ) כתב, כי מרה אדומה תוליד הכעס כו', והירוקה תוליד מהירות המרובה, והשחורה תוליד או שימאס בכל העולם כולו, או שכל העולם אינו כדאי לו למלא תאותו. ושלשתן רעות זו מזו, כי הכועס בארך אפים יפותה, אבל הנמהר אין לפתותו. והנמהר אין עושה דבר כי אם לתועלת עצמו. אבל על ידי השחורה שואף לבלוע כל העולם כולו, אף שאין לו בזה תועלת כלל כו'. ובס"י פ"ו^כ כתב כי מרה לבנה שהוא הריאה הוא קר. וכבד חם. ושניהם רעים, כי חום הרבה יוליד כעס. וקור הרבה יוליד טיפש. ומרה ירוקה ממוצע. וז"ש (ברכות ה ע"ב) על מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום כו'. ובתיקון"ז פז ע"א ד"ה מחבוט הקבר^כ כתב, כבד וטחול הוא כעס ותאוה. ושם קנ"ד^כ כתב, כי ממרה

לשון המקורות

(קהלת א יח) ברוב חמה רוב כעס, לכן אמרו כל ממזר הוא פקח שבא מטיפה חמה. אלא בעת ממוזג ולכן זמן הזווג בחצי הלילה שהוא ממוצע כידוע. ולכן התשמיש בתשרי שהוא רויה כמ"ש לעיל (פ"ג מ"ה) בין חום לקור וכן במאזנים (ר"ל מזלו של תשרי) כף זכות כו' מכריע בינתיים (פ"ב מ"א), וכן ארבע ליחות באדם, מרה לבנה שהיא הריאה קר, וכבד חם, ומרה ממוצע, ריאה מראה לבן, וכבד אדום, ומרה ירוקה ממוצע בין הגוונים כידוע, לכן בו תשמיש.

כג ז"ל: שהוא בעפר, וידוע שס"ם ונחש הן כבד וטחול, כעס ותאוה, מאדים ונוגה, זונה ורוצח, והיא מפתה והוא מרגיז כו', ולכן חיבוט הקבר בא על הנאות דהאי עלמא שהיא פיתויי זונה.

כד עי' תז"ח קנ"ד ד"ה ואמר האי מזקין במהירו - ר"ל הירוק דאיהו יבש כמו שמפרש והולך ואמר ואקדים בסיבו ר"ל בשיבה והוא זקנה בכח ושיבה בשערות.

כא הנה המרה הלבנה אינה תוליד פחיתות בין אדם לחבירו, אבל האדומה תוליד הכעס כמו שאמרו (ברכות טא ע"ב) כבד כועס, וזהו המר, מלשון מרי נפש כמו שנאמר (שופטים יח כה) פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש וגו'. ומרה הירוקה תוליד מהירות המרובה, וזהו הנמהר. ומרה השחורה תוליד, אם שימאס בכל העולם כולו או שכל העולם אינו כדאי לו למלא תאותו, וזהו ההולך למרחבי ארץ לרשת וגו'. והנה השלשה אלו רעה זה מזה, המר הוא הכועס אבל בארך אפים יפותה, אולם הנמהר אין לפתותו, אף הנמהר אינו עושה דבר כי אם לתועלת לעצמו, וההולך לרשת משכנות לא לו שאין לו בהם תועלת כלל וכו'.

כב נדצ"ל פ"ה מ"ז (יה ע"ד): תשמיש במרה, כמ"ש (ברכות ה ע"ב) על מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום, ור"ל לא בקרירות הרבה ולא בחום הרבה, כי נטיה לאלו הקצוות שניהם רעים, כי חום הרבה יוליד כעס וקור הרבה יוליד טפש, ולכן

לבנה שהוא מיסוד המים כל מעשיו במתון. ויש בו ערמומיות לפתות בני אדם, וצריך להשמר ממנו והוא מתאחר להזקין. ומירוקה הוא בהיפך שכל מעשיו במהירות. והוא פיקח לעצמו ולא לפתות. שכל מה שיש בלבו שופך לחוץ וממהר להזקין. וע"ש קעב ע"ד ד"ה שם בהג"ה למטה^(כ) ושם קמט ע"א^(כ). ושם קבה ע"ב^(כ). ט ע"ד^(כ). ע' ד' ע"א^(כ), ובביאורו לתז"ח לא

לשון המקורות

ובאותו זמן שולטים בעולם כל הרוחות והשדים והמזיקים הרעים שמשחיתים את העולם, שהם מלאכי חבלה. וזה הדופק של המחלה שעולה באש הגיהנם שהיא מרה, ומחמם את גוף האדם, ובו וימררו את חייהם, שהאיברים שהם ישראל בעבודה קשה, זה הכבד שהוא כבד על העורקים (של מרה) של הדם, בחמר ובלבנים זו לחה לבנה, שהיא כבדה על האדם, וממנה יבאו לו כמה חלאים רעים, שהם מים הזידונים שמתגברים על האיברים שלו.

כח) ד"ה מסט' דאימא ההי"ן כו' - אותיות השם שהם ד' יסודות כנ"ל, והד' יסודות מתהפכין, פעם מים למעלה, פעם אש למעלה, פעם המים גוברין, פעם אש וכן בכל הד' יסודות שמהן מזגי כל הטבעים ורחמי ודיני, הרוחנים ונטייתם לצד זה או לצד זה, ועניינם כפי הוי"ה, אם היו"ד למעלה מים למעלה, וכן בכולם ואם שני יודי"ן וה"א, כגון יי"ה המים גוברין וכן בכולם.

כט) נראה שכוונתו לדף עד ע"א: ולא עוד אלא דעני חשוב כמצורע מה מצורע וראשו יהיה פרוע וכו' כך עני מה מצורע מחוץ למחנה מושבו כך עני ערום ויחף ועניותא איהי לישראל באתר דצרעתא וארבע דיוקנין אינון (ס"א גוויז) כארבע

כה) חוור דבגוון כו' - אינו כלל מהתיקוניה, דהתיקונים הולכין ע"ד שירוק הוא במרה, וסומק בכבד, עקרב ומרה הוא שרף, כמ"ש בת"כ ולקמן קכו ע"א, וקכו ע"ב, והוא הגהה מז"ח.

כו) גיהנם דאיהי מרה ירוקא אוקיד ביה דאיהי כעס כעסן איהו ודאי דאוקיד ביה נורא לפום שעתא.

תרגום: גיהנם היא מרה ירוקה ששורף בו דהיא כעס, הוא כעסן ודאי שנשרף בו אש לפי שעתו.

כז) והאי איהו דאתמר ביה והנה רוח סערה באה מן הצפון דסעיר גופיה דבר

נש דאתמר ביה מצפון תפתח הרעה (ירמיה א יד) ובההוא זמנא שלטין בעלמא כל רוחין ושדין ומזיקין בישין דמחבלין עלמא דאינון מלאכי חבלה ודא דפיקו דמרעא דסליק באשא דגיהנם דאיהו מרה ומחמם לגופיה דבר נש וביה וימררו את חייהם דאברין דאינון ישראל בעבודה קשה דא כבד דאיהו כבד על ערקין (דמרה) דמא בחמר ובלבנים דא ליחא חוורא דאיהי כבדה על בר נש ומינה יתון ליה כמה מרעין בישין דאינון מים הזדונים דמתגברין על אברין דיליה.

תרגום: וזהו שנאמר בו והנה רוח סערה באה מן הצפון, שמשעירה את גופו של האדם, שנאמר בו מצפון תפתח הרעה,

ע"א ע"ב^ל. ויש סימנים להכיר כל אלה כמ"ש בכמה מקומות, ועי' אדרת

לשון המקורות

ואם שב בתשובה יורד עליו סם חיים שהיא שכינה ונאמר בה ושב ורפא לו מאלו מיני המחלות ומחיה אותו ממיתה של עניות כמו שנאמר והשיבו וחיו שבזמן שישראל עניים הם קרויים מתים ובשבילם נאמר שובו וחיו ואין עניות כעניות התורה שמי שאין בו תורה נקרא מת מהי רפואתו לאותו העולם התורה שנאמר בה עץ חיים היא וגו' והיא רפואה לכל המחלות כמו שנאמר רפאות תהי לשרך וכו'.

(ל) ד"ה ואתעבידו לון כו' - טבעו בים סוף, הוא חנק דתהו, כמ"ש מי שמתיתו חנק טובע בים, והן באדם מרה ירוקה וכו', ונגדן בקדושה ד' יסודין של אדם, מים ורוח מד' יסודות, ד' אותיות הויה כידוע, והן מתלבשין כו', מרות כידוע, וז"ש לקמן, ד' אותיות מתלבשין כו', והן הנשמה כלילא מד' רוחין, כמ"ש מארבע הרוחות באי הרוח, כידוע עם יצ"ה כלול מד' קליפין, כשזה קם זה נופל.

ועיי"ש ד"ה וחשך הדא שריפה - אש היסודי שהוא חשך, וכן בקדושה אור, מאורי האש, וחשך הוא הקליפה השלישית של יחזקאל, ואש מתלקחת. וכן באליהו. ואחר הרעש אש, והיא באדם מרה אדומה בכבד, הכבד כועס, והוא תננא דסליק בחוטם, וז"ש ועליה אתמר תשלח חרונוך כעס הנ"ל. ושם ד"ה תהום הוא המות - ר"ל בהיפוך אתון כמש"ל, והוא יסוד הרביעי יסוד עפר, שבו אל עפר תשיב, והוא באדם מרה אוכמא טחול, המות דאחשיך כל בריין, והוא קליפה

גוונין דצרעת ואינון נגע לבן אדמדמם ירקרק בהרת שחורה הא ארבע וכלהו אית לון אתרין ידיעאן בגופא ומנהון [עד ע"א] אתיין לבני נשא כמה מרעין לבן ואדמדמם חלב טמא וכבד ירקרק מרה בהרת שחורה טחול ומנהון נבעין ארבע מינים מרעין ואינון מרה חוורא מרה סומקא מרה ירוקא מרה אוכמא.

ואם תב בתיובתא נחית עליה סם חיים דאיהי שכינתא ואתמר בה ושב ורפא לו מאלין מיני מרעין ומחיה ליה ממיתה דעניותא כמה דאת אמר והשיבו וחיו דישראל בזמנא דאינון עניים קרויים מתים ובגינייהו אתמר שובו וחיו ולית עניותא כעניותא דאורייתא דמאן דלא אית ביה אורייתא אתקרי מת אסוותא דיליה מאי היא לההוא עלמא אורייתא דאתמר ביה עץ חיים היא וגו' (משלי ג יח) ואיהי אסוותא לכל מרעין כמה דאת אמר רפאות תהי לשרך וכו'.

תרגום: ולא עוד אלא שעני חשוב כמצרע מה מצרע וראשו יהיה פרוע וכו' כך עני מה מצרע מחוץ למחנה מושבו כך עני ערום ויחף ועניות לישראל היא לישראל במקום צרעת וארבעה דיוקנאות הם (גונים) כארבעת צבעי הצרעת והם נגע לבן אדמדמם ירקרק בהרת שחורה הרי ארבעה ולכלם יש מקומות ידועים בגוף ומהם באים לבני אדם כמה מחלות לבן ואדמדמם חלב טמא וכבד ירקרק מרה בהרת שחורה טחול ומהם נובעים ארבעה מיני מחלות והן מרה לבנה מרה אדמה מרה ירקה מרה שחורה.

אליהו בראשית על דרך הרמז ע"פ (א כד) תוציא הארץ נפש היה^ל. ויש שם ט"ס מ"ש שם מרה כנגד מחול צ"ל מרה כבד מחול. ועי' תיקון"ז ס ע"ב שהכל תלוי ברוח^ל. (ועי' שם קב ע"ב^ל) שכל העולם תלוי ברוח האדם וכפי רוח האדם בשמחה או בעצבון ושאר מדות האדם, כן הוא בשכינה ובעולם כו'. וע"ל סי' ה' ופ"ז סי' ג') כמ"ש רוחי אשר עליך כו'. ועי' התחנן דוד, ורוח נכון חדש בקרבי כו', ורוח קדשך אל תקח ממני. ונכון להתחקות על שרשי מדותיו בכדי שידע לישרם ולתקנם.

לשון המקורות

נחש כמו שאמרו בזוהר בהרבה מקומות. וחיתו ארץ, טחול זוחלי עפר. וכל זה בנשמתא דטור, כמו שכתוב ברעיא מהימנא, אבל בנשמתא דאילנא דחיי, כל זה הוא בסטרא דקדושה, כמו שאמרו שם.

(ב) ד"ה והאי ו' איהו כו' שהכל תלוי ברוח, - ואמר בשית פרקין דלהון, להורות שהכל מרוח, ו', והכל תלוי ברוח, רוח ה' תניחהו כנ"ל, והוא רוח האדם שבקרבו. וכן כל העולם עומד ברוח, כמ"ש ריב"ח לקיסר וכן כל העולם תלוי ברוח האדם, רוחי אשר עליך כו' ועי' התחנן דוד ורוח נכון כו', ורוח קדשך אל כו', ורוח נדיבה תסמכני.

(ג) ד"ה ידע לכוונא על ההבלים אלין הוא חיות האדם וקיומו, וכן הם קיום העולם, וכמאמר ריב"ח במ"ר דכל עלמא קיימא ברוח ע"ש, והוא ברוח האדם, דאדם הוא קיום העולם, דכל עלמא קאים עליה במה דאיהו קיים, וכפי רוח האדם בשמחה או בעצבון ושאר מדות האדם כן הוא בשכינה ובעולם.

רביעית שביחזקאל, והן ד' קליפות של "והוא רחום יכפר כו'", ד' רגלי מרכבה טמאה עון במים שמשם התאווה כידוע, הן בעון חוללתי באין תהומות חוללתי, משחית בתהום המות אף בתהו כנ"ל, חמתו בחשך תשלח חרונוך כנ"ל, וכנגדן ד' רגלי המרכבה בקדושה ד' חיות. וכן עי' תיקון"ז עג ע"ד ד"ה וארבע גוונים אינון כו' כו' - והן ד' דיוקנין דנחש, ור"ל דלכן ד' מיני יסורין כמו שמפרש והולך מד' מרות, ונגדן ד' מיני עניות שסימנן דמעה כידוע, והוא דמעה דאל אחר.

(א) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא אֶרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרִמָּשׁ וְחַיִּתוֹ אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי כֵן. בהגר"א - ויאמר אלהים תוצא הארץ כו'. הן מרה כבד טחול. בהמה. מרה שהוא גיהנם, כמו שאמרו בזוהר וברעיא מהימנא (ח"ג רלד ע"ב) מרה דאיהו גיהנם כו', והוא שור המזיק שהוא כלחוך השור, בזוהר פרשת בלק (קפו ע"א) דא גלים בדיוקנא דשור וכל כו' לאעלא בגיהנם לחיך לון כו'. ורמש. כבד עם יותרת, שיותרת הוא

אות ב

עיקר חיות האדם הוא להתחזק תמיד בשבירת המדות ואם לאו למה לו חיים (ג).

(ג) וז"ש (משלי ד יג) החזק במוסר אל תרף נצריה כי היא חייך, כי מוסר נקרא מה שמשבר מדותיו והולך נגד טבעו (משלי ד יג^ה).

אות ג

הרוצה לשוב מדרכו הרעה, צריך לשקול מדותיו במאזני צדק, כי מתחילה צריך להתבונן על מדותיו הרעות ולהכירם היטב ולחנך את עצמו להטות כל מדה רעה אל קצה ההיפוך, כגון מכעס אל החמלה, ומגאווה אל תכלית השיפלות (אבל לא ידלג בפעם א' אל קצה ההיפוך רק ילך לאט לאט מדרגא לדרגא). (ד) אח"כ יעמוד על נקודה הממוצעת לפי התורה, עד שיהיה לו כטבע ממש, כי אם ילך בתחילה בדרך הממוצעת, יחזור ח"ו לסורו, כי כבר נתגבר יצרו עליו בדרך ההוא (ה).

(ד) וכן אי אפשר לעלות למעלת תחית המתים אלא ע"י י"א דרגין שחשב רפב"י (ע"ז כ ע"ב^ה)

לשון המקורות

לד) הַחֲזִק בְּמוֹסֵר אֶל תְּרָף נִצְרֶיהָ כִּי הִיא חַיִּיךְ. בהגר"א - כי היא חייך, כי מה שהאדם חי, הוא כדי לשבור מה שלא שבר עד הנה אותו המדה, לכן צריך תמיד להתחזק, ואם לא יתחזק למה לו חיים. (ה) אמר רבי פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות זריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי פרישות פרישות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי (חסידות חסידות) [קדושה קדושה] מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי יראת חטא יראת חטא מביאה לידי (קדושה קדושה) [חסידות חסידות] מביאה לידי רוח הקודש רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים.

ישעיה ה יז^ל. ועיי' משלי (כה טז)^{לז}, שם כז^{לח}, שם טז ד^{לט}, שם כא יז^מ.
 (ה) וז"ש (שבת קיד ע"א) איזהו ת"ח היודע להפך חלוקן כדרכו כו'. כי
 מדות נקראין בגדים, כמ"ש לקמן סי' י"ב, משלי כ כג^מ, שם

לשון המקורות

לז) י"ב מדרגות שחשב רפב"י, והאחרונה שמביאה לידי תחיית המתים שבא ע"י אליהו ז"ל, ואמרו שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ ר"ל שא"א להעלות למעלות תחה"מ אלא ע"י י"א דרגין הנ"ל וכשהקב"ה רועה את ישראל לא יחסר להם גם הי"א מדרגות הנ"ל וז"ש ה' רועי לא אחסר וגו' נחשיב שם כל הי"ב דרגין ולע"ל כתיב אני ארעה אתכם נבא למדרגה הי"ב שבא ע"י אליהו ז"ל.

לז) דְּבַשׁ מְצָאָתָ אֶכְלֵ דְיֶיךָ פֶּן תִּשְׁפָּעוּ וְהִקְאִתוּ. בהגר"א - דבש מצאת אכול דייך גו', הענין שאל תחכם יותר ואל תלך בגדולות ונפלאות ממך, כי פן תאשם ותקיא כל מה שיגעת ולמדת. ואמר דבש שהוא ד"עה ב"ינה ש"כל, אם מצאת אל תלך בגדולות ונפלאות ממך, כי פן תלך למקום שאין ראוי לך ותפול משם. והן הג"ר שאסור להסתכל בהם והבן.

מ) אִישׁ מְחֹסֵר אֶהֱבֶה שְׂמִיחָה אֶהֱבֵ יַיִן וְשִׁמְן לֹא יַעֲשִׂיר. בהגר"א - הלחם הוא הלכות, ויין ושמן הן אגדות שהן רמז וסודות. והרוצה להלך בגדולות ונפלאות ואינו רוצה לקיים הדינים וללמוד אותם, לא יעשיר, כי איזהו עשיר השמח בחלקו, ואינו הולך בגדולות ובנפלאות קודם שממלא כריסו בלחם, שהוא לבב אנוש יסעד, וא"א לבא להסודות כי אם ע"י זה, לכן לא יעשיר שלא יהיה לו כלום.

מא) בַּעַת אֲשֶׁר יֵשׁוּב הָאָדָם מִדְּרָכָיו הָרַעִים אֵל ה', צריך לשקול את מדותיו במאזנים. כי בתחילה צריך להפר מדותיו, בעת שרוצה להרגיל איזה מדה בנפשו, ולהטות אל קצה ההפכו, כמו מכעס אל החמלה, ומגאווה הרמה אל תכלית השפלות, עד שיגיע אל נקודה הממוצעת. וז"ש רז"ל (שבת קיד ע"א) איזהו ת"ח, היודע להפך חלוקן כדרכו, והוא שיודע איך להפך מדותיו, כמ"ש ולבש הכהן מדרו, בד כמדתו וכו', ואח"כ יעמוד אל המטרה, כדרכו הנכונה בדרך הממוצע, כמו משקל המאזנים ישקל

לז) י"ב מדרגות שחשב רפב"י, והאחרונה שמביאה לידי תחיית המתים שבא ע"י אליהו ז"ל, ואמרו שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ ר"ל שא"א להעלות למעלות תחה"מ אלא ע"י י"א דרגין הנ"ל וכשהקב"ה רועה את ישראל לא יחסר להם גם הי"א מדרגות הנ"ל וז"ש ה' רועי לא אחסר וגו' נחשיב שם כל הי"ב דרגין ולע"ל כתיב אני ארעה אתכם נבא למדרגה הי"ב שבא ע"י אליהו ז"ל.

לז) דְּבַשׁ מְצָאָתָ אֶכְלֵ דְיֶיךָ פֶּן תִּשְׁפָּעוּ וְהִקְאִתוּ. בהגר"א - דבש מצאת אכול דייך גו', הענין שאל תחכם יותר ואל תלך בגדולות ונפלאות ממך, כי פן תאשם ותקיא כל מה שיגעת ולמדת. ואמר דבש שהוא ד"עה ב"ינה ש"כל, אם מצאת אל תלך בגדולות ונפלאות ממך, כי פן תלך למקום שאין ראוי לך ותפול משם. והן הג"ר שאסור להסתכל בהם והבן.

לח) אֶכְלֵ דְבַשׁ הַרְבוּת לֹא טוֹב וְחֻקְרָ כְּבֹדָם כְּבוֹד. בהגר"א - אכול דבש הרבות לא טוב, כלומר ומפני מה מט הצדיק, כיון שהוא צדיק. ומפני מה מטה רגליו ולא יכול לעמוד, היינו מפני שאכילת דבש הרבות הוא לא טוב, והיינו לילך במדרגה שאינו ראוי לו להלך בגדולות ונפלאות ממנו, לכן מט הצדיק, ומחמת זה נרפש ונשחת המעיין והמקור, והיינו שאבדה מחמת זה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר.

ו בזמב), שם ד יב^{מג}. שם ב כא^{מד}, שה"ש א ה^{מה}. ישעיה יב ב^{מו}. סוף ביאורו לסבא דבי אתונא^{מו}.

לשון המקורות

מדותיו. וע' בפ"י על שיה"ש. (מב) המדות הן נקראים בגדים, כמשחז"ל מדו כמדתו, וז"ש חז"ל איזהו ת"ח שיכול להפוך חלוקו ללבשו כדרכו, והיינו להרגיל המדות ולהעמידן לפי התורה, ושיהיו דרכו וטבעו ממש, אף שהיה טבעו בהפוכו.

(מג) הובא לעיל הערה 8.

(מד) פ"י ישירים ישפנו ארץ ותמימים ינתרו בה. בהגר"א - הישרים הם העובדין את ה' בשכל ובאמוד דעתם ומדותם, אע"פ שהם יצאו מן הדרך המצוע, כי כן צריך האדם, כאשר רוצה לשבור אותו טבע ומדה, א"א לשבור אלא בהרחקה עד הקצה האחרון שבאותה מדה וטבע, ואין זו דרך טובה בהקצה האחרון, לכן אמר ישכנו ארץ שאח"כ כאשר הורגלו בהן יחזור למיצוע, כמ"ש הרמב"ם בהלכות דעות (פ"א ה"ד).

ותמימים הם העובדין בתמימות ואינן סומכין על שכלם כלל, הם הולכין תמיד בדרך המיצוע כפי אשר כתוב בתורה, הם יותרו בה שלא יצאו כלל מן המיצוע.

ז"ל הרמב"ם: הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה, ואינה קרובה לא לזו ולא לזו, לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוין אותם בדרך האמצעית, כדי שיהא שלם בגופו. כיצד, לא יהא בעל חמה, נוח לכעוס,

ולא כמת שאינו מרגיש, אלא בינוני, לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו, כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת. וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להן, ואי אפשר להיות בזולתן, כענין שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו, וכן לא יהיה עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה, כענין שנאמר, טוב מעט לצדיק ולא יקפוץ ידו ביותר, ולא יפזר ממונו, אלא נותן צדקה כפי מסת ידו, ומלוה כראוי למי שצריך, ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן, אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות. וכן שאר דעותיו, ודרך זו היא דרך החכמים, כל אדם שדעותיו דעות בינונית, בינוניות ממוצעות נקרא חכם.

(מה) הובא לעיל הערה 4.

(מו) (מהדורת ישרון חלק ד'): והענין כי הרוצה לעזוב דרך רשע אינו יכול לילך בדרך המיצוע, אלא להתרחק תכלית הריחוק כי היצר הרע על פתח דרך הראשון וסותם את הפתח, וז"ש בא לטמא פותחין לו. פ"י יכול לצאת תיכף שיש פתח גדול לצאת שהה' דומה לאכסדרה אלב ליעול צריך סיוע כי לפתח חטאת רובץ וז"ש לא מסתייעא מלתא, ר"ל א"א לילך דרך שם, שאם ילך דרך שם יחזור ח"ו לסורו כי כבר יצרו נתגבר עליו בדרך ההוא ע"כ צריך לכנוס בפתח אחר ובדוחק גדול וע"כ צריך סיוע.

(מז) והענין כמ"ש מפני מה נברא העולם הזה בה' מפני שדומה

אות ד

כל א' צריך לגדור עצמו מן העבירות לפי טבע מזגו, אף שאין דרכו נכונה בעיני הבריות, שאינם מכירים בטבעו (משלי יד ב^ח), רק בדבר שהוא נגד התורה, לא יסמוך על שכלו, למשל להתענות בשבת (משלי א ב^ט), ועיי"ש שם טז ד^ג שם יג^א, שם א ג^ב).

לשון המקורות

מבואר ששינה ריש לקיש בלשונו שאמר גבי הבא לטהר מסייעין וגבי הבא לטמא פותחין כמ"ש התוספות כי הבא לטהר הוא שיצא כבר לצד פתוח לצפון ונטמא ועתה כשבא לחזור ולשוב וא"א לו באותו צד ולא מסתייעא כדקאמר ע"כ צריך סיוע להורות לו הדרך לסובכו לצד אחר לפתח קטן אשר שם.

מח) הובא לעיל הערה 1.

מט) אף אם ישבר את יצרו ותאותו, יראה לשבר בדרך התורה, ולא יהיה צדיק הרבה יותר ממה שכתוב בתורה, למשל שיתענה כל השבוע, וגם בשבת וכדומה.

נ) הובא לעיל הערות 12 ו-39.

נא) נדצ"ל טז ט: לב אָדָם יִחְשָׁב דְּרָכּוֹ וְה' יִכִּין צַעְדּוֹ. בהגר"א - הענין שיש באדם ב' שכלים, שכל המחשבה ושכל המעשה, וצריך האדם תמיד לחשוב על דרכו אשר דרך בה אם יש בה עון להרחיקה ולא ידרוך בה עוד, ויבקש מהקב"ה לסייעו שיכין צעדו, כי מה' מצעדי גבר, והיינו שיציל מכל רע וימנע הרע ממנו, וזהו וה' יכין צעדו.

נב) לְקַחַת מוֹסֵר הַשָּׁפֵל צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמִשְׁרִים. בהגר"א - לידיעה

לאכסדרא שכל הרוצה לצאת יצא. מ"ט תלא כרעא דה', דאי הדר בתשובה מעיילי ליה. וליעייל בהך, לא מסתייעא מילאת כו' ע"ש. והענין שאמרו לא מסתייעא מילתא, ליעול בפתח שלמטה, כיון שחטא נעשית מה' ק' שהוא יצר הרע, שאחריו הר' שהוא רשע. שקו"ף רודף אחר הר', וכיון שחטא נמתח רגל הה' ונעשה ק'. וזה ההפרש בין ה' לק', לכך מניח בשניהם תליית רגל ה' וק' כמ"ש בשבת ובמנחות, בשניהם מפני מה רגל ה' וק' תלוי, דאי הדר ביה ליעול בהך. ולעתיד לבא יתבר רגל הק' ויכנסו בפתח רווחה מלמטה, שעכשיו לא מסתייע מפני יצר הרע, וע"ש במהרש"א*. משא"כ לעתיד, וז"ש הקב"ה לישראל פתחו לי כחודה של מחט ואני אפתח לכם פתח שיעברו גמלים וקרנות.

ז"ל המהרש"א: ומשני לא מסתייעא מלתא כדר"ל כו'. מבואר בדברי הרמב"ם בשמונה פרקים שכתב כי החוטא אחר שחטא א"א לו לשוב וליטהר נפשי שלימה עד אשר ירחיק עצמו הרחקה גדולה מצד אשר חטא ע"ש ולכך אמר באותו צד פתוח שחטא ויצא א"א לו ליכנס לצד התשובה עד אשר ירחיק עצמו לצד אחר ומשם יכנס למקום טהרה ולזה

אות ה

המדות הם לפי טבע הגוף והנפש (ומשתנים לפי מעשיהם בגלגול ראשון), (1) והמעשים הם לפי הרוח, וכמו שהרוכב על הסוס יכול להכריחו לילך בדרך הישר על ידי יגיעה, אף אם הוא סוס רע. כן אף מי שנפשו רעה בטבע במדותיה, העיקר תלוי ברוח (תיקו"ז קט ע"א⁽²⁾, קנו ע"ב⁽³⁾, ע"י משלי יא כב⁽⁴⁾).

לשון המקורות

נפשו, והוא ידוע במדותיו ומעשיו, שמדותיו לפי הגוף והנפש, ומעשיו לפי הרוח וכו', הוא לפי מדותיו בנפש. וז"ש אכל כו' בגין דלא כו' נז"ל: הכי איהו בר נש דתשכח ליה גופיה שפיר וסימנין דיליה כלהו שפירן (במדה) ונשמתייה נפש חייבא מלגאו ותשכח בר נש גופיה ביש בכל סימנין דיליה ונשמתייה מלגאו שפירא דא איהו צדיק ורע לו אבל מאן דאיהו טב מלבר ורע מלגאו איהו רשע וטוב לו בגין דלא יהא ליה חולקא בעלמא דאתי טוב מלבר ומלגאו צדיק וטוב לו ביש מלגאו ומלבר רשע ורע לו והא אוקמוהו. תרגום: כך הוא אדם שתמצא אותו גופו יפה וסימניו כולם יפים במדה ונשמתו נפש רשע מבפנים ותמצא אדם גופו רע בכל סימניו ונשמתו מבפנים יפה זהו צדיק ורע לו אבל מי שהוא טוב מבחוץ ורע מבפנים הוא רשע וטוב לו כדי שלא יהיה לו חלק בעולם הבא טוב מבחוץ ומבפנים צדיק וטוב לו רע מבחוץ ומבפנים רשע ורע לו והרי פרשוהו. [שהיה קל מאד לעשות טוב ולא רצה, ועל כה"ג אמרו (סוכה נב ע"א) לע"ל כו' צדיקים נדמה להם כהר כו' ואלו

צריך תחלה לידע החכמה, ואח"כ ליסר את עצמו במוסר, אבל לענין עשיה, העיקר הוא המוסר. צדק וגו', כלומר זהו השכל שצריך האדם לקחת, שיהא בו כלולים כל המדות, והיינו צדק לעשות חסד וצדקה עם כל הבריות. וכשילך בדרך זו לבד, אין זה מוסר השכל, כי לא יצליח, שלפעמים צריך האדם למדת הכעס, שהוא משפט, והיינו בינו לבין עצמו. כמשחז"ל (ברכות ה ע"א) לעולם ירגיז אדם כו', ולא לילך אחר תאותו. ואף לשאר בני אדם צריך למדת הכעס, לתת דין לרשעים, לאיש כדרכיו כפי הדין. וכן משרים, שלפעמים צריך למדת היושר, וזהו על פי רוב. ולכן מוסר השכל אינו רק אם יהיה כלול מכל השלשה הנ"ל, ואז יצליח בכל דרכיו.

(ג) [צדיק ורע לו] יש לו נפש רעה שהוא שתופא דגופא, וכן כל מדותיו רעות, אבל רוחא שלו טובה, והוא מכריח הנפש לדרכו, כמ"ש (יבמות סה ע"ב) וכבשוה האיש דרכו לכבוש. וזהו צדיק ורע לו, שקשה לו מאד לכבוש, ויצרו גדול מאד לפי

(ו) תיקון"ז קנה ע"ג⁽¹⁾. עי' יונה ד ג⁽²⁾, [תיקון"ז קט ע"א ד"ה דא איהו צדיק

לשון המקורות

אריה יהודה יוסף בכור שורו יששכר חמור גרם יהי דן נחש עלי דרך בנימין זאב יטרף וברי כל דא רזא דגלגולא דיצר הרע אית למאן דאיהו דמיא לאריה ואית למאן דאיהו דמיא לחוויא ואית למאן דאיהו דמיא כחמור לכל בריין אשתני כפום עובדיהון וכפום שעתא דאתעבידו בה.

תרגום: ויש נשמות אחרות שבאים בגלגול בכמה חיות שנקראו מזל אריה מזל שור מזל נשר מזל בתולה מזל עקרב מזל טלה מזל מאדים מזל נחש מזל דגים, כמו שמצנו ב"ב שבטים שנמשלו לחיות זה לאריה, גור אריה יהודה, יוסף בכור שורו, יששכר חמור גרם, יהי דן נחש עלי דרך, בנימין זאב יטרף. ובני כל זה סוד הגלגול של יצר הרע, יש למי שהוא דומה לאריה ויש למי שהוא דומה לחיה ויש למי שהוא דומה לחמור לכל הבריות נשנתו לפני מעשיהם ולפי שעה שנעשו בה.

ועיי"ש בגר"א: כפום עובדיהון ר"ל בגלגולא קדמאה.

(ז) עי' לקמן פרק י סקכ"ט שיש טעות סופר כאן וצ"ל כמש"כ בתיקון"ז שם.

וְעֵתָהּ ה' קָח נָא אֶת נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מִחַיִּי. בהגר"א - כי טוב מותי מחיי. כמו שנאמר (קהלת ד ב) ושבח אני את המתים שכבר מתו, מן החיים אשר הם חיים כו', ולכאורה "שכבר מתו" וכן "אשר הם חיים" ייתור דברים. אלא שרצה לומר, שטובים הם המתים שכבר מתו, ולא נצטרכו לבוא בגלגול, מאותן שהם חיים עדנה שבאו

כו' [ז"ל: לעתיד לבא מביאו הקדוש ברוך הוא ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים צדיקים נדמה להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה.]. וכן הטובה והרעה בעוה"ז הכל ע"פ הרוב לפי המדות לבד, אם נתחייב בגלגולא וכו', וכמ"ש בספ"ק דקדושין (מ ע"א) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, וכי יש צדיק שאינו טוב, אלא טוב לשמים ולבריות כו', כיוצא בו אמרו לרשע רע כו', והכל א'. וז"ש בפ"א דברכות צדיק וטוב לו צדיק גמור כו', ור"ל צדיק גמור כנ"ל גמור בנפש ורוח.

נד) הוי אמרי קדמאי מצא כו' [אשה מצא טוב]. ר"ל על הגוף וכל משלי הולך על קוטב זה, ואמר לזמנין אדם לזמנין איש לזמנין עבד, ר"ל כמו שמפרש והולך צדיק ורע לו גופא בישא ונשמתא טבא, הוא אדם דרכיב, דאדם שליט בכלוא. רשע וטוב לו, הוא עבדים ורכבים על סוסים. ואיש הוא שהוא שוה ליה סוסיא טבא. כו'. כנ"ל דהמעשה תלוי בנשמתא והמדרש בגופא, והענין כי הגוף הוא לפי נפשא קדמאה בגלגולא כמש"ל דגלגולא גרים כו', דגלגולא מחייב ליה.

נה) הובא לעיל הערה 6.

נו) ואית נשמתין אחרנין דקא אתיין בגלגולא בכמה חיוון דאתקריאו מזל אריה מזל שור מזל נשר מזל בתולה מזל עקרב מזל טלה מזל מאדים מזל נחש מזל דגים כמה דאשכחנא בתריין עשר שבטין דאתמתילו לחיוון דא לאריה גור

ורע לו אבל כו^(נ), קנו ע"ב ד"ה ת"ח לאו למננא^(ט), משלי יא כב^(ס)].

אות ו

מצד הגוף והנפש האדם הוא גרוע מכל החי, אבל מצד הרוח והנשמה גדול מכולם (ז).

(ז) ישעיה ב כב^(ק), וכ"כ תיקו"ז קנה ע"ד רב' מיני אדם הן, א' מצד

לשון המקורות

מקדם, יש על זה שני סימנים: א', במה שנכשל בה בגלגול זה הרבה פעמים, ועל זה אמרו יפושש במעשיו באיזה נכשל. ב', באיזה עבירה נפשו חשקה לו מאד לפי שהורגלה מקודם ונעשה טבע, ולכך יש בני אדם שחושקין בעבירה אחת יותר וזה בעבירה אחרת, ועל זה אמרו ימשמש במעשיו, שימשמש את מעשיו.

נח) הובא לעיל הערה 53.

נט) הובא לעיל הערה 54.

ס) הובא לעיל הערה 6.

סא) תְּדַלּוּ לְכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאָפוֹ כִּי בְמָה נִחְשָׁב הוּא. בהגר"א - והנה מותר האדם מן הבהמה הנשמה והרוח, שהנשמה גבוה מעל גבוה, וכך רוח האדם כמו שנאמר (בראשית ב ז) ויהי האדם לנפש חיה, מתרגמין לרוח ממללא. וזה שאמר חדלו לכם מן האדם, היינו יתרון הרוח שלו שנקראת נפש האדם כו', ויתרון השני אשר נשמה באפו, כמו שנאמר ויפח באפיו וגו', כי במה נחשב הוא, רצה לומר הוא הגוף והנפש שלו שהוא גרוע מכל חי אשר על פני האדמה, וחלש יותר מכולם.

בגלגול. ובוה מיושב דאמרו (עירובין יג ע"ב) נמנו וגמרו טוב לאדם שלא נברא כו' עד יפושש במעשיו [ז"ל: שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עכשיו שנברא יפושש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו]. דקשה האיך אפשר לומר שטוב יותר, אם כן למה נברא. ועוד, שעכשיו שנברא קשה להולמו. ועוד, מאי "יפושש" כו', הוה ליה למימר יעבוד את ה' ויעשה טוב. אלא נראה הנחלקו בשוב אל הגלגול שני, שאלו אומרים טוב לו שנברא, כי בכל פעם הוא עושה מצות כמו שכתבו קצת מפרשים, ואלו אומרים טוב לו יותר אם היה מתקן גלגול ראשון ולא יצטרך בגלגול שני, וכך נמנו וגמרו כנ"ל, וזהו ושבח אני את המתים כו'. וקאמרי ועכשיו שנברא, על כרחך לתקן מעשיו שמקודם, ולא בשביל מצות לעשות, כי טוב לו כו' כנ"ל, ועל כן יראה עיקר לתקן במה שפושש מקדם, כמו שאמרו (שבת קיח ע"ב) אבוך במאי זהיר טפי כו'. והאיך ידע מה שקלקל

הגוף, והן ע"ה (שאינן בהם נפש השכלית)^(א), והוא משתלשל מפני אדם שבמרכבה שהוא למטה מג' פני החיות האחרים. והב' מצד הנשמה שהוא משתלשל מדמות אדם שעל הכסא, שהוא מושל על כולם, כמ"ש (תפילת אל ארון) המתנאה על חיות הקודש. וז"ש (ב"ר פ"ח ס"י יב) זכה רודה על כולם לא זכה נעשה ירוד מכולם (וז"ש (רשי אסתר ו יג) כשהן עולין עד לרקיע, וכשהן יורדין עד עפר, שהוא פני אדם שבמרכבה שהוא נגד יסוד העפר וכמ"ש שם קנו ע"א^(א), ובתז"ח לט ע"ב^(ד), וגם ע"ה יש לו נר"נ אלא שרוחו ונשמתו הוא רוח חיוני ושכל עיוני, ביאור לרע"מ ל ע"א^(ה)).

אות ז

אף מי שטבעו רע, לא ילך נגד הטבע לגמרי, כי לא יתקיים בידו, רק צריך להתחנך לילך בדרך הישר ע"פ טבעו. למשל מי שנולד במזל מאדים, שהוא מוכרח להיות שופך דם, אז יש בידו להתחנך להיות שוחט שהוא בינוני, או מוהל שהוא צדיק, ולא להיות לסטים. וז"ש (משלי כב ו) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו^ס).

לשון המקורות

<p>ממנו הן בסט' דקדושה, והוא אדם דארכיב ליה באלף דור, והוא עפר, כמ"ש כי עפר אתה, והוא כמ"ש (משלי ל ד) מה שמו ומה כו'. (סה) נדצ"ל כט ע"א והוא יה"א ח"ג ד ע"א ד"ה נשמת חיים וכו' - ר"ל דגם עם הארץ יש לו נר"ן, אלא שרוח שלו הוא רוח חיוני ונשמתו שכל עיוני.</p>	<p>(סב) ד"ה הנותן בים דרך - והענין כי ב' מיני אדם הן: א', מצד הגוף, והן עמי הארץ שאינן אלא בגוף, והוא למטה מד' חיות, כמ"ש זכו רדו לא זכו וירדו. והב', מצד נשמתא הוא יושב על כולם, אדם על הכסא, כמו שמפרש והולך (בראשית א כו) רדו בדגת הים ובעוף השמים, ומושל על ג' חיוון בג' דרגין דאדם, שהן נר"ן וכו'.</p>
<p>(סו) חנך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. בהגר"א - והענין כי האדם א"א לו לשבור דרכו כלומר מזלו שנולד בו, כמ"ש (שבת קנו ע"א) האי מאן דבצדק יהיה גבר צדקן כו'. וכשנולד במזל</p>	<p>(ג) ד"ה אדם דיצירה - וג' אדם הן נגד ג' יסודין וכו', ואדם הרביעי דגופא הוא עפר, ואדם אל עפר ישוב, עפר מן האדמה, כי עפר אתה והוא דמות אדם כנ"ל. (סד) ד"ה דוכינא כו': דכלם דהוו חלקם</p>

אות ה

יש מי שנפשו טובה בטבע במדותיה ואע"פ כן הוא רשע, ולזה נותנין לו כל שכרו בעולם הזה, שלא יהיה לו חלק לעולם הבא, מפני שהיה נקל לו מאד לעשות טוב ולא רצה, ועליו נאמר (ישעיה ג ט) אוי לנפשם כי גמלו להם רעה, אבל מי שנפשו רעה, ויש לו תמיד מלחמת היצר, אז לפום צערא אגרא (אבות פ"ה מכ"ב), ואף אם לפעמים נכשל בעבירה ח"ו, אין הקב"ה נכנס עמו לפני משורת הדין, כמ"ש (ברכות יז ע"א) גדולה הבטחה שהבטיח לנשים יותר מן האנשים כו', מפני שהן מסטרא דשמאלא הקרוב לחטא, וכמ"ש (חגיגה יב ע"ב) משל למלך שאמר לעבדיו כו' למי משבח יותר כו' (ביאורו לברכות שם¹⁰⁰) (ח).

(ח) וז"ש (יומא כב ע"ב) שאול באחת ועלתה לו, דוד בשנים ולא עלתה לו¹⁰¹. כי דוד היה במזל מאדים כמ"ש (שמואל א' טז יב) והוא

לשון המקורות

רע, אז על זה ניתנה הבחירה ביד האדם שיוכל לאחוז במזלו לאיזה דבר שירצה, להיות או צדיק או רשע או בינוני, וכמ"ש במסכת שבת (שם) האי מאן דבמאדים יהיה שופך דמים, אמר רב אשי או מהולא או טבחה או ליסטים, וזכר אלו הג', והוא לפי שמזלו מורה שיהיה שופך דמים, אך בבחירתו יוכל לבחור באלו הג', או מהולא והוא צדיק שעושה מ"ע, או טבחה הוא בינוני, או ליסטים והוא רשע שופך דמים כמשמעו וכו'. וז"ש חנוך לנער ע"פ דרכו, דרך מזלו וטבעו, כן תחנכהו לעשות מצות, ואז גם כשיזקין לא יסור ממנה, אבל כאשר תעבירהו על מזלו, עתה ישמע לך מיראתו אותך, אבל אח"כ בעת יוסר עולך מעל

צוארו, יסור מזה, כי אי אשר לו לשבר מזלו.
 (טז) יז ע"ב אות יא ד"ה גדולה הבטחה וכו' - כמ"ש בפ"ב דחגיגה (יב ע"ב): [בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ] למה לי להקדים שמים לארץ, והארץ היתה תהו ובהו, מכדי בשמים אתחיל ברישא, מאי שנא דקא חשיב מעשה ארץ. תנא דבי רבי ישמעאל, משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו, השכימו לפתחי, השכים ומצא נשים ואנשים, למי משבח, למי שאין דרכו להשכים והשכים. בהגר"א - והענין שהן מסטרא דשמאלא הקרובים לחטא.
 (סח) פי' שאול עשה חטא א', ונאבד לו המלכות, אבל דוד עשה ב'

אדמוני, שעל כן טעה שמואל כשראה קלסתר פניו, והוא העביר על מדותיו תמיד. וכמ"ש (ר"ה יז ע"א) כל המעביר על מדותיו מעבירין ממנו כל פשעיו (משלי כב ו^ט). וזהו ג"כ מעלת מלך המשיח (דהוא דוד בעצמו), שכתוב בו (זכריה ט ט) עני ורוכב על החמור, וחמור מרמוז על הגוף, אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כג כ), ובן מ"ש (ב"מ פד ע"א) אבריה דר"י כחמת כו' (תיקו"ז קט ע"א)⁶⁶.

אמר המו"ל, ראיתי כי טוב להציג בזה מאמר יקר מאת רבינו שהועתק מכי"ק, וז"ל הזהב: ענין הלבושים שנעשים מימי אדם (עי' לקמן פ"י סי' יג), כי האדם והזמן הוא זכר ונקבה, וכלל האדם וכל הנשמות שהן גוף א' הוא זכר, וכלל שנות העולם היא נקבה, ועמ"ש בתיקו"ז ריש תיקון ס"ט (קטו ע"ד^ט) שהן נפש ורוח, ונפש הוא שותפא דגופא, ולכן נעשו מהימים

לשון המקורות

חטאים, ועכ"ז לא איבד את המלכות. (ט) הובא לעיל הערה 66. (ע) ז"ל: טוב מלגאו ולבושא דיליה ביש דא איהו עני ורוכב על חמור רע מלגאו ולבושא דיליה שפיר מלבר על האי אתמר ראיתי עבדים על סוסים וכלא אשתמודע בעובדוי דבר נש מאן דאיהו מלגאו ולא למגנא אוקמוה קדמאין לא המדרש הוא העקר אלא המעשה הוא העיקר דשטיין מסתכלין בגופא דאיהו לבושא הה"ד (איוב י" עור ובשר תלבישני וצדיקיא בעובדין טבין. תרגום: טוב מבפנים ולבושו רע זהו עני ורוכב על חמור רע מבפנים ולבושו יפה מבחוץ על זה נאמר ראיתי עבדים על סוסים והכל נודע במעשי האדם מי שהוא מבחוץ ולא לחנם בארו הראשונים לא המדרש עקר אלא המעשה הוא העקר שהשוטים מסתכלים בגוף שהוא הלבוש זהו שכתוב עוד ובשר תלבישני והצדיקים במעשים טובים.

ז"ל הגר"א ד"ה עני ורוכב - עני על הרוח ענוותן כתרגומו, וגם בפשוטו שהוא צדיק ורע לו, וגופא דיליה חמור, בשר חמורים בשרם, ולזה אמרו (ב"מ פד ע"א) אברי' דר"י כו' ז"ל: אמר רבי יוחנן איבריה דרבי ישמעאל [ברבי יוסי] כחמת בת תשע קבין אמר רב פפא איבריה דרבי יוחנן כחמת בת חמשת קבין ואמרי לה בת שלשת קבין]. כמ"ש המפרש (וכן נפשא ועמש"ל בתכ"ג). וכו' ונאמר במשיח עני ורוכב כו' דהוא דוד בעצמו ואמרו בירושלמי (ברכות סז ע"ב) אברהם היה יצרו רך כו' והוא ראש לכל צדיק וטוב ודוד כו' עד שהרגו [אברהם אבינו עשה יצר הרע טוב דכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך. אמר רבי אחא והפסיד אלא וכרות עמו הברית והחסד וגומר. אבל דוד לא היה יכול לעמוד בו והרגו בלבבו]. (עא) ד"ה ולעילא דוד הולך, הובא לקמן הערה 79.

ושנים גוף לרוח, בסוד נקבה תסובב גבר (ירמיה לא כא), וכמ"ש בתיקון כ"ב דנוק' גוף לדכורא. ולכן רמ"ח אברים נגד האדם ושס"ה ל"ת נגד ימות השנה (מכות כג ע"ב) (ולכן נשים חייבות במצות לא תעשה שהם בנוק' (תיקון קטו ע"ד), והטיבו אשר דברו החכמים, שהזמן הוא ריע האדם ואהובתו. וחלקו הזמן לג' חלקים: עבר, עתיד, והוה, שהן נגד נר"ן של האדם, בראש בטן גויה, וכמו שהראש נכבד והולך ומתמעט, כן הזמן, אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כו', כי כן צ"ל כמו בגוף האדם, וכמו שהלב הוא עיקר האדם וכן הרוח, והנשמה אינה אלא מלמדת לאדם שכל להנהיגו^{עב}), כן כל מגמת הזמן אינה אלא בהוה, אבל העבר כבר עבר, והוא רב מלמד להועיל, והעתיד אל תצר צרת מחר (יבמות סג ע"ב), ואין לו לאדם לחשוב בו כי איננו שלו. כן הוא בנפש, שאין לחשוב עליו שהוא שותפא דגופא, כי תאוה נפשך לאכול בשר (דברים יב כ), והוא עולם שאינו שלו. מחר איננו, דהיא אכסניא וכו', וחיבורם הוא בתורה, כמ"ש המליץ, והוא השביעי שבת, שע"י חיבור לזמן מלמדה התורה, שא"א ללמדה אלא בזמן, והתורה הוא כוללת ד' פרד"ס, ג' ראשונות בג' הפנימיות והן ג' יום השביעי, אבל הפשט אינה אלא כדי לעשות מצות. והי' העשירית מצוה. משא"כ בג' הללו שאינן אלא תורה, אף שכלולין במצוה, והן ג' פעמים ג'. ומצוה כוללת כולם (שהן עשר ספירות דכלילין בנר"ן, ובעולם שנה נפש) והעולם היא התורה, כמ"ש בראשית ברא בתורה כו'. ואהיה אצלו אמון כו', וכן בעולם מתחברים האדם והזמן והיא מתחלק לג'. בריאה יצירה עשיה, וכן שמים וארץ ואויר. והעיקר האויר שהוא הרוח. והכל זה נגד זה ג' פעמים ג' כנ"ל, וא' כלל הכל, והיא התורה שבה נברא הכל, והיא העשירית, יהיה קדש (ויקרא כו לב), ובשבילה נברא הכל. כל עמל האדם לפיהו (קהלת ו ז) עמל תורה. והאדם והזמן מחוברים בעולם. והעולם האם המולדת שניהם זכר ונקיבה, והנה הכל בג' ג', ומכוונים זה נגד זה, כמ"ש בספר יצירה. והנה הנשמה כבר היא ברואה קודם יצירת האדם, והרוח הוא בנפחת הנשמה

לשון המקורות

עב) עי' ליקוטים בסוף בהגר"א בספד"צ לז ע"ג: וז"ל, והענין כי הרוח באדם הוא האדם, אבל הנפש הוא המדרגה למטה ממנו, והנשמה למעלה ממנו והוא מדרגת מלאך כידוע, עכ"ל.

לגוף מתילד הרוח^(צ) (ע"י ביאורו לר"מ ענ ע"ב^(ד), וביאורו לזהר יתרו כא ע"ב^(ה)) אבל הנפש מתגדל מעט מעט כל ימי האדם. וכל עמל האדם הכל בשבילה, כמו

לשון המקורות

שכתוב "ברב עם הדרת מלך ובאפס לאם מחתת רזון". "הדרת מלך", זה זיו כבוד המלך שמתוסף לדרת בעולם הזה. "מחתת רזון", זה הקטנת דמות המלך.

ע"י יהל אור ח"א כח ע"ד: ולמלקט רוחין ונשמתיין - ולא אמר ונפשין, כי הענין של נר"ן, נשמה היינו השכל, אינו בגוף האדם אלא מזלו ושורה עליו. והרוח הוא כח ההרגש שבאדם. והנפש הוא כח החיוני, הצומחת שבאדם, וכשבאו הנשמה ורוח באדם, מיד בא הנפש במעי אמו מכחם. דרך משל כשפותחין החלון, בא אור לבית, וכשנסתלקו נשמה ורוח, אז נתבטל כח הצומח כמו בכל הצמחים, כשנחתך הצומח אז נסתלק הכח, כי הכח אינו רק כשקיים הדבר, ואח"כ כאלו לא היה. אך באדם אינו כן, רק שהנשמה ורוח מאוסרים בנפש, אף לאחר מיתה נשתייר בו כח הנפש (בזמן שהנוק' משגיחים עליו), ולזה נאמר הכרת תכרת הנפש, זה סילוק נפש, ורוח ממילא נכרת הנפש כו'. אבל הנשמה אינה בכלל עונשין, שמשתלקת מיד כשפוגם, והרוח הוא בכלל העונשים, ולזה אמר רוחין ונשמתיין, אבל נפש מיד נתהוה ממילא וגם שאין לו רק ע"י וכנ"ל.

עה) **אולי** ליקוט בסוף הספרא (לט ע"ד): והנה הנשמה כבר היא ברואה קודם יצירת האדם, והרוח הוא בנפישת הנשמה לגוף מתילד הרוח, אבל הנפש מתגדל מעט מעט כל ימי האדם, וכל עמל

ע"י ליקוט יד בסוף בהגר"א בספד"צ הנה הנשמה כבר היא ברואה קודם יצירת האדם, והרוח הוא בנפישת הנשמה לגוף מתילד הרוח, אבל הנפש מתגדל מעט מעט כל ימי האדם.

עד) ע"י זהר ח"א רסד ע"ב: ויאמר אלהי"ם פרו ורבו וגו' (בראשית א כח) פקודא דא לאתעסקא בהאי עלמא בפריה ורביה ולמעבד תולדין לאתפשטא שמא קדישא לכל סטריין ולמלקט רוחין ונשמתיין למהוי יקרא דקב"ה עילא ותתא דכל מאן דלא אתעסק בפריה ורביה אזעיר דיוקנא דמריה דלא אשתכח בהאי עלמא וגרים דלא שריא שכינתא בהאי עלמא כמה דאתוספאן רוחין ונשמתיין הכי אתוסף לנחתא (נ"א דוגמתא) בהאי עלמא זיו יקרא דמלכא דכתיב (משלי יד כח) ברב עם הדרת מלך ובאפס לאם מחתת רזון הדרת מלך דא זיו יקרא דמלכא דאתוסף לנחתא בהאי עלמא מחתת רזון דא זעירו דדיוקנא דמלכא.

תרגום: "ויאמר אלהים פרו ורבו" וגו'. מצוה זו להתעסק בעולם הזה בפריה ורביה ולעשות תולדות, שיתפשט השם הקדוש לכל הצדדים, וללקט רוחות ונשמות, שיהיה כבוד הקדוש ברוך הוא למעלה ולמטה. שכל מי שלא עוסק בפריה ורביה, מקטין את הדמות של רבונו שלא ימצא בעולם הזה, וגורם שלא תשרה שכינה בעולם הזה. כמו שמתוספות רוחות ונשמות, כך מתוסף לדרת (נ"א דוגמת) בעולם הזה זיו כבוד המלך,

בכל נוק, ולהגדילה מעט מעט, והוא בג' זמנים קטנה נערה בוגרת, ומשנשאת לאיש, שסימנה נקבה (ת"ז יח ע"א^ט) והוא עיבור לידה כו' וזהו היה הוה יהיה של הזמן. וכן העולם שוה לו, שנר"ן הם מבי"ע, שמים וארץ,

לשון המקורות

או מהולא או טבחא כו', וזהו (בראשית א כח) וכבשוה (מלכים א' ב ב) וחזקת והיית לאיש מושל, ומ"מ (משלי יב ד) אשת חיל עטרת בעלה, וכרקב בעצמותיו מבישה, שצריך להלחם תמיד בה, וכפום צערא אגרא, ולכן זכה דוד להיות משיח ה' (תהלים קיח כב) אבן מאסו כו', מצד הזמן דהוא נפש דנפש נקרא אבן שתיה אבן בוחן, אבל צריך לזהירות גדולה משא"כ (משלי לא יא) אשת חיל בטח בה לב בעלה, לכן אמר דוד (תהלים צד יז) כמעט שכנה דומה נפשי, וכל תפלותיו וזמירותיו לזמר עריצים בשביל בחינתו שהיא נפשו כללות בחי' תחתונה יו"ד דאדנ"י שהיא עתה למטה מג' בחינות בינה ת"ת מלכות נר"ן עש"ן, והוא מלכות דידה, אבל לע"ל תעלה לחכמה לעילא מבינה, וזהו לראש פנה, למקום דאתגזרת שחכמה נקרא ראשית וראש.

עו' ד"ה מארי תורה - ר"ל שהלילה נחלק לב' חלקים פלגא דינא ופלגא רחמי והן ליל ולילה בתוס' ה' בסוד נער נערה דאנהר לה אימא ה"ג ממותקות והיא בזיווגא שאז נקרא ה' שד' דרגין באשה קטנה נערה בוגרת נשואה שנקראה ה' הוא חכם והיא חכמה והא עשיר והיא עשירה הוא איש והיא אשה והן ר"ת של נקב"ה ולכן דווקא בחצות והוא בסט' דעד"א שהוא בין חסד לגבורה והוא בחצות ממש וז"ש ואיהי שומר מה כו'.

האדם הכל בשבילה, כמו בכל נוק' ולהגדילה מעט מעט, והיא בג' זמנים קטנה נערה בוגרת, ומשנשאת לאיש שסימנה נק' ב'ה', והוא עיבור כו', וזהו היה הוה ויהיה של הזמן, וכן העולם שוה לו שנר"ן הן מבי"ע, שמים ואויר וארץ, תוצא הארץ נפש וכו' (בראשית א כד), רוח מאויר, והם רוח מרוח, נשמה בשמים, וכן תקונם שמים, א"צ לתיקון האדם כי כבר מושלמת בחלקיה שהן נשמות דילה לכן הן קיימים תמיד, והרוח שהוא האויר נתקן בלידת האדם, והארץ בתיקון הנפש, וז"ש (בראשית ב טו) לעבדה ולשמרה בתיקון המעשים נתקנה הארץ, ובכ"א חלק הרוח הוא העיקרי שעליו סובבים הכל שהוא האדם, וכן בשנה ועולם שלכן שם הוי"ה כולל הכל ושם העיקרי, וכן בעש"ן האדם הוא העיקרי, וזהו מאמר שלמה (קהלת א ד) דור הולך נגד האדם בג' זמנים, והארץ לעולם עומדת זמן הג', ואח"כ (שם ה) וזרח השמש נגד השנה בג' זמנים, הולך אל דרום כו', הרוח הוא העולם שעיקרו הרוח, ואח"כ העשירית שהיא הרביעית, מלכות עשירית האיפה, רביעית ההין, בסוד אחד דהוי"ה, ושמה מפרש שהיא כלל הכל שהיא התורה, (שם ז) כל הנחלים הולכים אל הים כו', והיה הנפש לפי הזמן וכפי לידתו, כמ"ש בתיקונים שם אלא שהאדם מושל בבחירתו על הזמן ומערכת להטותו לכל אשר ירצה, כמ"ש (שבת קנו ע"א)

וארץ תוצא הארץ נפש כו' (בראשית א כד), רוח מאויר, זהו רוח מרוח (פ"י פ"א מ"י). ונשמה בשמים. וכן תיקונם, שמים אינו צריך לתקון האדם, כי כבר מושלמת בחלקיה, שהן נשמות דילה, לכן הם קיימים תמיד. והרוח שהוא האויר, נתקן בלידת האדם, והארץ בתיקון הנפש. וז"ש (בראשית ב טו) לעבדה ולשמרה, בתיקון המעשים נתקנה הארץ. ובכל א' חלק הרוח הוא העקרי, ועליו סובבין הכל, שהוא האדם. וכן בשנה ועולם, שלכן שם הוי"ה כלל הכל ושם העיקרי (כי ג' שמות אהי"ה הוי"ה אדני הם ג"כ נגד אלו הג' דברים, וכמ"ש רבינו בספר יצירה ע"ב^ט) ובתו"ח זו ע"ב^ט ע"ש) וכן בעולם שנה נפש. האדם הוא העיקרי, וזהו מאמר שלמה דור הולך, נגד האדם בג' זמנים (קהלת א ו) הולך אל דרום כו', הרוח הוא העולם שעיקרו הרוח. ואח"כ העשירית שהיא הרביעית (מלכות עשירית האיפה, רביעית ההין, בסוד אחד, דהוי"ה ושם מפרש שהיא כלל הכל) שהיא התורה (שם ז) כל הנחלים הולכים אל הים כו'.

והנה הנפש לפי הזמן וכפי לידתו, וכמ"ש (ת"ז קטו ע"ד ע"ש^ט) אלא שהאדם מושל בבחירתו על הזמן ומערכת, להטותו לכל אשר ירצה, כמ"ש

לשון המקורות

עז) עיי"ש ג ע"ד, ה ע"א ועוד.
 עח) הראש הוא כולל ג"ר שהם כלולים כא' וגויה ת"ת כולל חג"ת ג' אמצעיות ושם שורש עד"א כי נה"י לבר מגופא ועיקר כלילותו מחג"ת כמ"ש בזהר עד"א קול דכליל מיא אשא ורוחא ג' נקודין חש"ק ג' טיפין ממוחא ובטן כולל ג' אחרונות נה"י ושם קומת הנוק' לכן נכללין נה"י בנוקבא כידוע בהרבה מקומות ולכן אלו ג' שמות כוללים כל האצילות בכל העשר ספירות אהי"ה יהו"ה אדנ"י וכן נר"ן כלל הכל וכן בכל העולמות וכן ג' נקודות חש"ק כלל הכל.
 עט) ד"ה ואיהי שעתא - רמ"ח מ"ע ושס"ה מל"ת הן נגד דו"ג, רוח ונפש,

ולכן נשים חייבות במל"ת, ורמ"ח מ"ע הן נגד רמ"ח אברים, ושס"ה מל"ת הן נגד שס"ה ימי השנה. דהאדם והזמן הן נגד דו"ג, רוח ונפש. והנה כל הרוחות הן נאצלים מששת ימי בראשית, כל הנשמות שבגוף, והן לפי האברים, יש שתלוין בראש ויש בנימין כו', והנפשות תלויות בזמן, כל הזמן של ששת אלפי שנה, הן גוף אחד לכל הנפשות, כי כל שנה מחולקים לשס"ה ימים, וכל יום עד רגעים. והנה מכוונים אברי הגוף של הרוחות נגד אברי הגוף של הזמן, שהן דו"ג, וז"ש בס"י שחלק לג' עש"ן עולם שנה הן דו"ג הנ"ל, והנפש כולל דו"ג, רוח ונפש שנאצל משניהם. וכד ב"ג זכי שהרוח יוצא מכוון בשעה שמכוונת לו, זהו שזוכה לבת

(שבת קנו ע"א) או מוהללא או טבחה כו'.^(פ) וזהו וכבשוה (בראשית א כח) וחזקת והיית לאיש מושל. ומ"מ אשת חיל עמרת בעלה וברקב בעצמותיו מבישה (משלי יב ד), שצריך להלחם תמיד בה, וכפום צערא אנרא. ולכן זכה דוד להיות משיח ה', אבן מאסו הבונים כו' (תהלים קיח כב), מצד הזמן, שהוא נפש, דנפש נקרא אבן שתייה, אבן בחן, אבל צריך לזהירות גדולה. משא"כ אשת חיל, במח בה לב בעלה. ולכן אמר דוד (תהלים צד יז) כמעט שכנה דומה נפשי. וכל תפילותיו וזמירותיו לומר עריצים בשביל בחינתו, שהיא נפשו כללות בחי' תחתונה (י' דארני, שהיא למטה מג' בחינות, בינה ת"ת מלכות, נפש רוח נשמה. עולם שנה נפש, והוא מלכות דידה. אבל לעתיד לבא תעלה להכמה למעלה מבינה. וזהו לראש פינה, למקום דאתגורת, שחכמה נקרא ראשית וראש) (ועי' בת"ז חדש לח ע"ג^(אפ)).

אות ט

כל הטובות והרעות בעולם הזה הכל על פי הרוב לפי המדות
(תיקו"ז קט ע"א^(ב)) (ט).

(ט) ומ"ש (ברכות ז ע"א) צדיק וטוב לו צדיק גמור, ר"ל שטוב בנפש ורוח, דהיינו במדות ובמעשים. וכן מ"ש רשע וטוב לו, רשע שאינו גמור, ר"ל שאינו רשע במדות (תיקו"ז שם).

לשון המקורות

זוגו, כי הנפש אינה יוצאה כי אם לפי שעתו, שהראשונה לא היתה בת זוגיה, וכן בשני ולכן אינה אזלא בגלגולא, כי היא א"א ושלישי, וז"ש ואיהי שעתא כו' דהיא נקרא לצאת אלא לפי שעתה, והרוח אינה יוצאה שעתא שהיא הזמן כנ"ל.
לפי השעה, רק המקום בעולם שכל העולם (פ) הובא לעיל הערה 66.
גוף א' הוא כנ"ל, אלא כאשר זוכה כנ"ל, (פא) שם אותו ענין של הערה 79.
אבל בגלגולא א"א לזכות לבת זוגו, אם לא (פב) הובא לעיל הערה 70.

אות י

יש מיני פחיתות באדם שניצל מהן ע"י עשיית המצות, ויש שאינו ניצול מהן רק בתורה לבד, ויש שאינו ניצול מהן רק אם רואה לאשר המדות ע"י תוכחות מוסר, להפריש דרכיו הטובים מן הרעים (משלי כב ה^ב) ולקוטים לרכב"ח^{טב}).

אות יא

ענין התורה לנפש, דוגמת המטר לארץ, שמצמיח מה שנזרע בה, סם חיים או סם מות. כן בתורה מצמיח מה שבלבו, אם לבו טוב, תגדיל יראתו, ואם בלבו שורש פורה ראש ולענה, יגדל הטינא בלבו, כמ"ש (הושע יד י) צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, וכמ"ש (שבת פח ע"ב) למיימינים בה סמא דחיי ולמשמאילים בה סמא דמותא. ע"כ צריך לפנות לבו בכל יום קודם הלימוד ואחריו מעיפוש הדיעות והמדות ביראת חטא ומעשים טובים, וזהו מכונה

לשון המקורות

פג) הובא לעיל הערה 2. לא תורה ולא מצות, ולכך הוא מתירא והענין כי כל הה' דברים שהאדם מורכב מהם כל א' מוליד פחיתות באדם וקורב לבא לידי חטא על ידיהם, אך התורה והמצות מגיין עליהם בענין זה. המצות שהם מן הארץ כי כל מצוה היא מן הדומם כגון סוכה ולולב וציצית ותפילין, הכל היא מן הארץ הם מגינים על הפחיתות של הדומם, והתורה שהיא מן השמים מגיין על הפחיתות של האש והאור ויראת חטא מראה אותו הדרך אשר ילך בה וזהו שאמר שמתירא מן הפחיתים היינו פחיתות הבא וכו'.

פד) בסוף ביאור אגדות רבב"ח: היצר הרע מזיק את האדם בג' דברים הנ"ל פעמים בגוף דהיינו שמטיל יסורין על הגוף כדי שיבטל מתורה וממצות, פעמים בנפש שמחטיא אותו, וכן בנשמה שאינו מניח לידע את הדרך שילך בה ומניע אותו מהנשמה כמ"ש (קהלת י טו) עמל הכסילים תיגענו אשר אל ידע ללכת אל עיר. וע"ז אמר (אדם מהלך באישון לילה) כלומר באמצע הלילה, רחוק מן היום מלפניו ומלאחריו, דהיינו שלא היה אצל ת"ח ללמוד. ואפילה שגם מחמת עצמו הוא כאפילה שאין בידו

בשם בית הכסא, וע"ז רמזו במ"ש (ברכות ח ע"א) בית הכסא עדיפא מכולהו, וכן מ"ש (שם נד ע"ב) המאריך בבית הכסא, וכן מ"ש (שם סב ע"א) השכם וצא הערב וצא, ר"ל בכחורותו ובזקנתו, שלא תתרחק מבוראך מרחק רב, שלא תוכל להועיל. וצריך למשמש איזה מדה רעה גובר בו, ואח"כ יפנה. לא כאלו בעלי תאוה, שמתענים והתאוה מתגבר ביותר, וצריך לזה ערמומית גדולה, ערום ביראה (ברכות יז ע"א) נגד הנחש הערום. והמתעצל לחטט אחר כל מדה רעה, אינו מועיל לו כל הגדרים והסייגים שהוא עושה, כי כל מכה שאינה נרפאת בפנים כו', ואף גדר התורה שהיא מגינה ומצלה נהרס בעצלותו (משלי כד לא^פ, יט טו^פ, כה ד^פ).

לשון המקורות

לעת מצוא זו תורה כו' לעת מצוא זו בית הכסא כו' עדיפא מכולהו וכו' [ז"ל בשלימות: על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא אמר רבי חנינא לעת מצא זו אשה, וגו' רבי נתן אומר לעת מצא זו תורה, שנאמר כי מוצאי מצא חיים וגו', רב נחמן בר יצחק אמר לעת מצא זו מיתה, כו' רבי יוחנן אמר לעת מצא זו קבורה, כו' מר זוטרא אמר לעת מצא זה בית הכסא אמרי במערבא הא דמר זוטרא עדיפא מכלהו]. בתורה אמרו (יומא עב ע"ב) זכה נעשה לו סם חיים, לא זכה נעשה לו סם המות. כי עניין התורה לנפש כמו עניין המטר אל הארץ, שהוא מצמיח סמים חיים וסמים מות, כן בתורה צריך אחר לימוד לבער הפסולת ממנו ביראת חטא ומע"ט, וכמ"ש (משלי ח יב) אני חכמה שכנתי ערמה, שנכנס ערמומית בלבו של אדם וכו' (סוטה כא ע"ב). וזהו שאמר (משלי כד ל) על שדה איש עצל עברתי, והנה עלו כולו קמשונים, שהם המדות הרעות. כסו פניו חרולים, הם המעשים הרעים

(פה) כמ"ש אדומ"ו בפירושו על ברכות ע"פ נסתר שם בפ' הרואה (דף סב ע"א), תנ"ה בן עזאי אומר השכם וצא הערב וצא כו' [אמר רב יהודה אמר רב, לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק, תניא נמי הכי בן עזאי אומר השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק. ז"ל הגר"א שם: אע"ג שודאי הוא כפשוטו, מ"מ מורה ג"כ לנפשו, שצריך ג"כ לפנות אותה בכל יום מעיפוש הדעות והמדות, וכמ"ש למעלה, וכמ"ש על שדה עצל עברתי והנה עלה כולו קמשונים, שהוא המדות הרעות, כסו פניו חרולים, הוא המעשים הרעים שמתבייש בהם בעצמו, וגדר אבניו נהרסה הוא הגדרים [ועיקר על התורה שהוא גדר שמשמרתו מכל רע מזמה תשמור מגינה ומצלא והנה נהרסה בעצלותו כמ"ש שאינו מחזר כו'] שעושה סייגות, הכל אינו מועיל למי שאינו מחטט אחריו, כי כל מכה שאינה מרפאת בפנים וכו']. וכמ"ש למעלה שם ברכות (דף ח ע"א) ר' נתן אומר

שמתבושש בהם בעצמו. גדר אבניו נהרסה, הם הגדרים שעושה והסייגות, הכל אינו מועיל למי שאינו מחטט אחריו, כי כל מכה שאינה נרפאת בפנים כו', ועיקר על התורה שהיא גדר ומשמרת מכל רע, מזמה תשמור מגינה ומצלת, והנה נהרסה בעצלות וכו'.

פו) נדצ"ל יט ט: צדיקים ילכו במ פושעים יכשלו במ (הושע יד י) וכמ"ש חז"ל למיימינים סמא דחי' ולמשמאילים סמא דמותא והענין כי התורה הוא מן השמים ומעשה המצות מן הארץ כמש"כ לעיל וז"ש אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף כלומר כי הארץ מדתה אמת שנותנת באמת כל מה שזורעין בה אם חטין צומחת ג"כ חטין ואם שעורים שעורים וזהו אמת מארץ תצמח ומן השמים יבוא הגשם שהוא צדק שבא בתורת צדקה שהרי לא נתנו לשם הגשם שיקרא אמת בבואו לארץ וזהו צדק משמים נשקף והגשם בא לכל הארץ בשוה וג"כ עושה פעולתו בשוה אך פעולתו לפי המקבל מקום שזורע חייטים אזי מחמתו יצמח שם החייטים ומקום הזרוע סם המות תצמיח סם המות מחמתו אך הגשמים עצמם נקרא לעולם טוב וכן הוא בתורה הבאה מן השמים עושה פעולתו שתצמיח מה שבלבו אם לכו טוב תגדיל יראתו ואם ח"ו בלבו פורה שורש ראש ולענה יכשל עוד בהגותו בה ויגדיל הטינא אשר בלבו עד אשר מעלה

שרטון וזהו צדיקים ילכו במ ויגדל צדקתם ופושעים יכשלו במ שיצמיח פשעם עוד ויכשלו וזהו שאמר למיימינים סמא דחי' שצומח סם חיים כמו המקום זרוע סם חיים שמצמיח סם חיים בעת שיבא עליו הגשם ולמשמאילים כו' כמו המקום הזרוע סם המות שצומח סם המות בפעולת הגשם וז"ש כאן עד שקרי' כשלומד ואין כוונתו לקיים אז פשעו יתגדל ויוסיף רשעתו ולא יוכל להנקה כי יגיד עדותו שקר כלומר שיגיד בהתורה שנקרא עדות שקרים אשר לא כדת.

פז) כאשר רצונו של אדם לעשות כלי, צריך להוציא מתחילה הסיגים, ואח"כ לעשות כלי. ומחמת זה יצא לצורף כלי, כלומר יצא הכלי מזוקק. וכן בתורה, צריך אדם מתחילה להוציא הסיגים מלבו, והיינו לסור מרע, ומחמת זה יצא (שמואל ב' כב לא) אמרת ה' צרופה, וכמ"ש (ירמיה ד ג) נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים, כי כאשר יש סיגים בלבו של אדם, אז נעשה לו האמרת למארת, כמ"ש בזוהר (ח"א יט ע"ב). והיינו מפני הסיגים שבו, ילמוד בתורה פירוש אחר, בכדי שיהא לו מותר הדבר הזה, וישרים דרכי ה' צדיקים ילכו במ גו'. (וז"ס כאשר הרשע לומד תורה נותן כח לקליפות). ולכן צריך תחילה להגו הסיגים מלבו, ולא יהיה לו שום שוחד, ויצא לצורף כלי, ויהיה אמרת ה' צרופה.

והתענוגים וכל החטאים. וכן כל המצות, ושכר ועונש, הכל תלוי בה. והיא הלבוש של הצדיקים בג"ע. וקודם חטא אדם הראשון, היה נכלל נפש הבהמי באדם, והיתה נקראת כתנות אור. וכשחטא נפרדה ממנו ונמסרה ביד הס"א. (ועי' תיקו"ז קז ע"ד^א, קח ע"א ע"ב ע"ג^ב), ונקראת כתנות עור, שהוא

לשון המקורות

לי בשנה", שלש הקלפות, עליהן נאמר "ויעש יהו"ה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם". בראשונה כתנות אור, ואחר שחטאו כתנות עור, מעור שהוא עור הנחש, ולשבעים שנים מתפשט אותו (הנחש) (העור) ממנו.

בהגר"א: "וז"ש תלת קליפין עליהו כו' בקדמיתא כו' - ר"ל שאלו לבושי' דג' עלמין היו כתנות אור, שהיה מאיר בהם בת עין, נהורא דעיינין, והשתא חשוכא דעיינין, עור ענר מנין עור, משכא דחוויא וכו'. ואמר ולשבעין שנין כו' כידוע, ור"ל בכאן על זמן חיי האדם שבעין שנין, ואח"כ מתפשט מזה הגוף להתלבש בג"ע בכתנות אור כמקדם, ושם מארבע הרוחות כו' שהן ג' גוונין נהירין עם הבת עין.

ז"ל התיקו"ז: דתלת גוונין דלבושין דשכינתא אינון תלת ווי"ן דויסע ויבא ויט בזמנא דמתעברין כתנות עור דחוויא נהירין תלת גוונין דנהורא דשכינתא ומיד וראיתיה לזכור ברית עולם (בראשית ט טז) ואינון תלת ווי"ן אינון תלת גגין דאת ב' חד לשמיא וחד לארעא וחד לימא ומהאי ב' תליין שבעין גוונין ואינון שבעין ותרין דעליהו אתמר (ישעיה יט א) הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים על ע"ב בשבעין ותרין גוונין נהירין ומיד ונעו אלילי מצרים מפניו וכו'. בראשית (ישעיה סו טז) כי באש ה' נשפט דאינון כתנות

וכמו שמפרש והולך, דכל התערובות וזכות וחובה הכל בלבושין, אבל בפנים שם אין זכות וחובה, דשם לא יגורך רע.

צג) ד"ה ובג"ד אסור כו' - גוף הטפה סרוחה, שהוא כתנות עור דחוויא, הערלה דיליה, וכו', שהן ג' קליפין דאגוזא, עור תהו.

צד) ז"ל התיקו"ז: ובגין דא תקינו תלת צלותין בכל יומא לאעברא תלת קליפין אלין דערלה מאות ברית דאיהי שכינתא ובדא שריא בתלת גוונין נהירין דאינון כהנים לויים וישראל דעליהו אתמר (שיה"ש ז ב) מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב ואינון נעילת חגין וזמנין ומועדין דעליהו אתמר (שמות כג יד) שלש רגלים תחג לי בשנה תלת קליפין עליהו אתמר ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (בראשית ג כא) בקדמיתא כתנות אור ולבתר דחאבו כתנות עור מעור דאיהו משכא דחוויא ולשבעין שנין אתפשט ההוא (חויא) (ג"א משכא) מניה.

תרגום: ולכן תקנו שלש תפלות בכל יום, להעביר את שלש הקלפות הללו של ערלה מאות הברית, שהיא השכינה, ובזה שורה בשלשה צבעים מאירים, שהם כהנים לויים וישראל, שעליהם נאמר, מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב. והם נעילת חגים וזמנים ומועדים, שעליהם נאמר "שלש רגלים תחג

משכא דחויא⁽¹³⁾, ולכן (בראשית ג ז) וידעו כי עירומים הם. וזה ענין נשמות דאזלין ערמילאין⁽¹³⁾. כי לבוש שלהן בקליפה, וזה ענין הלבושין של אדה"ר

לשון המקורות

שכלל חיה ברא מלבושים, ולכל הבריות שנבראו בששת ימי בראשית, ונשאר הגופים של המזיקים לעשות ולא עשה אותם, משום שהיה ערב שבת, וזהו "אשר ברא אלהים לעשות", ולכן "והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה ה' אלהים", שלכלם עשה לבושים, ולו לא עשה, משום שהיו המזיקים של העולם.

צה) עור הנחש.

צו) עי' זהר ח"ב צט ע"ב: תא חזי אם אחרת יקח לו (שמות כא י) גלגולין דמתגלגלן בהאי קרא כמה רברבין ועלאין אינון דהא כל נשמתין עאלין בגלגולא ולא ידעין בני נשא ארחוי דקודשא בריך הוא והיך קיימא טיקלא והיך אתדנו בני נשא בכל יומא ובכל עידן והיך נשמתין עאלין בדינא עד לא ייתון להאי עלמא והיך עאלין בדינא לבתר דנפקי מהאי עלמא כמה גלגולין וכמה עובדין סתימין עביד קודשא בריך הוא בהדי כמה נשמתין ערמילאין וכמה רוחין ערמילאין אזלין בההוא עלמא דלא עאלין לפרגודא דמלכא וכמה עלמין אתהפך בהו ועלמא דאתהפך בכמה פליאן סתימין ובני נשא לא ידעין ולא משגיחין והיך מתגלגלן נשמתין כאבנא בקוספיתא כמה דאת אמר (ש"א כה כט) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע.

תרגום: בא וראה אם אחרת יקח לו, הגלגולים שמתגלגלים בפסוק הזה, כמה

עור דצריך בהון הבדלה כד אמרין ישראל בורא מאורי האש ואמרין המבדיל בין אור לחשך חשך אוכם כתנות עור דיליה אוכמין דאתמר בהון שחורות כעורב והנחש היה ערום מנייהו דלכל חיה ברא לבושין ולכל בריין דאתבראו בשית יומי בראשית ואשתארו גופין דמזיקין למעבד ולא עביד לון בגין דהוה ערב שבת ודא איהו אשר ברא אלהים לעשות ובגין דא והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה ה' אלהים דלכלהו עבד לבושין וליה לא עבד בגין דהוה מזיקין דעלמא.

תרגום: ששלשה צבעים של לבושים של השכינה, הם שלש ווי"ם של ויסע ויבא ויט, בזמן שמעברים כתנות עור הנחש, מאירים שלשה צבעים של אור השכינה, ומיד "וראיתיה לזכר ברית עולם". ואותם שלש ווי"ם, הם שלשה גגות של האות ב', אחד לשמים, אחד לארץ, ואחד לים. ומהב' הזו תלויים שבעים צבעים, והם שבעים ושנים שעליהם נאמר "הנה יהו"ה רוכב על עב קל". ובא מצרים על ע"ב, בשבעים ושנים צבעים מאירים, ומיד "ונעו אלילי מצרים מפניו וכו'". בראשית, כי באש יהו"ה נשפט, שהם כתנות עור, שצריך בהם הבדלה, כשאומרים ישראל בורא מאורי האש, ואומרים המבדיל בין אור לחשך, חשך שחור, כתנות העור שלו שחורים, שנאמר בהם "שחורות כעורב", והנחש היה ערום מהם,

שבאו לנמרוד ואח"כ לעשו^(טז), שהוא נחש הקדמוני שלקח הבגדים מאדם הראשון. ויעקב שהי' דוגמא דאדה"ר (כמ"ש ב"מ פד ע"א^(טז)), ולכן כתיב (בראשית כז טו) ותקח רבקה את בגדי עשו כו' ותלבש את יעקב כו'. ולכן נתברך ביו"ד ברכות נגד יו"ד קללות של אדה"ר. (עי' מדרש רות החדש בהדרת קדש פרק א אות נא^(טז)).

לשון המקורות

לבושי כבוד שהיו מאדם הראשון, ובאו לידי נמרוד, ובהם נמרוד היה צד צידה. (צח) ז"ל: שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון. (טז) נתברך יעקב בעשרה ברכות נגד קללות אדם והם מטל השמים נגד בעצבון, כי הטל הוא שחה לכל כמו שפי' רש"י, ומשמני ארץ נגד ארורה האדמה, ורוב דגן ותירוש נגד קוץ ודרדר, ואח"כ יעבדוך עמים כו' נגד בזיעת אפך כו', והם ג"כ ו' ברכות בפסוק א' נגד ו' קללות שבפוסק א', וד' ברכות נגד ד' קללות שבפוסק א' והברכות הם מטל השמים נגד כתר ומשמני ארץ בסוד כתר מלכות נעוץ סופן בתחילתן, ורוב דגן חכמה, ותירוש בינה, ויעבדוך נגד חס דוישתחוו נגד גבורה, הוה גביר נגד ת"ת מבריה מן הקצה אל הקצה, זהו הוה גביר לאחיק, וישתחוו לך כו' אורריך ארור ומברכין ברוך, הרי כאן ל"ט קללות לאלו הג' אדם ואשה והנחש היוציאם מקרא וכו'. ועי' עוד יהל אור ח"ג לא ע"ב ד"ה כי הוא תיקן חטא אדה"ר - סוד בריאת האדם בגוף, שבתוכו נפש הבהמית, והיא יסודו, ונפח בו רוח האדם, שהוא נק' האדם באמת, אד"ם כידוע, והוא סוד מ"ה וב"ן, שהמ"ה בא בתוך הב"ן, להוציא הביורין ולהשלים אותה, והוא סוד (תהלים לו ז) אדם ובהמה

גדולים ועליונים הם, שהרי כל הנשמות נכנסות בגלגול, ולא יודעים בני אדם דרכי הקדוש ברוך הוא, ואיך עומדים המאזנים, ואיך נדונים בני אדם בכל יום ובכל זמן, ואיך נשמות נכנסות לדין טרם שבאות לעולם הזה, ואיך נכנסות לדין אחר שיוצאות מן העולם הזה. כמה גלגולים וכמה מעשים נסתרים עושה הקדוש ברוך הוא עם כמה נשמות ערומות, וכמה רוחות ערומות, הולכות באותו העולם שלא נכנסות לפרגוד של המלך, וכמה עולמות מתהפך בהם. והעולם שמתהפך בכמה פלאים נסתרים, ובני אדם לא יודעים ולא משגיחים, ואיך מתגלגלות הנשמות כאבן בכף הקלע, כמו שנאמר ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע.

(צז) עי' בראשית רבה (פרשה סה ס" טז): ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות, מה שחמד מנמרוד והרגו ונטלן. הה"ד חמד רשע מצוד רעים (משלי יב). זהר ח"א קמב ע"ב: ותקח רבקה את בגדי עשו וגו' (שם טו) אלין אינון לבושין דרווח עשו מנמרוד ואלין לבושי יקר דהוון מן אדם הראשון ואתו לידא דנמרוד ובהו הוה צד צידה. תרגום: "ותקח רבקה את בגדי עשו" וגו', אלו הלבושים שהרויח עשו מנמרוד, ואלה

כי הוא תיקן חמא אדה"ר (עי' תיקו"ז קטו ע"ג^ק). קד ע"ד^{קא}, קיה ע"ד^{קב}), וע"כ נכנס עמו ריח ג"ע וירח את ריח בגדיו (וז"ש תענית ה ע"ב, יעקב אבינו לא מת). וזה ענין (שמואל א' ב יט) ומעיל קטן תעשה לו אמו. וכן קריעת המעיל של שאול ושל ירבעם. ושהקב"ה תפש בבגדו של ירבעם. וענין ושתי, שהיתה מפשמת בנות ישראל ערומות. ולהיפך באסתר (אסתר ה א) ותלבש אסתר מלכות. וכן מ"ש (זכריה ג ג) ויהושע היה לבוש בגדים צואים כו' וילבישוהו בגדים כו' והשמן עומד על ימינו לשטנו, הכל הוא על הבגדים הנ"ל, שכל קטרוג השמן ואחיזתו באלו הלבושים שלא יתלבש בו האדם. וכן נקראים רגלים (כמ"ש משלי ו כח^ק עיי"ש). וז"ש (זכריה שם ז) ונתתי לך

לשון המקורות

שייך לומר אפילו הוא ישופך ראש, דשם אין צריך לא זכות ולא חובה, ויעקב לא זכה מתחלה אלא לנוק', מקום אחיזת החויה, ולכן שכן עמו בכטן א', ועקב שם את אחיו, והלך עמו בעקמומית, עד דסליק ליה מכולא, כמ"ש (תהלים יח כו) עם עקש תתפתל, כמו שעשה לו החויה, מתחלה עשה לו הוא כנגדו, עד דסליק ליה מכולא. (קב) ד"ה ואסתלקו ענפויי ככל רקיעים כו' - דהוא יעקב דדיוקני' בכסא הכבוד ועליו נאמר וירדו כו' ונפקי מיניה ישראל דשולטנותם בכולא ומיני' אתפשטו הכל בסט' דקדושה ויעקב הוא עץ החיים כמ"ש (תענית ה ע"ב) יעקב לא מת מאן דחזא ליה בחלמא מקסטר כו' והוא דיוקנא דאדה"ר והוא תיקן עץ החיים מתחלה בדרגא דיעקב תיקן עץ הדעת טו"ר ורווח כל הברכאין מסט' דנחש בעקימו ואח"כ אכל מעץ החיים וחי לעולם ונקרא שמו ישראל. (קג) נראה שכונתו לפרק ו פסוק כו: יש ב' מיני מדות: א', אותן הנולדים עמו בטבעו. והב', אותן שהורגל את עצמו.

(ואותיות בהמה בה מ"ה), ולכן הקרבנות מהבהמה שהוא בירורי הב"ן, וסוד המיתה ותחיה הכל בנפש בהבמית מלכין קדמאין, והכל בסט' דמלכות (דברים לב לט) אני אמית ואחיה, ורוח ונפש הם נגד זו"ן, הנהגת העולם, ומזה תבין סודות גדולות בפגם העוונות, שהרוח מסתלקת מהנפש אפילו בחיים חיותו ולכן הרשעים בחייהם כו' (ברכות יח ע"ב), ומעלת המצות בן איש חי. (ק) עד אבהן שנתברר אדה"ר והי' אתפשטותא דטוב נברר עד שנברר ביעקב ונשאר לזרעו ומשם ואילך כל האומות פלחי כוכביא אתפשטותא דרע. (קא) ד"ה ודא גרים ליעקב כו' - לאדם ב' נשמתין, א' נר"ן מצד הדכורא וא' מצד הנוק', והראשונה בכללה נק' רוח, והשניה בכללה נק' נפש בת זוגיה, ונגד זה יש לאדם ב' יצרין, והיצה"ר מפתה לנוק' כו' והוא פתויו לחוה, ונגד זה נתקלל (בראשית ג טו) הוא ישופך ראש בדכורא, ואתה כו' בנוק' דהוא עקב כנ"ל, והכל בבי"ע. אבל באצילות (תהלים ה ה) לא יגורך רע, ושם לא

מהלכים בין העומדים האלה, שיתן לו גם את הרגלים, שהמלבושים והרגלים תולין זה בזה.

וזה ענין הקרבן, לתקן סטרא דבהמה שתכלל באדם. וכן הקרבת הנשמה בנהר דינור, ואז (תהלים לו ז) אדם ובהמה תושיע ה', ספד"צ מז מחק"ה). היכלות פקודי מז (ע"ג) (וזה ענין התחברות שם מ"ה וב"ן להוציא הבירורין (מ"ה בנימ' אדם וב"ן בנימ' בהמה), מ"ה הוא נגד הרוח, וב"ן נגד הנפש. (ולכן הקרבנות מבהמה שהם בירורי הב"ן) וסוד המיתה ותחיה, הכל בנפש

לשון המקורות

הנפש חיה הוא מסטרא דבהמות בהררי אלף, ושם הוא כל השכר והעונש וכל החטאים דאתפשט שכינתא מלבושא דילה כמ"ש בתיקו"ז ובפרשת בראשית דף כב וכג, כי הוא בן כסיל. וכן בזכיות מלביש אותה, ולכן בכל המצות עושין לו לבוש, ולכן מקריבין הבהמה לתקן סטרא דבהמה, ששם צריכים לתקן, ואז נכלל הבהמה באדם, וזהו הלבוש, וזהו סוד שכותבין התורה, שהיא משם על עור בהמה טהורה. [וכל ענין בואו דהאדם לעולם הזה לתקן את הנפש הלבוש הזה, ולכן רשעים אזלין ערטלאין בההוא עלמא, וידעו כי ערומים הם כנ"ל. וז"ס (מגילה יב ע"א) מלמד שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות כו', וכמ"ש בפ"י לאסתר, ע"ש כי בחטאי האדם מפשיט נשמות עליונות מלבוש שלהן, וזה הלבוש מתלבש בסט"א, וזהו גלות השכינה מלבושה ג"כ. וז"ס ושתי שהיתה גזולת לבושין דישאל, ובה נתלבושו בחטאים, ואסתר תיקנה כי היא שכינה דבריא כמ"ש ברע"מ, וז"ס שנגזר על ושתי ליכנס ערומה, ובאסתר ותלבש אסתר מלכות (בגדי מלכות), וזה היה צרת ישראל, ואח"כ גאולתם והבן].

והמדות הן נקראים בגדים, כמשחז"ל מדרו כמדתו, וז"ש חז"ל איזהו ת"ח שיכול להפוך חלוקו ללבשו כדרכו, והיינו להרגיל המדות ולהעמידן לפי התורה, ושיהיו דרכו וטבעו ממש, אף שהיה טבעו בהפוכו, ואותן הנולדים עמו נקראין בגדיו, ואותן שהורגלו נקראין רגליו.

קד) כח ע"ב, ועי' שם בגר"א כח ע"ג ד"ה וז"ש היינו דכתיב אדם ובהמה תושיע ה' - ר"ל אדם כללא דדכר ונוקבא דאצילות, ובהמה הוא עולם הבריאה לבוש לעולם האצילות.

קה) והוא ביהל אור ח"ב כ ע"ג: והענין, כי כל החטאים בנפש הבהמית שבאדם, וענין נפש הבהמית הוא כמ"ש בספד"צ פרק ד' ויאמר אלקים כו' היינו דכתיב (תהלים לו ז) אדם ובהמה תושיע ה', חד בכללא דאחרא משתכחת, בהמה בכללא דאדם, אדם כי יקריב מכם קרבן לה', מן הבהמה, משום דאתכללא בכללא דאדם. כד נחית אדם דלתתא בדיוקא עלאה, אשתכחו תרין רווחין מתרין סטריין דימינא דשמאלא, כליל אדם דימינא נשמתא קדישא, דשמאלא נפש חיה, חב אדם ואתפשט שמאלא כו', כי

הבהמית כו'. ומזה תבין ענינים גדולים בפגם העוונות שהרוח מסתלקת, מהנפש אפי' בחיים חיותו, ולכן הרשעים בחייהם קרוים מתים (ברכות יח ע"א). ולהיפך בן איש חי (עי' ספר"צ בליקוטים סי' א סא ע"א וליקוטים שבסוף זהר יתרו^ק). ולעתיד לבוא לא ישארו אלא הצדיקים, ונפש הבהמית שלהן שזככו אותן לקדושה, (ספר"צ נט ע"ד^ק).

אות יג

אע"פ שאמרו (ב"ב קסד ע"ב) לא יספר אדם בשבחו של חברו שמתוך שבחו בא לידי גנותו, מ"מ מי שמפורסם במדות טובות, אדרבה ראוי לשבחו, שבזה לא שייך מתוך שבחו בא לידי גנותו, שהכל משבחין אותו, ואף אם אחד יאמר עליו דבר גנאי, לא יאמינוהו (יא).

(יא) וז"ש (מגילה כה ע"ב) מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוחיה כו', הוא במדות טובות, שהכל משבחין אותו. וכמ"ש (יומא פו ע"א) ואהבת את ה' אלהיך כו' שיהיה שם שמים מתאהב על ידך^ק. והוא מדת תפארת, וכמ"ש (אבות פ"ב מ"א) רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת כו'^ק. והוא מצות ואהבת כו' (ביאור אנדות מגילה שם).

לשון המקורות

קו) נראה שכוונתו ליהל אור ח"ג לא ע"ב הובא לעיל הערה 99.

קז) דף לו ע"ב ד"ה וע"ד כתיב ונשגב כו' - והוא רומז ג"כ לעתיד ולא ישאר אלא הצדיקים ונפש הבהמית שלהן, שזככו אותן לקדושה.

קח) ז"ל: ואהבת את ה' אלהיך שיהא שם

שמים מתאהב על ידך שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה.

קט) ז"ל: רבי אומר, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.

אות יד

ת"ח צריך להתנהג בענין לפני משורת הדין יותר משאר העם, למשל למחול דמי ההיזק שעשה לו הפועל שלו, זהו דרך הרבה בני אדם, אבל הת"ח לבד מחילת ההיזק, צריך לשלם לו עוד שכר פעולתו בעבור הדבר שהזיקו, וכעובדא דרבב"ח (ב"מ פג ע"א) (יב).

(יב) משלי ב כ"ק דברים א יב ק"א.

לשון המקורות

טובה, אף שנתחייבו בדין למחול להם. אבל ליתן להם עוד משלו, אינו אפילו דרך הטובים, לכן אמר שזהו, ואורחות צדיקים לתת להם משלו, ואף שהם נתחייבו ליתן לו מן הדין, ומה שכתוב דינא הכי, א"ל אין היינו נגדך הדין, כן שזהו אורחות צדיקים. קיא) "אשר יעשון" לפני משורת הדין, הוא גם כן שנים: אחד, מה שעושין רוב העולם. ואחד, מה שביחידי סגולה צדיקים שבדור. וזהו שאמרו בגמרא (בבא מציעא פג ע"א) רבה בר בר חנה תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא. שקול גלימיהו. אתו לרב, אמר ליה, דינא הכי. אמר ליה, אין, "למען תלך בדרך טובים". יהיב להו גלימיהו. אמרו ליה, עניי אנן וטרחינן כולא יומא וכפינן ולית לן מידי למיכל. אמר ליה, זיל הב להו אגרייהו. אמר ליה, דינא הכי. אמר ליה, אין, "ואורחות צדיקים תשמור". שדרך ראשון היה רק דרך טובים, שמחל להם הזיקן, אבל ליתן להם שכר על שהפסידו לו זהו לצדיקים יחידי סגולה. ולזה אמר תחלה "דרך" וגבי צדיקים אמר "ארח", שלשון ארח הוא ליחידי סגולה כמו שאמרו בזוהר (ח"ג פח, א) על פסוק 'ואורח צדיקים כאור נגה'.

ק"ל למען תלך בדרך טובים ואורחות צדיקים תשמור, הגר"א - טובים הם הנקראים המטיב עם הבריות, וצדיק הוא העושה צדקות, ונותן משלו לבריות כחנם, אף שלא היה ראוי, אף להטיב עמהם, והוא עושה עוד צדקה עמהם. זהו הנקרא צדיק, והוא יותר מן הטובים. לכן אותן הם מועטים, כי זה יותר קשה על האדם לעשות, גם צדקה עם הבריות, אבל להטיב לבריות, דהיינו שלא לעשות רע, זהו דרכן של רוב בני אדם, אף למי שהיה ראוי לעשות רע לפי הדין, לכן כתיב אצל הטובים "דרך", שהוא דרך רחב, אבל אצל הצדיקים "אורחות". וגם אמר תשמור, לפי שאין דרכן של רוב בני אדם לעשות, לכן זו צריך שמירה. ועל פי זה תבין מה שאמרו בגמרא ב"מ פג ע"א, רבב"ח תברי ליה הני שקולאי חביתא דחמרא שקל גלימיהו אתו כו'. א"ל הב להו כו', א"ל דינא הכי, א"ל למען תלך בדרך טובים. א"ל עניי אנן, זיל הב להו כו'. א"ל דינא הכי, א"ל אין אורחות צדיקים תשמור. ולכאורה אינו מובן, שמתחילה א"ל מלמען תלך בדרך טובים, ואצל השכר א"ל ואורחות צדיקים תשמור. ולפי מ"ש הוא שפיר, דלמחול ההיזק הוא דרך הטובים, המטיב לבריות לעשות להם

פרק ב

בפרטי המדות הראשיות שהן כעס תאוה וגאווה.

אות א

כלל המדות רעות הם כעס תאוה וגאווה, שהן הקנאה והתאוה והכבוד, וכל א' כלול מב', היינו בכעס: רע ומרמה. רע הוא בהתגלות, ומרמה הוא א' בפה וא' בלב. ובתאוה: תאוה וחמדה. תאוה הוא הנאת הגוף ממש, כגון אכילה ושתייה וכדומה, וחמדה כגון כסף וזהב ובגדים ובתים. ובגאווה הוא גאה וגאון. גאה הוא בלב, וגאון הוא הרוצה לשורר על אנשים. וכל זה כלול בתפלת אלקי נצור לשוני מרע כו', ולמקללי נפשי תדום הוא נגד גאווה, ונפשי כעפר לכל תהיה נגד גאון, פתח לבי בתורתך הוא היפך התאוה, שרוצה לישוב בביתו במנוחה למלאות תאוותו, וכן בתורה צריך לישוב במנוחה, ואמרו במדרש (תד"א רבה פרק יג) עד שאתה מבקש שיכנס תורה לתוך מעיך, בקש שלא יכנסו אכילה ושתייה למעיך. ובמצותיך תרדוף נפשי, הוא היפך בעלי חמדה, שזה דרכם כסל לרדוף קדים תמיד, כי אין אדם מת וחצי תאוותו בידו (קה"ר פ"א ס"י לב) (א).

(א) משלי ח יג,

לשון המקורות

(א) יראת ה' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תקפכות שנאתי. בהגר"א - גאה וגאון - גאה הוא מי שמתגאה בעצמו ואין כל העולם נחשב כנגדו, וגאון הוא שמתגאה ומחמת גאותו רוצה שהוא ישורר עליהם וכו'. ג' דברים שהן הקנאה והתאוה והכבוד, וכל אחד כלול מב'. בקנאה שהוא הרע, הוא רע ומרמה. ובתאוה, תאוה וחמדה. ובגאווה, גאה וגאון. וזהו "אלהי נצור לשוני מרע" הוא רע, "ושפתי מדבר מרמה" הוא מרמה. וכו' "ולמקללי נפשי תדון" נגד גאה, "ונפשי כעפר לכל תהיה" הוא נגד גאון. "פתח לבי בתורתך" נגד תאוה, שהוא היפוך התורה, "ובמצותיך תרדוף נפשי", הוא נגד חמדה.

א יא^ב, ב יב^א, ד כד^ה, ה ג^ו, ה כ^ז, ו יב^ח,

לשון המקורות

וחלק משמן חכה, בעת שיטעם מן העבירה הוא חלק משמן לחיך, כמ"ש משחרב בית המקדש ניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה.

י בחמדה אין הנאה לו כלל באמת, ורודף תמיד ויגע את עצמו, וגם בלילה לא שכב לבו, והיינו שהוא משגה אותו וגו', אבל התאוה שיושב בביתו וממלא תאוותו.

ז נראה שכוונתו לפרק ו פסוק כו: פִּי כָּעַד אֶשֶׁה זוֹנָה עַד כְּכֹר לְחֵם וְאֶשֶׁת אִישׁ נַפְשׁ יִקְרָה תְּצוּד. בהגר"א - כי בעד אשה זונה עד ככר לחם זהו נגד התאוה והיא היפוך התורה כמ"ש למעלה כמ"ש במדרש עד שאתה מבקש שיכנס תורה לתוך מעיך בקש שלא יכנס אכילה ושתייה לתוך מעיך ולכן אומר שבעד אשה זונה יבא עד ככר לחם כלומר שלא יהיה יודע אפילו הלכה אחת שלחם הוא התורה וכמ"ש בגמרא עתידה אשה שתקח ככר של תרומה ותלך לבהמ"ד ותשאל אם טמאה אם טהורה ולא יהיו יודעין. ואשת איש הוא החמדה שהוא אשת הרע הידוע הנקרא איש. נפש יקרה תצוד שהיא היפוך המצות והיא נצרכת קצת לכן אומר אפילו הנפש יקרה שהוא בעל תורה ויראה הוא מציד במצודתה שמראה לו שהיא נצרכת לשוב העולם ולעבודת ה' וטוב תורה עם דרך ארץ ואמר נפש יקרה כענין במצותיך תרדוף נפשי ואמר יקרה כי התורה יקרה היא מפננים וכל חפצים לא ישו בה וכתבתי למעלה שהאדם רודף אחר ההבלי עולם מחמת ב' דברים או שהוא צריך

ב' מיני יצה"ר תאוני וכעסני והן נגד לא תרצח ולא תנאף.

ג בסט"א הוא ג"כ דו"ג, והן סוד תאוני וכעסני, והטוב הוא גרוע מן

הרע, כמ"ש טוב כעס משחוק, כי על ידי הטוב של הס"א האדם נתפתה. וכל א' נחלק לב', בתאוני וכן בכעסני, והיינו בכעסני הוא רע ומרמה, והרע הוא הרע בעצם ופיו ולבו שוים לרע, ומרמה הוא שמדבר טוב ולבו חושב להרע, והוא נקרא שפתי חלקות, דוגמת השפתים שהן נחלקין, כן נחלק פיו. וז"ש נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, כי הרע פיו ולבו כא' לרע, והוא דוגמת הלשון, לכן כתיב לשונך, והמדבר מרמה פיו חלוק מלבו, הוא דוגמת השפתים, לכן כתיב ושפתיך מדבר מרמה.

ד הרע ומרמה, כי הרע הוא בין בפה בין בלב הוא שוה להרע, והמדבר מרמה הוא דוגמת קו המעגל, שנותן עצות שמראה לפי ראות העין טובות, אך בגלגולם העצות יהפכו לרע.

ה פִּי נִפְתָּה תִּטְפְּנָה שִׁפְתֵי זָרָה וְחֶלֶק מִשְׁמָן חָפָה. בהגר"א - לדבר מצוה קודם עשיית המצוה קשה עליו מאוד לילך אחר המצוה, כי היצר הרע מכביד עליו. ומי שישבר אותו צריך לילך בפתח צר וקטן, ולסבול היסורין ולהתגבר נגד מניעת היצר הרע. ואח"כ בעת עשייתה, ג"כ אין לו הנאה ממש ממנה בעוה"ז, והכל מחמת היצר הרע שמכביד עליו עבטיט. אבל האשה זרה נפת תטופנה בעת פיתוייה, קודם עשיית העבירה,

ו כד^(ח), ז ה, יב כה^(ט). יד א^(י). טז לב^(יא), כ טז^(יב), כב ה, כג בז^(יג),

לשון המקורות

התורה פורקין ממנו הרהורי חרב והרהורי זנות והרהורי שטות וזהו דבר טוב ישמחנה. (י) התאוני והכעסני שהן מימין ושמאל, לא תרצח ולא תנאף.

(יא) מקורי המדות המונעים לעבוד ה' ית', והם ב', כעסני ותאוני. כעס הוא בכבוד, ולא יהנו שאר איברים מזה. ולכבוש זה אין צריך כי אם גבורה, ולהיות אביר. והתאוה באה מן הרוח, וממנו ינוטעו כל התאות, ולזה צריך לחשוב בעין שכלו תחבולות גדולות, כי הם אתו מיום הולדו וכו', כעס צריך לכבוש עד התכלית, אבל התאות הן נצרכין לעבודת ה' ולקיים הגוף, וצריך לשבור אותם וגם שישארו אצלו.

(יב) יש באדם ב' מידות לרע, והם תאוה וחמדה. תאוה הוא לעדן גופו ולישב בביתו. וחמדה הוא לרדוף אחר ממון, פעם בחוץ פעם ברחוב. וכנגדם יש באדם ב' מדות לטוב, א' מבפנים וא' מבחוץ, והוא א' מה שבין אדם למקום, והב' מה שבין אדם לחבירו. ומה שבין אדם למקום הוא מבפנים, ומה שבין אדם לחבירו הוא מבחוץ.

(יג) זונה ונכריה [המוזכרים בפסוק רמזים לב' מידות רעות] שהן התאוה והחמדה וכו'. והן ג"כ פנים וחוך. התאוה פנים, שיושב בביתו וממלא תאות גופו. והחמדה חוך, והוא שרודף אחר ממון בשווקים ורחובות וכו'. יש שני מקומות בגיהנם, א' לזונה, והוא החמדה, שחומד לגדולות ונפלאות ולגבוה עצמו מאוד, ונגדו

לזה מאוד או מחמת שהוא דבר יקר מאוד ואינו בנמצא ודרך להתכבד בדבר יקר) ונלע"ד שלכך תרגום של כבוד יקר) ואינו בעולם דבר הצריך יותר מן הלחם שע"ז יחיה האדם אומר שבעד אשה זונה עד ככר לחם ונגד היקר אמר ואשת איש נפש יקרה תצוד כי לזה החפץ חיים אשר רצונו בתענוגי עולם איני יכולה לצוד אותו כי רצונו להיות בהשקט ובתענוג וזה הרודף אחר החמדה השקט לא יוכל אך אותן הרודפין אחר הכבוד מאנא מכבודותא או בתים נאים הוא רודף אחר החמדה לכן אומר נפש יקרה תצוד.

(יד) לשמרך מאשת רע מחלקת לשון נכריה. בהגר"א - לשמרך מאשת רע היא החמדה, שהיא הנוקבא של הרע כמ"ש למעלה, שאינו מניח לו לישון ורודף תמיד אחר ההבלי עולם, ואין לו הנאה ממש אפילו בעה"ז, לכן נקראת אשת רע שאין בה טוב כלל. מחלקת לשון נכריה היא התאוה שנקראת נכריה כמ"ש למעלה, וזו התאוה יש לה חלקת פי, כי מראה את עצמו לאדם לאוהב לתת לו תענוגי עולם הזה, לכן אמר מחלקת לשון נכריה.

(ט) דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישחנה. בהגר"א - כאשר האדם בדאגה, זו הדאגה משפיל את הלב מאוד. אך מי שבא ומדבר לו דברים טובים ותנחומים ישמחנה הדברים את הלב, וזהו דבר טוב ישמחנה. ועוד דבר טוב ישמחנה, אין טוב אלא תורה, כי כל הנותן עליו עול

כד יא^(ד), ל יט^(ט). תיקו"ז קנה ע"א ד"ה טריף^(ט). ובמשלי ב טז^(ט) כתב, אך בלוחות אחרונות כתיב בהיפך אצל אשת רעך לא תחמוד בו, ואמר לי שנכון הוא ולא זכיתי לשמוע ממנו הטעם. ונראה לע"ד בו ע"ש שהאריך.

לשון המקורות

ערוך המקום הנקרא שוחה עמוקה. ולנכריה והוא היושב בביתו ומרחיב נפשו בתענוגי מעדנים וממלא תאות גופו, ונגדו ערוך המקום הנקרא באר צרה. יד) תאוה הוא במעשה, וכעס הוא בדיבור. טו) נדצ"ל יד. טז) טריף כו' - בב' יצרין, בכעסני טריף כמ"ש בפ' תצוה טורף נפשו באפו כו'. וקטיל בתאווני כמ"ש נפת טטופנה כו' ואחריתה כו', כחרב, רגליה יורדות כו'. דכורא כעסני ונוק' תאווני, שהיא סם המות. יז) לְהַצִּילָךְ מֵאִשָּׁה זָרָה מְנַכְרִיָּה אֲמַרְיָה הַחֲלִיקָה. בהגר"א - להצילך מאשה זרה, עכשיו מפרש הנוק' דס"א, והוא סוד התאוני, והוא נחלקת ג"כ לב', והוא תאוה וחמדה. ותאוה זה הוא היושב בביתו ואינו רואה רק למלאות תאותו והנאתו. וחמדה הוא הדבר שאין בהם הנאת הגוף, כמו בגדים נאים ובתים נאים, או שיהיה לו ממון רב, שאין בהם הנאת הגוף, אלא נפשו של אדם חומד להם. וז"ש (מכות כג ע"ב) גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה ומחמדתן, שבגזל שייך חימוד, שאין בהן הנאת הגוף. ועריות שייך לשון תאוה, שהוא הנאת הגוף, לכן אמרו מתאוה ומחמדתן. וזה החומד דברים שאין בהם הנאת הגוף, אינו שליו ואינו שוקט, אלא רודף תמיד אחריהן. ואלו הב' דברים כתיב בעשרת הדברות, אך

בלוחות האחרונות כתיב בהיפך, אצל אשת רעך לא תחמוד, ואצל בית רעך לא תתאוה. ובלוחות הראשונות כתיב בשניהם לא תחמוד. וכן אמר לי מו"ר, ושאלתיו מפני מה, ואמר לי שנכון הוא, ולא זכיתי לשמוע ממנו הטעם וכו'. ונמצא תאוה הוא הנאת הגוף ממש, וחמדה מה שאין בה הנאת הגוף. וזו התאוה נקראת נכריה, כי התאות אינן ראויין לבני ישראל כלל, והם לעם נכרי אשר לא מבני ישראל המה. אבל אנחנו עם ה', אין ראוי לנו לילך אחר תאות עוה"ז כלל וכלל, ולכן היא דוגמת בת אל נכר, שאסור ליגע בה כלל וכלל. והחמדה היא נקראת אשה זרה, כי האשה אשר מבני ישראל היא מותרת ליקח אותה לאשה, רק אשה זרה שלקח אותה מאיש אחר, לזו אסור ליגע כלל וכלל. כן החמדה, הפרנסה והממון אינו אסור מכל וכל, כי כן כתיב (דברים יד כט) למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה, אך באמונה מאד, ולא יעשה עול, שלא יגע בממון שאינו שלו ממש, והיינו של איש זר, כמ"ש (שבת לד ע"א) נשאת ונתת באמונה, לכן נקראת החמדה אשה זרה, שהחמדה מביא לחמוד ממון של איש זר, וזהו להצילך מאשה זרה זו החמדה כנ"ל. מנכריה זו התאוה כנ"ל. אמריה החליקה, כי התאוה מראה עצמה לטובתו, כי מתוק התאוה לחיך מאוד, ועל ידי זה האדם מתפתה לילך אחריה, כי נפשו של אדם

ושם ה' י"ח^(ט) יא"ט^(י) כתב, כי החמדה בא מהרוח והתאוה מהנפש. והחמדה נחלק לב' דברים: א', הרודף ממדינה למדינה להשיג ממון. ב', הוא היושב ביתו ומיגע עצמו במחשבות איך להשיג חמדתו, וזה נקרא עצבון כו'. ובנפש ג"כ ב' דברים ונקראים נפש וחיה. חיה הוא נפש המחיה את האדם, ונפש הוא המתאוה כמ"ש (איוב לג כ) וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה. ומהחיה יולד הבשר, ומהנפש יולד הקרומין והגידין, שמהן התאוה (משלי ה י-יא). והם נגד החלב והדם, חלב הוא התאוה, ודם הוא חיה, כמ"ש (איוב לג יח) יחשוך נפשו מני שחת וחיתו מעבור בשלה, שהוא מיתה וגיהנם. (מיתה הוא תמורת הדם שהוא החיים, וגיהנם תמורת התאוה.) וזהו שמקריבין דם למזבח בזריקה, וחלב ע"ג אש. (ביאורו לאגדות ברכות יז ד"ה רב ששת כי הוה מסיים צלותיה⁽²⁾).

לשון המקורות

מתאוה לזה מאוד, ולכן הוא נח להתפתות בדבר שיש בו תאוות והנאת הגוף, לכן אמר שאמריה של התאוה החליקה, שהן חלוקין משמן, ונכנסין באזנו של אדם, משא"כ בהחמדה, שאין אמריה חלוקים, כי אין בזה הנאת הגוף, ואינו כדאי לרדוף אחר זה, ואדרבה תמיד לא ינוח ולא ישקוט, לכן אין חלקין דבריה כמו בהתאוה.

יח^(ט) פֶּן יִשְׁבְּעוּ זָרִים כַּחַךְ וְעֶצְבֹן כְּבֵית נְכָרִי. בהגר"א - פֶּן יִשְׁבְּעוּ גו' הוא ב' דברים שברוח, וברוח הוא החמדה, ובהן ג"כ ב' דברים: א', הרודף ממדינה למדינה למצוא להרויח ממון. והב', שיושב בביתו וחושב תמיד מחשבות, ומיגע עצמו במחשבות איך ישיג חמדתו. וזהו הנקרא עצבון, כי החושב מחשבות הוא תמיד בדאגה, וזהו פֶּן יִשְׁבְּעוּ זָרִים כַּחַךְ, הוא נגד הרודף אחר ממון ממדינה למדינה ולמרחקים ומכלה כחו ממש בפועל. ועצבך הוא החושב מחשבות בביתו, ותמיד בדאגה

יהיה בבית נכרי, וסוד הנכרי וזר הן הדכורין של האשה זרה ונכריה, כמ"ש (תהלים פא י) לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר, והן פנימיות וחיצוניות.

יט^(ט) בנפש הוא ג"כ ב' דברים: נפש וחיה, כמ"ש (בראשית ב ז) ויהי האדם לנפש חיה, חיה הוא נפש המחיה את האדם, ונפש הוא נפש המתאוה, כמ"ש באיוב לג כ) וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה, ומהחיה יולד הבשר, ומהנפש יולד הקרומין והגידין שמהן התאוה.

כ^(ט) (יז ע"ב אות ח) - [ברכות יז ע"א - רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני.] בגר"א - שהוא נגד נפש חיים

ובמשלי כ ד^כ) כתב, כי כלל המדות רעות תאוני כעסני ליצני, ור"ל פריקת עול תורה ויראת שמים כו'. (ומ"ש שם, ובימי ירידה שובר את ליצנות הוא ט"ס. וצ"ל ישיבה את ליצנים), וז"ל ברכות כט ע"ב ד"ה א"ל אליהו כו', לא תרתח ולא תחטא הוא מדת כעסני (וע"ש פ"ה ד"ה אין ארי נוהם, ובהערה שלי שם) ולא תרוי הוא תאוני. ונכלל בהם כל המדות רעות, כמ"ש (פסחים ק"ג ע"ב) ג' הקב"ה אוהבן, מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר. המלך בקונך, זו מדה ג' שכתבתי לעיל, ליצנות, והוא פריקת עול, וז"ל (מגילה יג ע"א^כ) ד"ה ור"י אמר לעולם כו' ע"ש שכפר בע"ז נקרא יהודי, כי ג' דרגין ביצה"ר: התאוני, וכעסני, ומיני, שכופר בה' יתברך. והם נגד ג' ראשי עברות ע"ז ג"ע וש"ד. שהן נגד נר"ן נגד ג' דרגין של השם כו'.

ובברכות פ"ט^כ) על מאמר הגמרא (שם סג ע"ב) אמרי דבי ר' ינאי מאי דכתיב (משלי ל לג) כי מיץ חלב כו', במי אתה מוצא חמאה של

לשון המקורות

ג' ראשי עבירות, ע"ז ג"ע ש"ד, שהן נגד נר"ן, נגד ג' דרגין של השם, כי י"ה כוללין כחד, והן כלולים זב"ז פשוט של ה' ביו"ד ומילוי יו"ד ה' (אצ"ל פשוט של ה' במילוי יו"ד ופשוט של י' במילוי ה"י) כידוע וזהו יהודי.

כג) ז"ל הגמ': אמרי דבי רבי ינאי מאי דכתיב כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה ומיץ אף יוציא דם כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור ומיץ אפים יוציא ריב כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות דתנן רבי ישמעאל אומר הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן שהן כמעין נובע אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב אם נבלת בהתנשא ואם

שבאדם כמ"ש (איוב לג כ) וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה, וחלב הוא התאוה, ודם הוא חיה, כמ"ש (איוב לג יח) יחשוך נפשו מני שחת, וחיתו מעבור בשלח מיתה וגיהנם, וזהו דם למזבח שמקריבין דם בזריקה, וחלב ע"ג אש.

כא) ג' זמנים שבאדם: ימי עלייה, ועמידה, וירידה. ושם: קין, והבל, ושת. וכלל כל המדות הרעות תאוני וכעסני וליצני, ור"ל פריקת עול תורה ויראת שמים. ימי עליה הוא בעל תאוה, ובימי עמידה נקרא הבל והולך אחר כבוד ועשירות והבלי עולם, ובימי ירידה שובר את ליצנות.

כב) ר"י אמר לעולם כו' [רבי יוחנן אמר לעולם [מרדכי] מבנימן קאתי ואמאי קרי ליה יהודי על שום שכפר בעבודה זרה שכל הכופר בעבודה זרה נקרא יהודי] ע"ש שכפר בע"ז, כי ג' דרגין ביצר הרע, התאוני והכעסני ומיני שכופר בה', והם נגד

תורה, במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה. ומיץ אף יוציא דם, כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק, זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור. ומיץ אפים יוציא ריב, כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק, זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות וכו' (צ"ל בדיני ממונות ודיני נפשות כ"מ במ"א). א"ר שמואל ב"נ מאי דכתיב (משלי ל לב) אם נבלת בהתנשא וכו' כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא ואם זמם יד לפה.

וז"ל רבנו בכי"ק, חמאה הוא בדרגא ראשונה וכו', והן נגד ד' יצרין. במי אתה מוצא וכו' שכבש התאוני והתענוגים. ואח"כ הכעסני ששותק על עלבונו. ולפי שהוא כפול נגד וי"ו שהוא כפול, לכן אמרו (גיטין לו ע"ב) ב' פעמים הנעלבים ואינן עולבים שומעין חרפתם ואין משיבים וכו'. לפיכך צריך ג"כ ב' פעמים. ואח"כ נגד החמדה שהוא הכבוד, אם נבלת בהתנשא

לשון המקורות

זמות יד לפה כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא ואם זמם יד לפה. בהגר"א - ר"י מאי דכתיב כי מיץ כו' - חמאה הוא בדרגא הראשונה במקרא וטעמים, ואח"כ בין דם לדם כו', בשית סטרין כשר פסול כו'. ונקט ראשון דבהון ואח"כ בין דיני ממונות לדיני נפשות, הוא בדעת שכולל חו"ב, וכמ"ש הרוצה שיחכם כו'. ולכן צריך לב"פ ששותק, ואח"כ אם נבלת בהתנשא, דרגא העליונה נשיא ישראל. והן עשרה דרגין שנכללין בד' כידוע, והן נגד ד' יצרין. במי אתה מוצא, שכבש התאוני מהתענוגים, ואחר כך הכעסני, ששותק על עלבונו. ולפי שהוא כפול נגד ו' שהוא כפול, ולכן אמרו ב"פ העלובין ואינן עלובין, שומעין כו' נתנו רבנן עלובין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין (שבת פח ע"ב), ולפיכך צריך ג"כ ב' פעמים.

ואח"כ נגד החמדה שהוא הכבוד, אם נבלת כו', והוא ג"ד שחשיב התנא הקנאה שהיא הכעסני, כמ"ש כי לאויל כו'. והתאווה והכובד ואח"כ נגד הד' שהוא צמאון הליצני ובטל, וכבר אמר שעסק בתורה, אמר היפוכו. ואם זמם כו', ולכן אמר לעולם ברביעי. וכמ"ש יתבררו ויתלבנו ויצרפו כו', והרשיעו וכו'. ונגד אלו ד' אמר יחיו מתוך, שממיתין עצמן על ד"ת כנ"ל, שמקיא נבלתי יקוממן, כמ"ש אם נבלת כו' הקיצו ורננו שוכני עפר, כמ"ש שנעשה שכן לעפר בחייו, והוא מ"ש שכועס כו', וכמ"ש ונפשי כעפר כו', כי טל אורות תליך (ישעיה כו יט), שלא זמם אלא עסק בטל תורה, וכמ"ש מי שעוסק בטל תורה כו', וז"ש וארץ רפאים תפיל, וכמ"ש לעיל כל המרפה עצמו כו', ורי"א דווקא בע"ז שפורק ממנו כל המצות, וכמ"ש לבלי חוק כו', והוא זמם לעולם אבל אם עסק כו'.

וכו'. והוא ג' שחשב התנא הקנאה וכו' שהוא הכעסני, כמ"ש (איוב ה ב) כי לאויל יהרג כעס ופותרה תמית קנאה והתאוה והכבוד. ואח"כ נגד הד' (שהוא צמאון) הליצני וביטול. וכבר אמר שעסק בתורה אמר היפוכו, ואם זמם וכו', ונגד ד' אלו אמר יחיו מתיך, שממיתין עצמן על ד"ת כנ"ל שמקיא. נבלתי יקומו, כמ"ש (משלי ל לב) אם נבלת בהתנשא. הקיצו ורננו שוכני עפר (ישעיה כו יט), כמ"ש (סוטה ה ע"א) מי שנעשה שכן לעפר בחייו, והוא מ"ש (ברכות סג ע"ב) הכועס כו', וכמ"ש (שם יז ע"א) ונפשי כעפר כו'. כי טל אורות טליך, שלא זמם אלא עסק בטל תורה. וכמ"ש (כתובות קיא ע"ב) במי שעסק בטל תורה כו' (ב"ד). וז"ש וארץ רפאים תפיל וכמ"ש, כל המרפה עצמו על דברי תורה כו'. ור' יוחנן אמר בע"ז שפורק ממנו כל המצות. וכמ"ש (סנהדרין קיא ע"א) לבלי חוק וכו' (ב"ה). והוא זמם לעולם אבל אם עסק כו', עכ"ל הזהב בקיצור.

אות ב

אע"פ כשהקב"ה דן את האדם דן אותו לפנים משורת הדין, מ"מ להבעל גאווה לא ינקה כלל, ודנין אותו כמדתו ממש. וגם אפילו מי שיש רק בלבו גבהות, הוא ג"כ מתועב ומשוקץ לפני ה' (משלי טז ה^ב).

לשון המקורות

כד) ז"ל: מקרא אחר אני דורש דכתיב כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו וכל שאין משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו.	פיה לבלי חוק, אמר ריש לקיש למי שמשייר אפילו חוק אחד.
כה) ז"ל: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה	כו) הקב"ה חסיד בכל מעשיו, ואינו מעניש כפי הדין והיושר אלא מכניס לפנים משורש הדין, אך להגבה לב לא ינקה כלל, ומעניש אותו יד ליד, ואין מנכין לו כלל.

אות ג

ברע גופיה יש טוב ורע, דהיינו תאוה הוא טוב שברע, וכעס הוא רע שברע. והטוב שברע, דהיינו תאוה, הוא גרוע מן הרע, כי ע"י הטוב שבס"א, האדם נתפתה. (ב) וכן בתאוה וחמדה, התאוה גרוע וצריכה הרחקה יתירה, מפני שיש לה חלקת לשון, שמראה עצמה לאדם כאוהב לתת לו תענוגי עולם הזה, משא"כ החמדה שאינו מניח לו לישן, ואין לו הנאה ממש אפילו בעולם הזה. (ג) וכן ברע ומרמה, המרמה גרוע, וכן התאוה קשה לכבוש יותר מן הכעס, מפני שנשרש בה מיום הולדו. ועוד כי כל האברים נהנים מזה, משא"כ כעס, שאינו רק בכבד, כמ"ש (ברכות סא ע"ב). ועוד כי התאוה נצרך קצת לקיום הגוף, וצריך לזה רוב התחכמות לשקול במאזני שכלו, שלא ליקח רק ההכרחי, והוא דומה למי שרוצה ללכוד עיר, ולהשאיר אותם בחיים, שצריך לזה תחבולות גדולות. אבל כעס דומה למי שרוצה להרוג את שונאו, שא"צ לזה רק גבורה לבד (משלי טז לב"ט).

(ב) **משלי ב יב"ט**, ישעיה ד דכ"ט, תז"ה י ע"ב^ז. ביאורו לזהר יתרו יט ע"א ד"ה תלת חכימין^א, וביאורו לר"מ לה ע"ב ד"ה

לשון המקורות

לבער רוח טומאה מן הארץ. ואמר ציון וירושלים, שהן נגד חו"ב, וב' קליפות הנ"ל הן היפוכן.

(ל) **אבל** חמור כו' - ר"ל א"א הטומאה הוא למעלה בכתיב עילאין שלהם, דמפתן לבני נשא ומטמאין אותן וגיהנם למטה שדנין שם. וז"ש ובג"ד צריך כו'. וכן מ"ע מימינא חמור מל"ת משמאלא כידוע. (לא) **יהל** אור ח"ב ה ע"ג: כסדר ג' קוים, ובסט"א ימינא חמור משמאל, כמ"ש בתז"ח וכמ"ש טוב כעס דמרה

(כו) הובא לעיל הערה 122.

(כח) הובא לעיל הערה 114.

(כט) **אם** רחץ אדני את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלים ידיח מקרבה ברוח משפט וברוח בער. בהגר"א - צאת בנות ציון, הוא ניאוף כח התאוני. ואת דמי ירושלים, הוא רציחה, והוא כח כעסני. והתאוה קשה מן הכעס, כמו שנאמר (קהלת ז ג) טוב כעס משחוק, וזה שאמר גבי דמי ידיח, בהדחה בעלמא. ואמר ברוח משפט נגד הכעסני, וברוח בער נגד תאוני, שצריך

ומחלוקת^(ב), וכן העובדי כוכבים, יותר טובים מרשעי ישראל שהשעה משחקת להם, מפני שישראל נמשכים אחריהן ממה שרואין בהצלחתן. (תיקוני נט ע"ב^(ג), סא ע"א^(ד), ומ"ש שם, כי צ"ה הוא ט"ס וצ"ל כיצה"ר. קסג ע"א, יא תיקונים אחרונים קסג ע"א^(ה)). ובקדושה הוא להפך, כמ"ש (קה"ר פ"ג ס"י טז) טוב זה יצ"ט מאד זה יצר הרע. ע"י ביאורו לזהר יתרו וז"ל בקיצור, אם ימינא ושמאלא יחד, הגבורות יותר טובים שהם ממותקים כמו הזהב עם הכסף. רק זהב לבד קשה להוציאה כו'. וכמו מלח ופלפלין לתבשיל, רק אם הקדיח מלח קשה.

לשון המקורות

דאוקמוה רבנן מי מעכב שאור שבעסה, דאינון דבקיין לישראל כשאור בעסה, אבל אומין ע"ג לאו אינון אלא כמוין אשר תדפנו רוח כו', וז"ש ואיהו שחוק כו'.

לד' ד"ה דבהון - ר"ל, על ידיהן, שהן הגורמים לישראל לכל חטאת, שעליהן נאמר קשין כו' כספחת, והן השאור שבעיסה, כי יצר הרע באדם, כן הוא הם בישראל כנ"ל, וראשיתם בעגל, וכן בכל חטא, וכן בעריות כמ"ש (במדבר יא ה) את הדגה אשר כו', ואמרו (יומא עה ע"א) שהן העריות, והוא מסט' דטחול וערב רב.

לה) [נדצ"ל קסה ע"א] ד"ה אימא דערב רב - שהן מעורבין בישראל ואינון זוחלי עפר, שהן קשין מאומות פלחי כוכביא, כמ"ש בר"מ, דכבד הוא ע' אומין פלחי כוכביא, עם ב' פיות דמרה הוא ע"ב, אבל שחוק הטחול הוא רשעים דישראל שהשעה משחקת להם, והאומין פלחי כוכביא הן כעס דמרה וכבד, שעליהן נאמר טוב כעס משתוק. ואמר מאן כסיל כו' כמ"ש (קהלת ד יג) מלך זקן וכסיל, והוא שחוק עליהן בטחול, כי נופת תטופנה כו'.

משחוק דטחול דהוא ארס דזוחלי עפר, והענין כי בצד שמאל יותר נאחז בקדושה, וי"ל קרוב יותר לקדושה, ולכן דכורא דקיק יותר ואינו מפתה דהוא כעס כו'. אבל אמצעיאתא דילכוון, כיון שביעקב אין אחיזה כלל, לית ליה בסט' דקדושה כלל, ולכן איוב בדחילו וכו', ויתרו דהוא כהן, אבל בלעם נגד דעת דמשה, בישראל לא קם כו' (במ"ר פי"ד ס"י יט), ויודע דעת עליון (במדבר כד טז), ור"ל עליון במקומו שהוא עליון. לב) יהל אור ח"ג י ע"ג: מימינא דקליפה דימינא חמור משמאלא כמ"ש בתז"ח.

לג) ד"ה אם אלים גבר: קהלת אמר טוב כעס משחוק, טוב כעס דכבד דאיהי מרה רצועה דקב"ה, רצועה לאלקאה בה צדיקיא בעלמא דין במרעין בישין במכתשין, משחוק דשחיק לון בטחול כלכלוכא דהאי עלמא, דשוחק לון שעתא בעותרא. ועוד אר"מ דטחול איהו זחיל עפר ואיהו תקיף יתיר מארס דמרה, ובגין דערב רב אינון שאור שבעסה, ואינון אומין דעלמא פלחי כוכביא, דמיין למוין יתיר מעכבין בגלותא ערב רב לישראל מאומין ע"ג, כמה

וזה סוד בריאת קליפא למוחא, רק שבחטאם (קלקלו) כו', וזהו בכל לבבך (כב' יצריך) כו'. וכן טוב ורע יחד. והוא בצדיקים יותר טוב ומועיל לאדם. לא בשביל קיבול שכר לבד, אלא שמחה של מצוה וחדוה דאורייתא כו' [וזהו ענין מחאת כף בשמחה]. כי כל שמחה היא משמאל כשנתבסם היצר הרע. ליקוט ריש תיקון"ז ד"ה ייתב"ל. והיכלות לב ע"ד"ל.

לשון המקורות

ואמר (דברים כו) ארור האיש אשר יעשה - היה ירא שמה יגשמו ח"ו במחשבתם מחמת שהיה בהם דלא נפקו, לכן אמר להשוות ידיהן יחד להסכים שני לבבות דלא להוי ב' לבבות בפלוגתא, כמ"ש (דברים ו ה) ובכל לבבך כי בב' ידים תליין ה"ח וה"ג בה' אצבעות והן ב' יצרים, וז"ס מחאת כף בשמחה כי כל שמחה הוא משמאל כשנתבסם היצה"ר וז"ס (תהלים צח ח) נהרות ימחאו כף, כי יש מים מתוקים ויש מים רעים, ולעתיד לבא ירפאו כל מים, ואף שאמיתי שיד ימין הוא ה"ח, אינם חסדים בעצם כי כל יד הוא גבורות, אלא שהוא גבורות ממותקות שהם חסדים גבי שמאל, וכן ב' מיני מים הנ"ל, וכן ב' היצרים כידוע שיצ"ט הוא חוויא דחיים סם חיים, והוא מ"ש (במדבר כא ח) וראה אותו וחי, והוא סוד אליהו (מלכים א' יט י) קנא קנאתי וזכה לחיים תחת אשר קנא לאלקיו, וז"ש ארור כו' שהוא סוד המגשם בסתרו של עולם. לז' והוא ביהל אור ח"ב ה ע"ב: בכל לבבך וכו' וכן טו"ר יחד, ולכן הם באדם יחד, והוא בצדיקים יותר טוב ומועיל לאדם, לא לבד בשביל קיבול שכר, אלא שמחה של מצוה וחדוה דאורייתא. וכן שם ח"א א ע"א: סוד הגבורות הם סוד המים כידוע, וכו' וז"ס ושאתם מים בששון ממעיני הישועה,

לו) שהוא פירוש על אד"ר קכו ע"ב. ז"ל האד"ר: תאנא אתמנו חברייא קמיה דר"ש ואשתכחו רבי אלעזר בריה ור' אבא ור' יהודה ורבי יוסי בר יעקב ור' יצחק ור' חזקיה בר רב ור' חייא ור' יוסי ור' ייסא. ידין יהבו לר"ש ואצבען זקפו לעילא ועאלו בחקלא בניי אילני ויתבו קם ר"ש וצלי צלותיה יתיב בגווייהו ואמר כל חד ישוי ידוי בתוקפוי שוו ידייהו ונסיב לון פתח ואמר (דברים כו) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה מעשה ידי חרש ושם בסתר וענו (ס"א כל העם) כלם ואמרו אמן.

תרגום: למדנו: נמנו החברים לפני רבי שמעון, ונמצאו: רבי אלעזר בנו ורבי אבא ורבי יהודה ורבי יוסי בר יעקב ורבי יצחק ורבי חזקיה בר רב ורבי חייא ורבי יוסי ורבי ייסא.

נתנו את ידיהם לרבי שמעון, ואת אצבעותיהם זקפו למעלה, ונכנסו בשדה בין האילנות, וישבו. קם רבי שמעון, והתפלל תפילתו, וישב ביניהם, ואמר, כל אחד ישים ידיו בחוזקו (פ' בחיקו). שמו ידיהם, ואחזו אותם. פתח ואמר "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה מעשה ידי חרש ושם בסתר וענו (כל העם) כלם ואמרו אמן".

וז"ל הגר"א: יתיב בגווייהו ואמר כל חד ישוי ידוי בתוקפוי שוו ידייהו ונסיב לון פתח

ברכות ריש פרק ה^(ח), וע"ל ססי"ב וסס"ג פרק ד', ועי' זהר ח"ג מ ע"א^(ט),

לשון המקורות

ברכאן משתכחי לגבה על ידא דחד דרגא דאיהו צדיק ומאן דידע ליחדא שמא קדישא אף על גב דברכאן לא משתכחי בעלמא איהו סמיך וסעיד לה לכנסת ישראל בגלותא רפדוני בתפוחים כלא חד כמה דאמרן אבל רזא דא אשישא עייל חמרא תפוח אפיק חמרא ומכוון רעותא ועל דא אשישות ותפוחים אשישות לרוואה מחמרא תפוחים לכוונא רעותא דלא יזיק חמרא וכל דא למה כי חולת אהבה אני (שיה"ש ב ה) בגלותא ומאן דמיחד שמא קדישא בעי ליחדא דינא ברחמי לאכללא לון כדקא חזי לאתבסמא ולאנתקנא כלא כדקא יאות ודא סמוך לה לכנסת ישראל בגלותא.

רבי יצחק פתח (דברים לב לח) אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם זכאין אינון ישראל דאינון קדישין וקודשא בריך הוא בעי לקדשא לון תא חזי ישראל קדישין כל חיי עלמא דירתין כלא תליין בההוא עלמא דאתי בגין דאיהו חייך דכלא לעילא ותתא והוא אתר דיין דמנטרא שארי (ואקרי יין) ומתמן נפקין חייך וקדושא לכלא ויין דישאל בגין יין דישאל אחרא ודא בדא תליא דהא ישראל לעילא ביה נטל חייך ובגין כך אקרי עץ חיים עץ מההוא אתר דאקרי חיים ונפקי מתמן חייך ועל דא מברכין ליה לקודשא בריך הוא ביין ויין דישאל לתתא כהאי גוונא גוי עובד עבודה זרה דאיהו מסאב ומאן דקריב בהדיה יסתאב כד יקרב ביין דישאל הא אסתאב ואסיר כל שכן ההוא יין דאיהו עביד ועל דא לא תימא דדא

ומשם סוד השמחה, כידוע צחוק עשה לי אלקים. ועיי"ש ח"ב טו ע"ב: שביעאה איהו מקיים כלא וכו' ר"ל זו הברכה נגד בינה, שממנה הכל מתברכין, והיא כלל ע"ס, שהיא כוללת ג"ר והיא כוללת ו"ק, בינה בן י"ה. וז"ש כליל עילא ותתא, וע"ד כליל בהאי יו"ד כו', ומשם כל החדוה, ממעיני הישועה, ונביאים מבינה, כרובים זהב, ובהם השמחה מבינה, ולכן עשרה מיני חדוה, ובה כל עשר ממארות דמעשה בראשית, ויאמר אלקים, אלקים חיים.

(לח) [והוא ענין] ב' שינין שבתפילין, כמ"ש (תהלים קיט קסב) שש אנכי על אמרתך, כי השמחה היא יחוד ימינא ושמאלא, כמ"ש (תהלים צח ח) נהרות ימחאו כף, וזהו ספיקת כפים בשעת שמחה. ופי' הפסוק, כי יש מים רעים ומים מתוקים, ולעתיד ירפאו כל המים וזהו ימחאו כף.

(ט) ז"ל: פתח רבי יהודה ואמר (שיר ב ד) סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים וגו' האי קרא הא אתמר ושפיר אבל כנסת ישראל קאמר דא בגלותא סמכוני מאי סמכוני אלא מאן דנפיל בעי לאסמכא ליה הדא הוא דכתיב (תהלים קמה טז) סומך יהו"ה לכל הנופלים וגו' ובגין כך כנסת ישראל דנפלה דכתיב (עמוס ה ב) נפלה לא תוסיף קום בעיא לאסמכא והיא אמרה סמכוני למאן אמרה לישראל בנהא דאינון בגלותא עמה ובמה באשישות אלין אינון אבהן דאינון אתמליין בקדמיתא מההוא חמר טב דמנטרא וכד אינון אתמליין הא

מצויות אליה על ידי דרגה אחת, שהיא צדיק. ומי שיודע לייחד את השם הקדוש, אף על גב שברכות לא מצויות בעולם, הוא סומך וסועד את כנסת ישראל בגלות. רפדוני בתפוחים, הכל אחד כמו שאמרנו. אבל הסוד הזה אישיה מכניסה יין תפוח מוציא יין ומכוון רצון. ועל כן אישיות ותפוחים, אישיות לרוות מין, תפוחים לכוון את הרצון, שהיין לא יזיק. וכל זה למה, כי חולת אהבה אני בגלות, ומי שמייחד את השם הקדוש, צריך לייחד דין עם רחמים ולהכלילם כראוי, שיתבשם ויתתקן הכל כראוי, וזה הסומך את כנסת ישראל בגלות.

רבי יצחק פתח (דברים לב) אשר חלב זבחימו יאכלו ישונו יין נסיכם, אשריהם ישראל שהם קדושים, והקדוש ברוך הוא רוצה לקדש אותם. בא וראה ישראל קדושים, כל חיי עולם שיורשים, הכל תלויים באותו העולם הבא, משום שהוא חיים של הכל, למעלה ולמטה, והוא המקום שהיין המשומר מתחיל, (ונקרא יין) ומשם יוצאים חיים וקדושה לכל, ויין של ישראל, בשביל יין של ישראל אחר, וזה תלוי בזה, שהרי ישראל למעלה בו נוטל חיים, ולכן נקרא עץ חיים. עץ מאותו מקום שנקרא חיים, ויוצאים משם חיים. ועל כן מברכים את הקדוש ברוך הוא ביין. ויין של ישראל למטה כדוגמא זה, גוי עובד ע"ז שהוא טמא, ומי שקרוב עמו יטמא, כשיקרב ליין של ישראל הרי נטמא ואסור, כל שכן אותו היין שהוא עושה. ולכן אל תאמר שזה הוא בלבדו, אלא כל מה שעושים ישראל למטה הכל הוא כעין דוגמא שלמעלה, כל שכן יין שעומד במקום עליון דוגמת היין המשומר, לכן ישראל שותים יין

הוא בלחודוי אלא כל מה דעבדי ישראל לתתא כלא הוא כעין דוגמא דלעילא כל שכן יין דקאי באתר עלאה דוגמא דמנטרא בגין כך ישראל שתיין יין דישראל דאתעביד כדקא חזי בקדושה כגוונא דישראל לעילא דשתי ואשתרשא ואתברכא בההוא יין עלאה קדישא ולא שתאן יין דאתעביד במסאבותא ומסטרא דמסאבותא דהא ביה שרייא רוחא דמסאבותא (ולאו הוא מסטרא דישראל) ומאן דשתי ליה (בהדייהו) אסתאב רוחיה ואסתאב איהו ולאו הוא מסטרא דישראל ולית ליה חולקא בעלמא דאתי דהא ההוא עלמא דאתי יין דמנטרא איהו

ועל דא ישראל קדישין בעיין לנטרא דא על כלא בגין דיתקשר באתר דעלמא דאתי ובגין כך ביין אתבריך קודשא בריך הוא יתיר מכלא בגין דאיהו חדי לסטרא שמאלא ובגו חדוותא דיליה אתכליל בימינא וכד אתעביד כלא ימינא כדין שמא קדישא בחידו וברכאן משתכחי בכלהו עלמין ובעובדא דלתתא יתער עובדא דלעילא ועל דא מזמני יין לקביל יין.

תרגום: פתח רבי יהודה ואמר סמכוני באישיות רפדוני בתפוחים וגו', הפסוק הזה הרי נתבאר ויפה, אבל כנסת ישראל אמרה את זה בגלות. סמכוני, מה זה סמכוני, אלא מי שנופל צריך לסמוך אותו, זהו שכתוב (תהלים קמה) סומך ה' לכל הנופלים וגו', ולכן כנסת ישראל שנפלה שכתוב (עמוס ה) נפלה לא תוסיף קום, צריכה לסמיכה, והיא אומרת סמכוני. למי היא אומרת, לישראל בניה, שהם עמה בגלות. ובמה, באישיות, אלו הם האבות שמתמלאים בראשונה מאותו יין טוב המשומר, וכשהם מתמלאים הרי הברכות

וה"ב קמוג ע"ב⁽²⁾, וכ"כ בראשית א כו ע"ד הרמז⁽³⁾. ועי' בביאורו לתקו"ז נט

לשון המקורות

שכיך ודאי קנטורין וקינין מתערין . תרגום: ואם תאמר הרי כל שמחה וכל שמחה וכל שיר הוא מצד השמאל ולכן הלויים מצד השמאל מנגנים שירה אלא כל שמחה שנמצאת מצד השמאל לא נמצא אלא בזמן שהימין נדבק עמו ובזמן שהימין מתעורר ונדבק עמו אז אותה שמחה מימין מיטיבה את הכעס וכשהכעס שוכך והשמחה היא מצד הימין אז שמחה שלימה באה מהצד הזה וכשימין לא נמצא הכעס של השמאל רב ולא שוכך ולא מיטיב ולא משמח ואז איכה אי כה כוס של ברכה מה תהא עליה שהרי יושבת בשמאל והכעס רב ולא שוכך ודאי מתעוררים קנטורים וקינות. (מא) ויאמר אלהים נעשה אדם כו' - ליבא שהוא כלל האדם, והוא אחד על גבי שלשה כו'. בצלמנו כדמותנו. דוגמת המוח, בזה ל"ב נתיבות ובזה לב שלם, שלכן נקרא לב, בזה נשמה ובזה רוח, ובמוח אש שורפת וכן לב נור דליק, וכן הוא בצלמו כנז'. ואמרו (זוהר ח"ג לה ע"ב) בצלמנו דכורא כדמותנו נוקבא, כי ב' בתי ליבא, דכורא ונוקבא, יצר טוב ויצר הרע, ואמרו בזוהר (תיקו"ז תיקון ע' קלו ע"א) זכה נעשה לו עזר, בכל לבבך, ועיקר העבודה ביצר הרע כידוע, והוא בעץ החיים, לא זכה בעץ הדעת טוב ורע כנגדו, והוא בצלמנו כדמותנו שמוח כולל חו"ב זו"נ. וירדו בדגת הים כו'. שהן כל מנהיגי הגוף, וכן נאמר למטה 'הנה נתתי' כו' שלב מושל ככולם למשוך לרצונו, כמו שאמרו (אבות פ"ב מ"ט), איזה דרך כו' רואה

של ישראל שנעשה כראוי בקדושה, כדוגמת ישראל למעלה, ששונה ונשרש ומתברך באותו יין עליון קדוש, ולא שותים יין שנעשה בטומאה ומצד הטומאה, שהרי בו שורה רוח הטומאה (ואיננו מצד ישראל). ומי ששונה אותו (איתם) נטמאת רוחו, והוא נטמא ואינו מצד של ישראל, ואין לו חלק לעולם הבא, שהרי אותו עולם הבא הוא יין המשומר.

ועל כן ישראל קדושים צריכים לשמור את זה על הכל, משום שנקשר במקום העולם הבא, ולכן הקדוש ברוך הוא מתברך ביין יותר מכל, משום שהוא משמח את צד השמאל, ובתוך שמחתו נכלל בימין. וכשהכל נעשה ימין, אז השם הקדוש בשמחה וברכות נמצאות בכל העולמות, ובמעשה שלמטה יתעורר מעשה שלמעלה, ועל כן מזמינים יין כנגד יין.

(מ) ז"ל: ואי תימא הא כל חידו וכל חדוה וכל שיר מסטרא דשמאלא איהו ועל דא לואי מסטרא דשמאלא מנגני שירתא אלא כל חידו דאשתכח מסטרא דשמאלא לא אשתכח אלא בזמנא דימינא אתדבק בהדיה ובזמנא דימינא אתער ואתדבק בהדיה כדין ההוא חדוה מימינא איהו דקא אוטיב לרתחא וכד רתחא אשתכך וחדו איהו מסטרא דימינא כדין חדוה שלימתא אתי מהאי סטרא וכד ימינא לא אשתכח רתחא דשמאלא נפיש ולא שכיך ולא אוטיב ולא חדי כדין איכה אי כה כוס של ברכה מה תהא עליה דקא יתבא בשמאלא ורתחא נפיש ולא

ע"ג^{מב}) בביאור מ"ש (ברכות לג ע"א) אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק בו, וז"ל, ר"ל אפי' רדוף אחר התאות והרהורי התאות רודפין אותו, מ"מ לא יתבטל מהתפלה, אבל עקרב בו. ונקרא עקרב כעס דכבד בו, דכעס עקר נשמתא בו, ואמרו (עירובין סה ע"א) ביומא דרתח לא הוה מצלי, וזהו פוסק בו, עב"ל.

(ג) משלי ו כד^{מג} כה^{מד} כמ^{מה}, תיקו"ז קלו ע"ד^{מו}.

לשון המקורות

אני בו, ואמרו (ב"ר פ"ח ס"י יב) זכה רודה בכולם לא זכה ירוד, שכולן מושלין בו שליבא ביניהם בדוחקא בצערא וימררו את חייהם' בו.

מב) ד"ה אתמר אפי' - ואמר אפי' נחש בו, ר"ל אפילו רדוף אחר התאוות והרהורי התאוות רודפין אותו, מ"מ לא יתבטל מהתפלה. אבל עקרב דהוא הכבד, שהן נחש שרף ועקרב ויותרת, הוא צמאון אשר בו, דלא יהיב אלא תמצית, והן ד' גליות כידוע, והיא האחרונה מד' אבות נזיקין, שהיא תכלת, תכלית דכלהו, כנ"ל בור [ריק אין בו מים], מים אין בו בו' [מים אבל עקרבים ונחשים יש בו], ונק' עקרב כעס דכבד כמש"ל דעקר בית, וכמ"ש בפ' תצוה (קפב ע"א) דכעס עקר נשמתא בו' טורף נפשו באפו, ואמרו (עירובין סה ע"א) ביומא דרתח לא הוה מצלי, וזהו פוסק.

מג) הובא לעיל הערה 119. מד) אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקנך בעפעפיה. בהגר"א - אל תחמוד יפיה בלבבך הוא נגד החמדה לכן אמר אל תחמוד ואמר יפיה בלבבך כי החמדה אין לה פיתוי וחלקת פיו רק שהאדם חומד מעצמו מחמת שקצתה נצרך מאד לפרנס א"ע ובני

ביתו הוא נמשך ע"ז אל המותר ורודף תמיד ואומר שהכל הוא צורך לו בכדי שיהא יכול ללמוד ולעבוד את ה' ברויח ולזון אשתו ובניו ולכן אמר אל תחמוד מעצמך. יפיה כלומר המותרות. בלבבך בשני יצרך ביצה"ט וביצה"ר לאמר שגם זה נצרך לעבודת ה'.

מה) כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנגע בה. בהגר"א - כן הבא אל אשת רעהו כמ"ש חז"ל רעהו ולא נכרי והוא נגד האשה זרה שהיא החמדה הבא אליה לא ינקה. לא ינקה כל הנגע בה הוא נגד התאוה מפני שהוא גרוע מן החמדה כמ"ש למעלה שהטוב של הרע גרוע יותר מן הרע של הרע לכן צריך הרחק יותר והם ג"כ נגד תורה ומצות ומדות. מו) ד"ה ותלד עדה - שב' יצה"ר לאדם, שהן ב' נוק' הנ"ל דיצה"ר, והן א' התאוה והוא נוק' דבהון, הקשה מכולם, נופת תטופנה בו. וא' בהבלי העוה"ז, או לממון הרבה, או לשמחה ושחוק, כמ"ש (קהלת י ט) לשחוק עושים לחם בו, והכסף יענה את הכל. לכה נא אנסכה בשמחה, וראה בטוב בו' (תהלים קכח ה), כנסתי [לי גם] כסף בו' (קהלת ב ח), והנה היא אינה קשה כמו

אות ד

מי שאין מעצור לתאווה וכעסו טוב לו לשבת בארץ מדבר (משלי)
 כא יט^(ט). (ועיי' לקמן פ"ד סי יט).

אות ה

לימוד האגדה טוב לכבוש בו יצר הרע של תאוה, ובלימוד הלכות
שנמשלו לאש, ונצרך לזה חימום רב, טוב לכבוש ע"י את
הכעס, (ד) וא"א להרוג את היצר הרע אלא בתורה (ה).

(ד) משלי כה כא^(ח), שם כב^(ט), ישעיה ה ז^(י),

לשון המקורות

שלא לשמה, לא תהיה ולא תקום, אלא לסוף
 שתלמוד לשמה, כי גם הוא ישלים עמך
 בראותו שלא נתקיים עצתו, כי מתוך שלא
 לשמה כו', מאחר שכוונתך לשם שמים,
 וברצות ה' דרכי איש, גם אויביו ישלים אתו.
 וְאֶשְׁתִּיחֶהוּ בְּתוֹהָ לֹא יִזְמַר וְלֹא יַעֲדֵר וְעַלֶּה
 שְׁמִיר וְשִׁית וְעַל הָעֵבִים אֲצַנֶּה
 מִהַמְטִיר עָלָיו מָטֵר. כִּי כָרַם ה' צְבָאוֹת בֵּית
 יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נָטַע שְׁעֲשׂוּעֵיו וַיִּקֶּן
 לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׁפַּח לְצִדְקָה וְהִנֵּה צִעֲקָה.
 בהגר"א - וזה סוד כל אדם שיש בו דעה
 כאלו נבנה בית המקדש בימיו (ברכות לג ע"א).
 וזה סוד יודע היה בצלאל לצרף האותיות
 שבהן נבראו שמים וארץ (שם נה ע"א). ועלה
 שמיר הוא יצרא דעבירה הקשה כאבן ונימוח
 במים, ויצרא דגזל ורציחה שהוא כעסני
 הקשה כברזל ומתפוצץ באש. ומה שאמר
 ועלה, כי השמרים שימור טוב ליין, אימתי

הראשונה, והיא עדה, ובניה יבל הוא הממון
 יושב אוהל ומקנה, קנייני העוה"ז והיכלות
 לבנות.

(ז) **טוב שֶׁבֶת בְּאַרְץ מְדָבָר מְאֻשֶׁת מְדֻנָּיִם**
 [מְדֻנָּיִם] וְכָעַס. בהגר"א - טוב
 וגו', כי היושב עם אשת מדנים, כל ימיו כעס
 ומכאובים. והעניין אשת מדנים, הוא גופו
 כשרודף אחר תואתו וכעסו, תמיד טוב
 לשבת במדבר למען יומלט מזה.

(ח) הובא לעיל הערה 9.

(ט) **כִּי גִחְלִים אֶתְּה חֲתָה עַל רֵאשׁוֹ וְה' יִשְׁלָם**
 לָךְ. בהגר"א - כי גחלים אתה חותה
 גו', כלומר ובזה שאתה לומד שלא לשמה,
 הוא גחלים על ראשו, שאין רצונו שתלמוד
 שלא לשמה, רק לפי שעה, שסובר שבזה
 יפתה אותך שלא תלמוד כלל. אבל באמת
 אין רצונו גם בזה, שגם זה גחלים על ראשו.
 וה' ישלימנו לך, ולסוף גם מה שאתה לומד

עי' אד"א בראשית ד כג^(א), איוב ה ב^(ב), תז"ח לא ע"ב^(ג).

לשון המקורות

הוא לכעוס, מתפוצץ על ידי אש התורה, שנאמר (ירמיה כג ט) הלא כה דברי כאש נאם ה'.

(ג) **באדם** נטועים שני יצרים, כעסני ותאוני, ומהתאווה יסתעף הקנאה. והרשעים יזדמנו על ב' אופנים פחותים, יש מהם שהם מפותים מתאות עולם הזה מראות פני הטוב, ויש שייבנו באמת ויודעים בלבבם שאין בעולם המדומה ומחמדיו ממש, אפס לא ירצו לפרוש מהם בזדון לבם, והם נקראים אוילים, כמאמר (משלי טו ה) אויל ינאץ מוסר, חכמה ומוסר אוילים בזו (שם א ז), והוא אף מפאת זדון לבם וכו', לכן אמרו ז"ל (סוכה נב ע"ב) "אם אבן הוא נמוח", רצה לומר אם יצרו עקש כאבן והוא האויל, יהיה נמוח בתורה שנקראת מים, "ואם ברזל הוא מתפוצץ" רצה לומר ואם הוא מחומם וקל לכעוס כמו הברזל, שהוא קל להחם באש, הוא מתפוצץ באש התורה. לכן אמר "כי לאויל יהרג כעס", רצה לומר הכעסני יהרג מכעוס.

(ג) **וחשך** הוא שריפה - אש היסודי שהוא חשך וכן בקדושה אור מאורי האש וחשך הוא הקליפה השלישית של יחזקאל ואש מתלקחת וכן באליהו ואחר הרעש אש והיא באדם מרה אדומה בכבד הכבד כועס והוא תננא דסליק בחוטם וז"ש ועליה אתמר תשלח חרונוך כעס הנ"ל.

בזמן שהיין שקט על שמריו היין צלול למעלה והשמרים מלמטה, וכשהשמרים עולים למעלה מתערבים בכל היין ואינו ראוי לשתייה, כך הוא היצר הרע הכנה טובה לישובו של עולם, אימתי, בזמן שהוא למטה מן היצר טוב יין הצלול, אבל כשעולה נעשה עכור. אצוה מהמטיר, הוא נבואה שבא מלמעלה, מטר היינו רוח הקודש ששורה בתוך האדם, כמו שנאמר (דברים יא יד) "ונתתי מטר ארצכם בעתו", "יורה ומלקוש" הוא נבואה ורוח הקודש, "דגנך ותירושך ויצהרך" היא חב"ד, "עשב בשדך" היא מאכל בהמות, והם חיות הקודש שית סדרים דנער נוהג בם, "ואכלת" זו אכילה. "ושבעת" זו שתייה, והן הלכות ואגדות, כמו שנאמר (דברים לג כג) שבע רצון ומלא ברכת ה'.

(א) **ויצרו** של אדם מתגבר עליו בשני אלו, בתאוה ובכעס. בילדותו הולך אחר תאות לבו, והוא נקרא אז "לב האבן", שקשה כאבן לפרוש ממנו. ובימי העמידה מתגבר עליו בגאות לבו ורב כעס ומכאובים, ואז נקרא "ברזל", שמתפעל בקל לחמם מאש הגאווה והכעס. וזהו כוונת רבותינו ז"ל (סוכה נב ע"ב) אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נימוח, ואם ברזל הוא מתפוצץ. פירוש, אם אבן הוא שנמשך בתאוה, נימוח במי התורה, שנאמר (איוב יד ט) אבנים שחקן מים. ואם ברזל הוא שקל

(ה) תז"ח לג ע"א^(ד), ועי' משלי לא יא^(ה) ועוד בהרבה מקומות, וכ"ש במה שאדם מקדים לקרות ק"ש, שהוא גדול מהעוסק בתורה, כמ"ש (ברכות י ע"ב), וזה מרומז במ"ש (ברכות סב ע"ב) הבא להרגך השכם להרגו, תיקו"ז י ע"א^(ז). וכן יש לרמז במ"ש (בי"מ קו ע"ב) השכם ואכול. וע"ל בהערה ג' פ"ו, וכבר הארכתי בזה בס' שערי רחמים סי' כ"ז.

אות ו

מי שנמשך אחר התאוה, מפסיד אף מדותיו הטובים שבטבע תולדתו (והם נקראים בגדים). והנמשך אחר החמדה, מאבד המדות טובות שהרגיל עצמו בהן מנעוריו (ונקראים רגלים), מפני שאין לו פנאי להשגיח על עצמו מפני טרדתו, וכ"ש שלא ישבר מדותיו מחדש (משלי ו כז^(ט), כח^(י)).

לשון המקורות

(נד) ד"ה דהאי קלע איהו סיני - אי אפשר להרוג את חויא [הנחש], שהוא יצר הרע כמו שמפרש והולך אלא בתורה, אם פגע כך מנוול זה משכהו כו', בראתי תבלין כו'.
(נה) הובא לעיל הערה 7.
(נו) ז"ל התיקו"ז: והאי איהו דאוקמוהו מארי מתניתין כל הקורא קריאת שמע כאלו אוחו חרב פיפיות בידו והא קריאת שמע על מטתו להגן מן המזיקין אבל בקריאת שמע דצלותא אדון המזיקין קשור לית ליה רשו למברח וזכאה איהו מאן דשחיט ליה בההוא זמנא לקיים בא להורגך השכם להרגו בצלותא דאתמר בה וישכם אברהם בבקר (בראשית יט כז) כל שכן מאן דלא חשש ליקריה לשחטא יצריה ושנאיה דלית שנאיה לחוד אלא שנאיה דקודשא בריך הוא דבכל יומא תבע חובין דבנוי לשחטא לון.
תרגום: וזהו שבארו בעלי המשנה (ברכות ה ע"א), כל הקורא קריאת שמע כאלו אוחו חרב פיפיות בידו. והרי פרשוהו על מטתו, להגן מן המזיקים. אבל בקריאת שמע של התפלה, אדון המזיקים קשור, אין לו רשות לברוח. ואשרי מי ששוחט אותו באותו זמן, לקיים בא להרגך השכם להרגו (שם נח ע"א) בתפלה, שנאמר בה, וישכם אברהם בבקר, כל שכן מי שלא חושש לכבודו לשחוט את יצרו ושונאו, שאין שונאו לחוד אלא שונאו של הקדוש ברוך הוא, שבכל יום תובע את חטאי בניו לשחוט אותם.
(נז) הובא לעיל הערה 42.
(נח) אַם יְהִלֵּךְ אִישׁ עַל הַגְּחָלִים וְרָגְלָיו לֹא תִפְּוֶינָהּ, בהגר"א - אם יהלך איש על הגחלים, הוא נגד החמדה, ההולך תמיד למרחקים, ורודף תמיד בשווקים וברחובות.

אות ז

לא יאמר האדם אלך מעט אחר התאוה והחמדה, ואח"כ אפרוש מהם, כי כיון שמתחיל למשוך אחריהם, נטרד והולך מן החיים הנצחים לגמרי, כי קשה מאד לפרוש מהם (משלי ב יט^ט, ה ו^ו). ואף מי שיש בו יראה ותורה ומצות, כשנמשך אחר התאוה יאבד הכל (משלי כא כ^כ).

לשון המקורות

אורחות, שהן באתכסיא ומעט אשר דרכו בה, ודרך צר וקטן היא. ואמר ג"ג' נגד וכו' תורה ומצות ומדות והבן.

ס) אַרְחַ חַיִּים פֶּן תִּפְלֵס נְעוּ מַעְגְּלוֹתֶיהָ לֹא תִדְעַ. בהגר"א - ארח חיים פן תפלוס כלומר פן ח"ו תניח שתפלוס ותכריע האשה זרה את הארח חיים ותלך קצת בדבר מועט אחריה נעו מעגלותיה סביבוכיה ומעגלותיה שהן דרכיה ינעו אותך עד אשר לא תדע כלל איזהו הדרך חיים כמ"ש למעלה כל בואה לא ישובון והיינו מפני שלא ישיגון אורחות חיים.

סא) נראא שכוונתו לפרק כ פסוק א: לֹץ הֵיִן הִמָּה שְׁכָר וְכָל שְׂגָה בּוֹ לֹא יִחְפָּם. בהגר"א - לץ היין וגו', כי רוב ליצנות הוא בעת אשר ישבו לשתות יין, וזהו לץ היין, זה שרודף אחר היין. והומה שכר, שנוהם אחר שכר למצא. וכל שוגה בו, כלומר בליצנות לא יחכם, כמ"ש יביע שמן רוקח, למה נמשלה ד"ת לשמן, מה שמן כשנכנס בו מעט מים יוצא השמן, כך ד"ת שיכנס בה מעט ליצנות, יאבד תורה הרבה, וזהו לא יחכם.

ורגליו לא תיכוונה, כי זה אין לו פנאי להשיג על עצמו, מה שצריך לשבור, וגם אפילו מה שהורגל בהן מנעוריו, מ"מ כיון שאינן בטבעו ממש, בקל יסור מהם, והוא אינו שת לבו לזאת מחמת טרדתו, והוא עומד בטבעו, לכן אומר ורגליו לא תיכוונה.

נט) כָּל כְּאֵיָה לֹא יִשׁוּבוֹן וְלֹא יִשְׁיִגוּ אַרְחוֹת חַיִּים. בהגר"א - כל באיה לא ישובון, שלא יאמר אדם אלך בשרירות לבי ואח"כ אשוב, לזה אומר שכל באיה לא ישובון, לא יהיו יכולין לשוב ממנה, כי לא יהיה יכול לישב במנוחה והשקט אחר שיהיה דרכו לרדוף תמיד אחר הממון והחמדה, וזהו נגד החמדה, לכן בואה לא ישובון, כי הולכין ובאין תמיד, והן עושין עבירות ועולות, לכן אמר לא ישובון. ולא ישיגו ארחות חיים, הוא נגד הבעלי תאות, שהם שוחים אל מות ביתם, כי אינם עוסקים בתורה שהיא חיים, כי התאוה הוא היפך התורה, כמ"ש במדרש עד שאתה מבקש שיכנס תורה למעיין, בקש שלא יכנסו אכילה ושתיה לתוך מעיך. ואמר אורחות, כמ"ש למעלה, שדרכי הצדיקים נקרא

אות ה

לא יאמר האדם, מה שרודף אחר התאוה והחמדה, הכל הוא לשם שמים, כי פלס ומאזני משפט לה', לפלס כמה כוונתו לה', וכמה לשם תאוותו (משלי ה כא²⁰).

אות ט

לא יתכן עבודת ה' אלא לאחר שהמית התאוות והנאות דעלמא, וזה נקרא שונא בצע (דברים א יג¹⁰), ואי אפשר להשיג מתיקת התורה אלא ע"י הסיגופים והרחקות התאוות (משלי כז ז¹⁰).

 לשון המקורות

סב) פִּי נִכַח עֵינֵי ה' דְּרָכֵי אִישׁ וְכָל מַעֲגָלָתוֹ מִפְּלִס. בהגר"א - כי נכח ה' דרכי איש, הוא נגד החמדה, אשר הם הולכי דרכים כנ"ל, לכן אמר שנוכח ה' דרכי איש. וכל מעגלותיו מפלס, הוא נגד התאוה, שמעגל הוא קטן מדרך, והיינו מפני שהבעל תאוה אינו הולך בדרך, אלא יושב בביתו ורואה למלאות תאוותו ע"י גלגולים וסיבות, לכן אומר שמעגלותיו ה' מפלס, והיינו שלא יאמר אדם מה שהוא רודף אחר התאוה והחמדה, הוא לשם שמים, לכן אומר נגד החמדה שנכח ה' דרכיו, והוא יודע אם לשם שמים או לא. אך על החמדה, שהיא בגלוי, אמר נכח ה'. אבל תאוה הוא בהסתר, לכן אומר שהוא מפלס כמה כוונתו לשם שמים, וכמה כוונתו לשם תאוותו.

סג) "שנאי בצע" אילין הנאן דעלמא, והם בעלי עבודה, וכמו שידוע שהעבודה לא יתכן אלא אחר שהמית תאוות

והנאות דעלמא. ובצע הוא הנאה כמו שנאמר (בראשית לו כו) מה בצע, וכמו שאמרו (תיקון ל דף עג ע"ב) "וכל חסדו כציץ השדה" דכל דעבדין לגרמייהו עבדין.

סד) נֶפֶשׁ שְׂבַעָה תְּבוּס נִפְתַּ וְנֶפֶשׁ רְעָבָה כָּל מֵר מְתוּק. בהגר"א - נפש וגו', כמ"ש האומר במאי ניכול לחמא סב מיניה, אבל לנפש רעבה, אפילו כל מר מתוק. והענין, כאשר לא יחפוץ האדם בהגיון התורה, אז אינו טועם המתקות, ואז תבוס נופת. אך כאשר נפשו רעבה, שמשותק ומתאוה לעסוק בתורה, אפילו כל מר מתוק לו, מחמת שיגע בה מאוד וציער את עצמו עליה. ועוד נפש שבעה, כאשר ימלא האדם תאוות נפשו, אז הוא תבוס נופת, שאינו חפץ בתורה. אבל נפש רעבה שאינו ממלא תאוותו, אלא מסגף עצמו ומרעיב את עצמו כל מר, כל היגיעות והמרירות יהיה לו מתוק וחיביב מאוד, כי יגיע וישיג מתיקת התורה.

אות י

מה שמשגיג בעל התאווה אחר רוב השתדלות בענין רע, נעשה לתמימי דרך בענין טוב בלא עמל (בראשית ב ט"ה), וכמו בכבוד, שכל הבורח ממנו רודף אחריו (עירובין יג ע"ב), כן הוא בכל התאות (ישעיה ז כב ט"ו).

אות יא

דרך היצר הרע להסית בתחילה ללמוד וגם למלאת תאותו, כי אם יסיתו שלא ללמוד כלל, לא ישמע לו. וכאשר ירגיל עצמו בהנאת הגוף, אז ממילא לא ילמוד, כי טרוד תמיד למלאות הנאת הגוף, והיצר הרע אומר לו שיזיק לבריאותו כשיעזוב הרגלו, ואח"כ מתעצל לרדוף אחר התורה והמצוות (ואע"פ שלא יהיה לו עי"ז העדר התאווה), ואח"כ אינו רוצה לעשותם, אף אם יזדמן לו בלא טרחה ויגיעה (1).

(1) וז"ש תעינו תעתענו סרנו ממצותיך, כי מתחילה היינו סבורים שנוכל ללמוד וגם למלאות התאוות, ואח"כ תעתענו, ממילא אינו יכול ללמוד וכו', ואח"כ סרנו ממצותיך כו', שאין אנו רודפין אחריהם. ואח"כ ולא שוה לנו, אפי' אם יזדמן בלא טרחה כו' משלי ז כו"ט.

לשון המקורות

(ט) לולא דביקות האדם בדברים החומרים, היה נפשו דביקה בעניני ה', ולא היה בוחר בדברים ערבים ומתוקים לפי שעה, כי כל הנעשה לבעל התאווה אחר רוב השתדלות בענין רע, נעשה לתמימי דרך בענין טוב בלי עמל ואון.

(טו) אמרו חז"ל (עי' תנחומא ויקרא ג) כל הבורח מן הכבוד הכבוד רודף אחריו, כן הוא בכל התאוות.

(טז) דְרָכֵי שְׂאוֹל בֵּיתָה יִרְדוּת אֶל חֲדָרֵי מוֹת. בהגר"א - דרכי שאול ביתה הוא נגד התאווה, לכן אמר ביתה שהוא בבית כנ"ל. ואמר שאול, כמ"ש הרחיבה שאול נפשה שהוא הגיהנם. ונגד החמדה אמר שיורד אל חדרי מות, ולכן אמר יורדות. והרי אמר כאן תאווה וחמדה, ובכל א' ב', בפנים ובחוץ, בתאווה, חללים בנפש ומות בגוף. וכן בחמדה הרוגיה בגוף, ושואל בנפש, מפני

אות יב

כל ההנאות שאדם נהנה בעולם הזה, יתהפכו לו בקבר למרה, והקרומין המתאווים נענשים בחיבוט הקבר, ושם נידון כל אבר ואבר שנהנה בעולם הזה שלא במצוה, ושורפין אותו כארס של נחש. וגם הצדיקים נענשים בחיבוט הקבר, אבל הצדיק המתכוין בהנאתו רק לשם שמים, אדרבה נחשב לו ההנאה למצוה ואכילתו כקרבן (ז).

(ז) משלי יא יז^{סח}, ו לג^{סט}, ז כב^ע,

לשון המקורות

אעפ"כ לא עשינו כי לא שוה לנו כלל. סח) גַמְלָל נִפְשׁוּ אִישׁ חֶסֶד וְעֵבֶר שְׁאָרוֹ אֶכְזָרִי. בהגר"א - גומל נפשו איש חסד, כלומר איש שכל מחשבותיו לגמול חסד ולעשות מצות, זה האיש אפי' מה שגומל לנפשו, כלומר שאוכל או שאר דבר שיש בו הנאות הגוף, גם זה נחשב לו למצוה, כי כל כוונותיו לשם שמים, ולכן כל אכילותיו ג"כ מצוה, והיא נחשבת כקרבן. ועוכר שארו אכזרי, אבל מי שעושה מעשים זרים, כל מה שעושה הנאת גופו, הוא רק כדי למלאות תאוותו, לכן הוא עוכר שארו, לא די שאינו נחשבים לו למצוה, אלא מעכר את שארו, הן הקרומין המתאווין, כמ"ש למעלה שהן יקבלו עונש ע"ז שזהו חיבוט הקבר.

סט) כשמכניסין אותו לקבר נידון וכו' חיבוט הקבר נידון כל אבר ואבר שנהנה בעה"ז שלא במצוה.

ע) חיבוט הקבר שורף אותו כארס הנחש, את כל אבר ואבר שנהנה בעה"ז שלא במצוה.

שבתאוה הוא ג"כ ב' דברים: א', בחוץ שאינו לומד כלל, רק רואה למלאות תאוות. והב', שלומד אך לקנטר או למלאות חפצו, ותאוותו אשר חפץ, וכן בהחמדה שאינו לומד כלל, או שלומד למלא חמדתו. וזהו תעינו תתענו, סרנו ממצותיך ומשפטיך הטובים ולא שוה לנו, כלומר תעינו מתחילה, מפני שדרך היצה"ר לבא באותן הלומדין לאמר לו למוד, אך מ"מ עשה גם להנאתך, כי א"א לאמר שלא ילמוד כלל כי לא ישמע אליו, אך אומר שילמוד גם להנאתו. וכאשר ירגיל אותו שירדוף אחר הנאתו, ואינו יכול להיות בלא זה, אז ממילא הוא לא ילמוד, כי צריך לזה, שהוא מורגל בו. וזהו מתחילה תעינו, והיינו סוברין שנוכל לעשות שניהם, ללמוד ולמלאות הנאת הגוף, ואח"כ תתענו, ממילא, שאי אפשר מחמת הרגל הנאת הגוף, היצה"ר אומר לו שחולה הוא מחמת שעזב הרגלו. ואח"כ סרנו ממצותיך ומשפטיך הטובים, שאין אנו רודפין אחריהן, ואח"כ, ולא שוה לנו, כלומר שלא היה שוה אצלינו, אם יודמן לפנינו מצוה בלא טרחא ויגיעה,

עלים לתרופה^(צ), עי' י"א תיקונים אחרונים קסב ע"א^(ב). באדם יש נפש רוח נשמה, הנפש משכנו בכבוד ובו התאווה, והרוח הוא בלב, עי' תיקון"ז קיא ע"ד^(ג) שכתב דנפש איהו בלב, וכ"כ שם נה ע"ד^(ד), ועי' שם עח ע"א^(ה) ע"ב^(ו), קל ע"ג^(ז), כט ע"ב^(ח), ולעיל סי' א פרק א, ברכות פרק ט ד"ה ג' דברים מרחיבים דעתו של אדם, והוא מתאוה כבוד ועושר, וכל מדות הקנאה והנאווה ושאר המדות ענפים לאלו. והם מדות של תלמידי בלעם הרשע, והם נקראים נפש ורוח הבהמית, כי הן ג"כ בבהמה. והנשמה היא חלק אלוה ממעל, מתאוה לדברים אלקיים, והיא במוח מקום החכמה והמחשבה דביקות ויראה.

לשון המקורות

- (א) זכור הראשונים אשר היו לפנינו, שכל אהבתם וחמדתם ושמתם כבר אבדה (שם) ומקבלים על זה דינים מרבים. ומה הנאה לאדם שסופו לפרוש לעפר רמה ותולעה, וכל הנאות יתהפכו לו בקבר למרה והמות כרוך באדם. ומה העולם הזה, כי כל ימיו כעס ומכאובים, גם בלילה איננו מניח לו לישון, והמות אינו מקוה. והכל יביא במשפט על כל דבור ולא נאבד אפלו דבור קל.
- (ב) ד"ה וכאן אתר - שולחנו של אדם מכפר עליו, דהאכילה היא במקום קרבן, דראשית האכילה נוטל הלב, וסללא דדמא לצפון, ואח"כ משלח למוח, בסוד אשה ריח ניחוח, בלב וריאה ומוח. אם זכה שאכילתו כהוגן, ונשמתו סלקא בדרגא דיליה. וז"ש אם זכו אריה כו', שהוא מוחא דא"ל כו', שהוא כבד כמש"ל קרבנא קדמאה כו', ושם וכל קרבנין אלין רמיזין בגופא דב"ג מוחא ולבא וריאה אינון אריה כו' קטרוגא כו', וז"ש וכאן אתר כו' דמרה קטרדגא במותא דכמש"ל, והוא כו' נשמתא נחית תמן
- כמש"ל ת"כ, וכן אכילתו בתאוה, ואמר גיהנם דהוא אש דאכיל הקרבן אש זרה ואמר דאיהו עלוקה כו'.
- (ג) ד"ה אין חד.
- (ד) ד"ה לב מבין כו' - ורוחא ונשמתא דכלילין בנפשא ונפשו הוא בלבא ושם מצוה בשכינתא ותורה הוא בת"ת.
- (ה) ד"ה וההוא נורא - נפש שעיקרה בלב ומתפשט בכבוד וז"ש למעלה דלבא ארונא.
- (ו) ד"ה מניה רוחא דאיהו ו' ואתפרש מנפשא דאיהו ד' על דמא כו' - כצ"ל ר"ל דנפש הוא ד' שהוא על ד"ם כמ"ש כי הדם הוא הנפש וידוע שרוחא ונפשא הן ד"ו פרצופין.
- (ז) ד"ה ואתמר באילנא כו' - כל רשע דלא נשאר ב"י אלא ה' תתאה נפשא דביה וכל הנפשין מסטרא דשכינתא תתאה.
- (ח) דנשבין על לבא - שהוא רוח אלקים המרחפת ע"פ המים (בראשית א ב) דריאה.

ובנפש ורוח אפי' צדקתן אינן לשם שמים, כי אם בעל התאוה עושה צדקה, אינו אלא משיורי מאכלו, כשאינו יכול להכניס בבטנו. ובעל רוח גבוה, אינו עושה כי אם לעשות לו שם בארץ. וכל ספר קהלת שמהביל עניני העוה"ז מדבר מזה החלק, כי חלק הנפש שהוא אכילה ושתיה נצרך לעבודת ה'. כי אין הנשמה שלימה אלא באכילה ושתיה, ועי"ז קושר רוחני בגשמי. כי הגוף נהנה במאכל, והנשמה בכונת האכילה לשם שמים. וזה ענין סעודת לויתן. והזהירו על מדת התאוה ביותר שיהיה לשם שמים, ובזה מחבר שמים וארץ. (ואפילו בשבת ויו"ט צריך לישר כוונתו שלא יהיה להנאת עצמו, וכמ"ש (ישעיה נח יג) וקראת לשבת עונג, לשבת דייקא, היינו הנשמה היתירה שזוכין לה המשמרים שבת כראוי. ישעיה א יג^ט).

ובימי הילדות אדם שואף לתאוה. ובימי הבחרות רודף אחר עושר וכבוד שהוא ברוח. ובימי הזקנה שרואה חליפתו במהרה, חוזר לעניני הנשמה. וזה מרומז במ"ש (ברכות ג ע"א) ג' משמרות הוי הלילה כו"פ^ב. וז"ש שמת בחר בילדותיך שהן עד י"ג שנה שאז הוא ילד כו'.

לשון המקורות

עט) נדצ"ל א יב - לענג השבת במאכל ומשתה ולכבדו בכסות נקייה, ושיהיה כוונתו לשם שבת ולא להנאת עצמו, על זה אמר וקראת לשבת עונג, לשבת דייקא. וכן אמר (שבת קיח ע"א) וכל המענג את השבת. וכן סדרו לנו בתפלה: מענגיה לעולם כבוד ינחלו, מענגיה דיקא, היינו הנשמה היתירה שזוכין לה המשמרים את השבת כדת, ולכן כשאמרו חז"ל (שם) כל המענג את השבת [נותנין לו נחלה בלי מצרים] הביאו ראיה מהכתוב אז תתענג על ה'. ועל פי זה נוכל להבין מה שאמר ר' יהושע בן חנניה לקיסר (שם קיט ע"א) תבלין יש לנו ושבת שמה, ואמר לו תן לי ממנה כו', אמר לו כל המשמר את השבת כו'. רצה

לומר שר' יהושע בן חנניה אמר להקיסר שמועיל לנו הכוונה שאנו מענגים לשם שבת, ואמר לו הקיסר תן לי ממנה רצה לומר שילמד אותו הכוונה ויזכה גם הוא למעלה הנ"ל, על זה השיב ר' יהושע בן חנניה כל המשמר את השבת כו' היינו שאין הכוונה מועלת אלא למשמרים את השבת כדת זוכין לקדושה ולטהרה נוספת מור עובר על כפות המענג את השבת, על כן ריחו נודף.

פ) ז"ל: תניא רבי אליעזר אומר שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי שנאמר ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו.

וז"ש מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, היינו נפש ורוח שהן תחת הנשמה. ואמר בכל עמלו, אפי' עמל תורה ומצות שעושה בהם אינו כלום. ואמרו (ברכות יז ע"א) ללומדיהן לא נאמר אלא לעושיהן כו'^{פא}). וידוע שיתרון האדם מהבהמה בנשמה לבד כנ"ל. ואם עמלו בנפש ורוח, הוא דומה לבהמה. וז"ש מה יתרון לאדם, ר"ל מה הוא יותר בגדר האדם בכל עמלו כו'. וז"ש כל הבשר חציר שהם בעלי תאוה, מרבה בשר מרבה רמה (אבות פ"ב מ"ז). שהן אין עושין חסד כלל כי אם להנאת גופן. וכל חסדו כציץ השדה, הן בעלי כבוד שעושין חסד, אבל הוא כציץ השדה שהן כלים, יבש חציר נבל ציץ, אבל דבר אלקינו שהוא חלק ג' של הנשמה יקום לעולם (ברק השחר קהלת, וביאורו לסבי דבי אתונא ד"ה בני לן ביתא^{בב}), ועי' לקמן פ"ח סי' יב.

לשון המקורות

פא ז"ל: מרגלא בפומיה דרבא תכלית ומשמרה ראשונה בתחילת ילדות שואף לתאוה כי הילדות והשחרות ואמר דברים שעושים בילדותו מרבים הבל בזקנותו כמ"ש רש"י על תאות המשגל וכן על כל התאות וזהו חמור נוער שהוא בעל תאוה אשר בשר חמורים בשרם והכל עניני החומר ובאמצעות האדם הולך ורודף אחר הכבוד והעשירות ככלבים שצועקים הב ובמשמרה הג' שרואה חליפתו מהרה חוזר בתשובה ואז מתנוצצת הנשמה ואז תינוק יונק משדי אמו (ברכות ג ע"א) כמ"ש (משלי ה יט) דדיה ירוך בכל עת באהבתה וכו' ואשה מספרת עם בלעה כמ"ש (הושע ב ט) ואשובה אל אישי הראשון שחוזר להקב"ה שהתורה מביאה לידי מעשה כמ"ש בתפילת השיבנו אבינו לתורתך וקרבינו כו'.

פא ז"ל: מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם לעושים לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא.

פב פ"ק דברכות ג' משמרות הוי הלילה, וכתבו המפרשים שהוא על ג' נפשות של אדם נר"ן נפש בה התאוה לענינים הגופניים, וז"ש נפש רחבה. ורוח בה הכבוד והקנאה כמ"ש ורוח גבוה בזה רוח, ורוח נכאה שהוא הקנאה תייבש גרם כמ"ש (משלי יד ל) ורקב עצמות קנאה וכל הכבוד ומדותיו תלויים בהבלי עולם.

אות יג

התארה אין ראוי לילך אחריה כלל, אבל חמדת הפרנסה והממון אינו אסור לגמרי, כמ"ש (דברים יד א) למען יברכה ה' בכל מעשה ידיך, רק שיהיה באמונה ולא יגע בממון שאינו שלו (משלי ב טז^א).

לשון המקורות

פג) הובא לעיל הערה 128.

פרק ג

יבאר ענין בטחון והסתפקות וחמדת הממון ומו"מ באמונה

אות א

בטחון והסתפקות המה כללים לכל המדות טובות, והם היפך תאוה וחמדה, (א) ועיקר הכל הוא הבטחון, (ב) ומי שהוא מחוסר בטחון אין תורתו מתקיים בידו (דברים לב כ"א).

(א) **בטחון** הוא היפך החמדה, והסתפקות היפך התאוה. (חבוק ב ד) ושם כתוב להיפך ונראה שהוא ט"ס.²
(ב) **משלי כב יט**¹,

לשון המקורות

(א) ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפכת המה בנים לא אמן כס. בהגר"א - "לא אמן כס", לשון קיום, שלא נתקיימה תורתם בידם מחמת חסרון בטחון, כמו שאמרו (מכות כד ע"א) בא חבוקק והעמידן על אחת, והוא בטחון, שנאמר (חבוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה, וכן אמרו (חגיגה יב ע"ב) העולם על עמוד אחד עומד שנאמר וצדיק באמונתו יחיה.
(ב) מה ששיג מן החמדה לא ישרה נפשו בו להסתפק בו. וזה שאמר וצדיק באמונתו יחיה. רצה לומר צדיק הוא מי שהצדיק נפשו במדת ההסתפקות, היפוך החמדה, כמו שנאמר (משלי יג כה) צדיק אוכל לשובע נפשו, והאמונה היא הבטחון, בעל

הבטחון הוא היפוך בעל התאוה, ובטחון וההסתפקות המה כללים לכל המדות.
(ג) להיות בה' מבטחך הודעתך היום אף אָתָה. בהגר"א - עיקר נתינת התורה לישראל הוא כדי שישומו בטחונם בה', כמ"ש (תהלים עח ז) וישומו באלהים כסלם וגו', וג"כ לספר אח"כ לבניהם, כמ"ש (שם ה) למען ידעו דור אחרון. והוא לפי שעיקר הכל הוא הבטחון השלם, והוא כלל כל המצות, כמ"ש (שם ז) ולא ישכחו וגו' ומצותיו וגו'. וז"ש כאן, להיות בטחונך, כלומר כדי שבטחונך יהי בה', הודעתך היום ברוה"ק שזה אות על שריית השכינה בתוך בני ישראל, וישומו בטחונם בו, אף אתה, כלומר אף אתה תודיע לבניך אחרך, כמ"ש למען ידעו דור אחרון וגו'.

ל ה^ה, ישעיה י כ^ה, ז"ל שערי קדושה לר"ה ויטל ח"ב שער ד: החמדה, אב הטומאה, כי היא מביאה לשנאה ומביאה לידי גזל ושבועת שקר ולידי רציחה, והיא העשירית שבעשרת הדברות שקולה ככולם כו^ה, והוא כופר בהשגחה ואינו מאמין שהכל על ידי השגחתו יתברך כו^ה, אבל הבטחון אין מעלה כמוהו, עיי"ש לשונו הזהב^ה.

לשון המקורות

ד) כָּל אִמְרַת אֱלֹהִים צְרוּפָה מְגֵן הוּא לְחֹסִים בּוֹ. בהגר"א - כל אמרת וגו', כי התורה היא מזוקק שבעתים, והוא מ"ט פנים לתורה, כמ"ש (ר"ה כא ע"ב) נ' שערי בינה נבראו בעולם, ומשה השיג מ"ט, אך התורה עצמה כוללת כל המ"ט פנים, והיא אינה אלא אחת. וכן המצות המה תרי"ג, והם נכללים באחת, כמ"ש (מכות כד ע"א) בא חבקוק והעמידן על אחת, והוא הבטחון, כמ"ש (חבקוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה. וז"ש אגור, שאין לכם עסק בנסתרות לידע תעלומות חכמה, כי כל אמרת וגו', כלומר התורה צרופה ומזוקק שבעתים, והכל כלול בה, ואין לך מדה טובה הימנה, ולכן סיב ובלה בה, ומינה לא תזוע מגן וגו'. וכן אל תזועו ותפרשו מהמצות אשר מגן הוא לכל החוסים בו, למי שבוטח בו, והוא כי יש במדת הבטחון, שהוא מגן לבל יכשלו בשאר המצות, כי כולן כלולין במדה זו, ומהם לא תזועו ובנסתרות אל תחקרו.

ה) בַּטְחוֹן הוּא מַעֲלָה הַיּוֹתֵר גְּדוּלָּה, היינו כשהוא בצדקתו, אבל לא על דרך מה שאמרו חז"ל (שבת קלט ע"א) רשעים היו אלא שתלו בטחונם בהקדוש ברוך הוא, וכמו שנאמר (ירמיה ז ד) אל תבטחו כו' הגנוב ורצוח וכו' ועמדתם לפני בבית הזה וכו'.

ו) זֶה הַמִּשְׁךְ לְשׁוֹנוֹ: כי עינו לא תשבע עושר, כעין הנחש שנאמר בו (ישעיה סה כה) ונחש עפר לחמו, וכתוב (משלי כח כב) נבהל להון איש רע עין וגו', ואמרו רבותינו ז"ל התאוה מוציאה את האדם מן העולם, כי מטרידתו מעסק התורה ומקיום מצותיה.

ז) זֶה הַמִּשְׁךְ לְשׁוֹנוֹ: וכמו שאמרו ז"ל (סוטה דף מח ע"ב) כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה, ועליו אמר (זכריה ד) כי מי בז ליום קטנות, מי גרם לצדיקים שיתבזבו שלחנן לעתיד לבא, קטנות אמנה שהיתה בהן. החמדה, אב הטומאה, כי היא מביאה לשנאה וקנאה ומביאה לידי גזל ושבועת שקר ולידי רציחה, והיא העשירית שבעשרת הדברות שקולה.

ח) זֶה הַמִּשְׁךְ לְשׁוֹנוֹ: וכמו שכתוב (תהלים ב יב) אשרי כל חוסי בו, כי מאמין שיש בעולם אלוה יכול ומשגיח, וכתוב (ירמיה יז ז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו, ומובטח הוא שלא יחסרו מזונותיו כמו שכתוב (תהלים נה נג) השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך, ובתנאי שיהיה באמת ובכל לבו בלי שום פקפוק, ועוד כי בהיותו בוטח בה' יעסוק בתורה ובמצות בכל לבו בלי הרהור כלל.

אות ב

כל העבירות והחטאים באים מחמדה כמ"ש, כי לא תחמוד כולל כל הדברות וכל התורה, והסתפקות שהוא ההיפוך הוא יסוד של כל התורה, והוא אמונה שלמה שלא לדאוג דאגת מחר, ומי שלבו טוב במדת הבטחון, אע"פ שעובר עבירות חמורות, הוא יותר טוב ממי שמחוסר בטחון, שע"ז בא לידי קנאה ושנאה, אע"פ שעוסק בתורה ובגמ"ח, שכ"ז אינו אלא לעשות לו שם (ג).

(ג) לקומים לרבב"ח בביאור לסבי דבי אתונא סוף ד"ה אייתי בודיא. וכתב עוד שם^(ט), כי ענין סימני טהרה שני סימנים, מעלה גרה ומפרסת פרסה. והענין כמ"ש הקדמונים, כי בעוף אמרו כל העוף הדורס טמא, והענין כי מאכילת הדבר כפי מזג המאכל, כן יהיה טבע האוכל. כי אבר מחזיק אבר, וז"ס נפש הבהמית שבאדם כו'. וכל העבירות וחטאים הכל מחמדה כמ"ש, כי לא תחמוד כולל כל הדברות וכל התורה, כמו שהאריכו בזה. ועי' בדבריהם, וכל העוף הטורף טרף הוא סימן שאין בו מדת ההסתפקות. וכמ"ש (מכות כד ע"א) בא חבוקק והעמידן על אחת, וצדיק באמונתו יחיה (חבוקק ב ד), והוא ההסתפקות. וכן הוא בבהמה, סימן מעלה גרה, שמסתפק במאכל שבקרבו, וכן מפרסת פרסה, הוא סימן שאינו דורס וטורף טרף, אלא גדל על אבוסו.

ז"ש מעלה גרה, ונ"ל למה גרה. והענין כי ודאי מי שיש לו הרבה מאוד יותר על מידת סיפוקו, והוא מסתפק בהם, בודאי אינו ממידת הסתפקות, רק מי שמסתפק כדי סיפוקו, זה הוא מדת הסתפקות, ונאמר (שמות ל ג) עשרים גרה השקל, ומתרגמינן עשרין מעה, ואמרו, כי מעה הוא שני פונדיונים, ופונדיון הוא ב' איסרין, נמצא כי מעה ד' איסרין. ואמרו (פאה פ"ח מ"א) מאימתי כל אדם מותרין בלקט כו' אלא כדי שיהא העני יוצא

 לשון המקורות

(ט) עשו שפושט טלפיו ומראה סימני טהרה וכן ביצר הרע שמראה סימני טהרה לאדם ואינו מניח לשוב.

ולא יהא מביא בארבעה איסרין, שהוא מזונות לו ולאשתו ליום אחד, כמ"ש הר"מ והר"ש ע"ש, שהוא חשבון מככר בפונדיון כו', ע"ש. וזהו מעלה גרה, שהוא מדת מזונו בצמצום לעני ביום א', כמ"ש (סוטה מה ע"ב) כל מי שיש לו פת בסלו ואמר מה אוכל למחר כו', וכמ"ש (שמות טו ד) דבר יום ביומו כו' כידוע.

ובגמל וארנבת ושפן סימן טהרה שלהם מעלה גרה, וסימן טומאה שאינו מפריס פרסה, ובהזיר להפך. והענין כמ"ש במדרש רבה (שמיני פ"ג ס"ה ה) גמל זו מלכות בבל ארנבת כו', ע"ש היטב, כמ"ש (תהלים פ יד) יכרסמנה חזיר מיער, כמ"ש (פסחים ק"ח ע"ב) ע"ש. ואמרו (יומא ט ע"ב)⁹ ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי, ואמרו ראשונים עדיפי אדרבה אחרונים עדיפי דעסקי בתורה, ואמרו תנו עיניכם בבירה כו'. והענין, כי ראשונים שנתגלו עונם נתגלה קיצם, אחרונים כו'. והטעם כי הראשונים היו מעשיהם הטובים טמונים, ועונותיהם גלויים, כי לבם היה טוב. ואחרונים להיפך, ורחמנא ליבא בעי, כמ"ש (סנהדרין קו ע"ב) רבותא למבעי בעי, בשני דרב יהודא כו'¹⁰ ע"ש. ואמרו ראשונים שהיה בהם ע"ז וג"ע וש"ד אלא שתלו בטחונם בהקב"ה נמצא כי מעשיהם רע מאד, שכולן ביהרג ואל יעבור, עבירות חמורות שבתורה, ולבם היה טוב מאד, שמעלת הבטחון על כולם כנ"ל. ואחרונים עסקו בתורה ובגמ"ח, ומפני מה חרבה, מפני שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כו', כמ"ש (ברכות סג ע"א)

לשון המקורות

9) רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם אמר רבי יוחנן טובה צפורנגן של ראשונים מכריסו של אחרונים אמר ליה ריש לקיש אדרבה אחרונים עדיפי אף על גב דאיכא שעבוד מלכות קא עסקי בתורה אמר ליה בירה תוכיח שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים שאלו את רבי אלעזר ראשונים גדולים או אחרונים גדולים אמר להם תנו עיניכם בבירה. (יא) כולי תנויי בנזיקין ואנן קא מתנינן טובא בעוקצין וכי הוה מטי רב יהודה אשה שכובשת ירק בקדירה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תלת סרי מתיבתא ורב יהודה שליף מסאני ואתא מטרא ואנן צוחינן וליכא דמשגח בן אלא הקדוש ברוך הוא ליבא בעי דכתיב וה' יראה ללבב.

איזה פרשה קטנה כו'¹⁷) ואהבת לרעך, והוא מחוסר הבטחון שכל הקנאה והשנאה ממנו. ולכן ראשונים הגלו בנ' מלכיות, שסימן טהרה שלהם מבפנים, וסימן טומאה שלהם מבחוץ. ואחרונים בגלות אדום¹⁸) שנמשלה לחזיר, שהוא בהפך, והוא פושט טלפיו להראות סימני טהרה שלו, ושבע תועבות בלבו. וכן הוא בגלות הזה, מדתן של ע"ר ונעשה לנו שם כנ"ל¹⁹). וז"ש טובה ציפרנן של ראשונים סימן טומאה שלהן מכריסן של אחרונים, והבן עכ"ל.

אות ג

במצודת החמדה נלכדים לפעמים גם בני תורה ויראה, מפני שבתחילה היא מראה פנים לדבריה שהיא נצרכת לישוב העולם, וטוב תורה עם דרך ארץ (אבות פ"ב מ"ב), ומשם נמשך אחר המותרות, ואומר שהכל צורך לו בכדי שיוכל ללמוד בהרווחה ולהביא טרף לביתו (משלי כה כו'²⁰), ואחר שמשיג כל זה, יאמר כי נצרך לו להגיה לימי הזקנה או החולי, אבל רבות מחשבות בלב איש וכו' (חבקוק ב ט'²¹).

לשון המקורות

- (ב) **דרש** בר קפרא איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך.
- (ג) **ישמעאל** (כ"כ בדפוס וילנא תק"ס וקשה להולמו).
- (ד) **וענין** סימני טהרה בטלפיו צא השדה וצודה לי צדי בכיבוד אב אבל כי ציד הוא סימן טומאה צד וטורף כנ"ל בפיו שאינו מעלה גרה כו'.
- (טו) **נראה** שכוונתו לפרק ו פסוק כה: הובא לעיל הערה 155.
- (טז) **דרך** רודפי בצע יאמר כי הוא זה נצרך לו להביא טרף לביתו, ואף גם אם יש לו די פרנסת ביתו, יאמר כי הוא נצרך לו להגדיל בניו עד שיהיו ראויים לישב בין גדולי עולם, וגם אחר שיגדיל בניו יאמר נצרך לו להניחם לימי הרעה אלו ימי הזקנה או החולי. וזה שאמר "לביתו" היינו טרף לביתו.